MIRCEA ELIADE

INDIA

INDIA

Coperta : FLORIN ILIE

MIRCEA ELIADE

INDIA

Ediție îngrijită și prefațată
de MIRCEA HANDOCA

EDITURA PENTRU TURISM
București, 1991

Redactor : VALENTIN BORDA
Tehnoredactor : ECATERINA ALBICI

Bun de tipar : 22.07.1991
Coli de tipar : 10

Lucrarea executată sub comanda nr. 10033
la Imprimeria Coresi, București
România

ISBN 973-48-0026-4

„DESCOPERIREA“ INDIEI de către MIRCEA ELIADE

Țara Vedetelor și Upanishadelor *a fascinat adolescența și tinerețea lui Mircea Eliade. Primul contact cu vechea Indie a avut loc în clasa a VI-a de liceu, cînd elevul Eliade Gh. Mircea a conferențiat despre... Rama, documentîndu-se exclusiv din cartea* Les Grands initiés *a lui Schuré.*

Memorialistica eliadescă reține, peste decenii, indignarea adolescentului indus în eroare și hotărîrea lui, încă de pe atunci, de a nu mai fi sedus de falsa strălucire a lucrărilor de popularizare, ci de a se adresa direct surselor de bază.

„Și care nu mi-a fost mirarea, și furia, aflînd, curînd după aceea, că era vorba de o poveste «mistică» inventată de Schuré. Cred că de-atunci s-a născut în mine neîncrederea față de diletanți, teama de a nu mă lăsa păcălit de un amator, dorința tot mai aprigă de a merge la izvoare, de a consulta exclusiv lucrările specialiștilor, de a epuiza bibliografia“ [1].

Îndemnat de profesorul de latină Nedelea Locusteanu, prin 1924 începe să învețe sanscrita, după manualul lui Pizzagalli. Puțin înainte își însușise primele noțiuni din alte două limbi orientale : ebraica și persana.

Lupta împotriva somnului și exercițiile de educare a voinței din ultimii ani de liceu și primii de studenție, dorința de a-și depăși propria-i condiție reprezintă punctul de plecare al tehnicilor yoga.

Alături de articolele de istoria religiilor și alchimiei încep să apară și cele de orientalistică. În „Știu tot“, „Orizontul“, „Revista tinerimii“ Mircea Eliade scrie despre vechea literatură indiană, cu referiri erudite la Sakuntala, Bhagavadgita *și* Bhâminivilâsa.

Apologia budismului, *cartea lui Carlo Formichi, profesor de limba și literatura sanscrită la Universitatea din Roma, gă-*

[1] Mircea Eliade, *Amintiri I (Mansarda)*, Colecția „Destin“, George Uscătescu, 1966, p. 79.

sește în el un entuziast susținător. Aceasta „ar trebui citită de toți cei care privesc fără interes sau cu prejudecăți ciudatul și admirabilul fenomen religios care a fost budismul“ [2].

Printre primele articole apărute în „Cuvîntul“ este și Dinamismul religios în India, *cîteva considerații personale pornind de la o altă carte tot a lui Formichi :* Il pensiero religioso nell' India antica [3]. *După cîteva zile va publica, în același ziar,* Orient și occident [4]. *Lui Asvagoșa, autorul celebrei vieți a lui Buddha îi consacră două foiletoane, comparînd poemul acestuia,* Buddha carita, *cu* Divina Comedie *și* Eneida [5], *cu viața și cîntecele lui Milarepa* [6].

Ca bursier al Societății Națiunilor, *la Geneva, în vara anului 1927, citește cărți inaccesibile la București, îndeosebi lucrări de orientalistică.*

Apologia virilității, *tipărită tot în 1927 — toamna — după mărturia autorului însuși, amintește India prin derutantul amestec de asceză, exaltare metafizică și sexualitate.*

În Italia, în primăvara și vara anului 1928, paralel cu pregătirea tezei de licență despre Renașterea italiană, își completează informațiile despre filosofia indiană la Biblioteca Universității din Roma și la cea a seminarului de indianistică.

Într-o după amiază de mai 1928, citind în prefața primului volum din Istoria filosofiei indiene *de Surendranath Dasgupta despre opera culturală a Maharajahului Manindra Chandra Nandy de Kassimbazar, îi scrie acestuia, solicitîndu-i o bursă și precizîndu-i că ar dori să vină pentru doi ani la Calcutta, să studieze cu profesorul Dasgupta. În același timp se adresează și celebrului filosof indian, rugîndu-l să accepte să-i fie îndrumător. Peste aproape trei luni Maharajahul îi răspunde favorabil. Și Desgupta consimte să-l aibă doctorand.*

Bucuros, într-o stare de permanentă euforie, solicitantul nu-și pierde luciditatea. Cu vorbe și promisiuni nu se poate ajunge în India. De aceea, cere ajutorul profesorilor săi de la Universitatea din București. Aceștia îl sfătuiesc să facă o petiție către Ministerul de Finanțe, pe marginea căreia, cu generozitate, îi fac o caracterizare excelentă.

---

[2] *Apologia budismului. Pe marginea cărții lui Formichi*, în „Adevărul literar și artistic“, an VII (1926), septembrie 5, nr. 300, p. 4.

[3] Vezi *Dinamismul religios în India. Note pe marginea unei cărți recente*, în „Cuvîntul“ an III (1926), nohembrie 21, nr. 617, pp. 1—2.

[4] Vezi „Cuvîntul“, an II (1926), decembrie 1, nr. 625, pp. 1—2.

[5] Vezi *Asvagoșa*, în „Cuvîntul“ an III (1927), februarie 24 ș. 27, nr. 693 și 696, pp. 1—2.

[6] Cf. *Milarepa* (I și II), în „Cuvîntul“, an III (1927), iulie 29 și 31, nr. 822, 824 pp. 1—2.

C. Rădulescu Motru : „Recomand cu toată căldura pe petiţionar, fiindu-mi cunoscut ca un licenţiat excepţional de bine dotat pentru studiile filosofice şi care în timpul cursurilor de la Universitatea noastră a trecut examenele foarte bine".

D.D. Pogoneanu şi D. Gusti se asociază recomandaţiilor şi aprecierilor colegului lor.

A doua scrisoare a Maharajahului îl asigură că va căpăta bursa îndată ce va ajunge la Calcutta. Deşi nu primise un răspuns favorabil din partea Ministerului de Finanţe, împrumută o sumă destul de importantă de la unchiul Mitache. Cu mare greutate, reuşeşte să obţină viza engleză de plecare doar pentru trei luni, spre a participa, ca delegat al YMCA-ei, la un congres la Poonomalee, lîngă Madras. La 22 noiembrie 1928 [7] *pleacă din Gara de Nord spre Constanţa iar de aici, cu un vapor românesc, se îndreaptă către Egipt, Alexandria fiind primul popas în marea sa călătorie.*

Cele treizeci de ceasuri de furtună de pe Mediterana nu-l neliniştesc prea mult. În primul reportaj apărut în „Cuvîntul" îşi va aminti cum, cu cinci ani în urmă, rătăcind cu cîţiva prieteni într-o barcă pe Marea Neagră, au fost surprinşi de furtună fără pîine, fără apă şi fără speranţe. Dacă în adolescenţă îi fusese frică, acum, în drumul spre „ţara făgăduinţei" nici măcar nu se gîndeşte la posibilitatea unui naufragiu.

Impresiile de călătorie, numeroase şi variate, sesizează cu acuitate esenţialul. În notaţii laconice, aglomerarea de verbe redă, de pildă, forfota acelui „du-te-vino" din portul Alexandriei.

---

[7] În privinţa stabilirii exacte a cronologiei itinerarului, vom da crezare documentului autentic (acte, scrisori, însemnări de jurnal făcute imediat, articole, interviuri) şi nu memorialisticii. Oricît de excepţională ar fi memoria cuiva (şi a lui Mircea Eliade indubitabil că era), ca nu putea preciza, după cîteva decenii, data exactă a evenimentelor. Începutul voiajului a fost nu 20 noiembrie, aşa cum îşi aminteşte în *Amintiri* eroul principal, ci două zile mai tîrziu. Am făcut această mică „rectificare" bazîndu-mă pe prima scrisoare a lui Mircea Eliade către familie şi pe o epistolă a bunului său prieten Haig Acterian. Tot la 22 noiembrie a fost scrisă dedicaţia de pe prima pagină a cărţii, dăruită, la plecare, de un prieten. Am cercetat acest volum şi am transcris de pe pagina de gardă a cărţii lui Jacques Rivière *A la trace de Dieu ;*

„*A mon ami, Mircea Eliade.* J'ai appris à aimer la formidable pensée intérieure qui anime ton être. Ta superbe aventure, nous la souivons, avec angoisse et confiance. Tu as eu l'audace d'être celui qui ose vivre sa vie. Nos veux t'accompagnent et nos pensées te suivent. Puisses tu devenir le veritable Homme de nos rêves. Bien à toi, Jonel Jianu, ce 22 novembre 1928".

În ultimul moment, autorul a avut acces şi la paşaportul lui Eliade G. Mircea, de profesiune ziarist, călătorind în Asia, Egipt şi Europa. Viza poliţiei portului Constanţa e clară : *22 noiembrie.*

„Hamalii strigă, invită, asigură, leagă prietenie cu cei de pe bord, rîd, se tutuiesc, oferă servicii, le discută, le angajează. E o zarvă de bazar și de piață".

În cele trei zile petrecute în Egipt a vizitat cartierul arab și Muzeul de antichități din Cairo. Din articolele publicate și din corespondența către familie desprindem uimirea față de splendoarea grădinilor cu liane, pe care le aseamănă cu cele din 1001 de nopți. E încîntat de chioșcurile de lemn de palmier, de ghirlandele de flori parfumate, de terasele și peșterile artificiale. Intrînd în templul subteran al Sfinxului, are loc un incident amuzant. Vizitatorul, profund cunoscător a zeci de amănunte din istoria Egiptului, pune cîteva întrebări aparent nevinovate ghidului ignorant, care intră în panică și începe să-l numească „Herr Director".

La 1 decembrie va pleca din nou cu trenul la Port Said, de unde se va îmbarca pe transatlanticul japonez Hakone Maru. Reportajele din „Cuvîntul" descriu amănunțit drumul pe Marea Roșie, apoi pe Oceanul Indian. Tînărul pasager își exprimă disprețul față de morga și plictisul celor de la clasa I-a și pledează... pro domo :

„O călătorie în clasa a III-a e instructivă, dacă te obosești să observi, și amuzantă. Pasagerii sînt diverși și comunicativi. Afli astfel crîmpeie din existențe cu adevărat inedite. Un aristocrat, un burghez, un parvenit — par aceeași peste tot, se silesc să-și poarte masca prea cunoscută, iar în decursul unei călătorii, rareori pătrunzi dincolo de mască. În clasa a III-a a marilor vapoare se întîlnesc oameni ciudați și simpli, naufragiați ai vieții sau luptînd sîngeros s-o supună, aventurieri și negustori, studenți, actori"... [9]

Într-o seară — pe punte — asistă la un spectacol teatral interpretat de personalul de serviciu. Un profesor de antropologie explică subiectul comediilor ce vor fi jucate, dînd astfel divertismentului o tentă științifică.

În noaptea de 12 decembrie, ajuns la Ceylon — primul punct al țării visurilor sale —, se desparte cu părere de rău de cei cîțiva prieteni pe care-i făcuse. Studenții japonezi mai aveau de parcurs încă douăzeci de zile de drum.

Cele dintîi „senzații" pe care i le oferă India sînt olfactive : „E o mireasmă ce te tulbură, te amețește, pe care nu știi cu ce

---

[8] *Fals Jurnal de bord, Alexandria,* în „Cuvîntul", an IV (1928) decembrie 11, nr. 1308 p.1.

[9] *Fals Jurnal de bord. Port-Said* în „Cuvîntul", an V (1929) ianuarie 25, nr. 1341, pp. 1—2.

s-o identifici, nu știi unde s-o cauți, care te izbește neîncetat în plină față, ca un vînt infierbîntat și mîngîietor. E un parfum nemaiîntîlnit, care te va urmări tot timpul în Ceylon; și cu cît te vei adînci în junglă, cu atît îl vei simți mai imaculat și mai halucinant" [10].

Nu-și poate stăvili entuziasmul și în corespondența trimisă în țară descrie amănunțit frumusețile fără de seamăn ale acestei „perle a Orientului", unde totul miroase a flori de scorțișoară.

La Colombo cutreieră cu rikșa întregul oraș, oprindu-se într-un parc minuscul încărcat de flori și plante agățătoare printre care foiau șopîrle. La Adyar polemizează cu doi adepți ai doctrinei teosofice, ironizîndu-i. Asta nu îl împiedică să prețuiască manuscrisele orientale ale bibliotecii. Spre surprinderea lui, aici îl întîlnește pe profesorul Dasgupta, venit special să consulte niște manuscrise tantrice inedite. Iată cum îi apare viitorul său guru, în urma primei întîlniri :

„E un bărbat scund, căruia hainele europene și pieptănătura îi dau un aspect incert. Ochii îi lucesc vii în cearcănele lecturilor. E unul dintre puținii care pot înțelege orice text sanscrit. De altfel, pentru aceasta i-au trebuit vreo 25 de ani de studiu... Profesorul vorbește sfios și zîmbește" [11].

Interesante sînt și impresiile de la Congresul studențesc de la Ponomallee, din apropierea Madras. Nu putem însă zăbovi prea mult. Să ne grăbim să-l însoțim la Calcutta, unde eroul nostru sosește, după două nopți și două zile de călătorie cu trenul, în ajunul noului an 1929. Cu ajutorul profesorului său, se va instala într-o pensiune englezo-indiană (Ripon Street, 82) unde va rămîne pînă la sfîrșitul anului. Era o familie numeroasă de englezi, care în schimbul sumei de 90 de rupii lunar (bursa oferită de Maharajah) îi oferea găzduire și patru mese zilnic. „Era o clădire mare, cu etaj, înconjurată de o curte și o grădină, care, la început, mi s-a părut enormă. Avea un holl vast care servea și de sufragerie, și în care se afla un pian și multe fotolii și canapele. La dreapta și la stînga hollului se deschideau cîte trei camere mari, cu ferestre către grădină. În camera mea mai dormeau încă trei tineri : cei doi băieți ai Dnei Perris și un anglo-indian din Goa, Lobo" [12].

---

[10] *India*, Ed. a II. Editura Cugetarea, f. a. pp. 13—14.

[11] *Ce-am văzut în India, Adyar*, în „Cuvîntul" an V (1925) februarie 9, nr. 1366, p. 1.

[12] M. Eliade, *Mémoire I, Les promesses de l'équinoxe*, Ed. Gallimard, 1980, p. 227.

Deşi în scrisorile către cei dragi vorbeşte despre... intelectualitatea mediului pensiunii care-l găzduieşte, acesta era, în realitate, destul de modest : telegrafişti, dansatoare, modiste, vînzătoare într-un magazin.

În prima zi a anului, condus de Dasgupta (în costum european, dar cu picioarele goale) e prezentat ilustrului său protector, care îşi petrecea întreaga viaţă ajutînd şi făcînd bine : „Tot ce ştiu despre el e că trimite pe tinerii indieni la studii în Europa, că editează operele autorilor săraci, că ridică statui poeţilor bengalezi — şi citeşte sanscrita. E un Mecena care zîmbeşte ascultînd mulţumirile — dar e atent la rezultatele şi roadele celor care studiază ajutaţi de el. Are un adevărat cult pentru limba sanscrită — dar cumpără toate cărţile bune europene" [13]. *Extraordinara lui bibliotecă era instalată în trei camere din subsolul locuinţei lui Dasgupta.*

Tînărul Mircea Eliade se adaptează încetul cu încetul. După numai o lună, profesorul Ranado îl invită la Allahalad să ţină o conferinţă despre relaţiile dintre filosofia orientală şi cea occidentală. Cunoaşte un celebru botanist vienez, venit să studieze flora Indiei, e invitatul Stellei Kramrish, profesoară de istoria artei la Universitatea din Calcutta.

Din ţară prietenii îl aprobă, îl urmăresc cu încredere, se interesează cu dragoste de tot ce i se întîmplă, fiind alături de el. Citesc cu înfrigurare Falsul jurnal de bord, *se amuză şi sînt, din cînd în cînd, impresionaţi. Toţi înţeleg că această călătorie înseamnă ceva* esenţial.

Într-o scrisoare din 17 ianuarie 1929, bunul său prieten, Ionel Jianu, îi răspundea, printre altele : „Micile noastre svîrcoliri nu pot avea vreun ecou pînă la tine, tu ai pătruns de acum în lumea aceea în care întîlneşti Eternul, la fiecare pas şi m-am căit oarecum că ţi-am împărtăşit meschinele noastre cancanuri ce ne umplu din nefericire mizerabila existenţă".

Plecarea în „marea aventură" cu mijloace băneşti insuficiente, refuzînd consolarea şi suferind moral şi material, îl face pe acelaşi Ionel Jianu să-i scrie la 2 martie 1929 : „Ai dreptate cînd scrii că tu nu trebuie să te întorci numai ca un savant de acolo. Dacă ar fi aşa, aş considera aventura ta cu desăvîrşire ratată. Din consumaţia intelectuală a cunoştinţelor culese pe acolo şi a experienţelor de viaţă trăite, fiinţa ta va căpăta un sens şi existenţa o semnificaţie".

[13] *Ce am văzut în India, Biblioteca Maharajahului,* în „Cuvîntul an V (1928), februarie 29, nr. 1385, pp. 1—2.

Petru Comarnescu e la fel de entuziast, publicînd fragmente din corespondența primită de la Mircea Eliade în pagina a doua a ziarului „Ultima oră" [14].

Într-o misivă datată 26 martie 1929 îi scrie autorului, încă de pe atunci celebru, al Itinerariului spiritual : *„Mă bucur că te văd tot atît de vajnic cum ai plecat. Mai mult : se pare că dorul de studiu e mai îndîrjit încă, în faza actuală a vieții tale. Făgăduiești lucrări mari, ca acea* Critică a conceptului de cauză în Buddhism, *care ar putea fi de un interes capital. Inaccesibilitatea Indiei, care totuși, măcar în sens restrîns ți-a fost accesibilă, face, din studiile pe care le pregătești, piatra de încercare ceea ce de altfel caracterizează întreaga ta aventură de pînă acum".*

Din răspunsul lui Petru Comarnescu de la 20 iunie 1929 desprind un singur paragraf : „Nu mă pot opri să nu îți arăt mulțumirea ce am avut-o citind scrisoarea ta, plină de adevăruri neobișnuite nouă, dacă vrei europenilor și românilor. Sensul în care ajungi la adevărata realitate, entuziasmul noii tale cunoașteri metafizice te onorează și ne face pe noi, prietenii tăi, să fim mai interesați încă față de tine, pentru că dorim, parcă mai cu nerăbdare, să ne împărtășești din explorările minții tale" [15].

Păreri asemănătoare vom găsi exprimate, într-o formă mai mult sau mai puțin meșteșugită, și în scrisorile lui Haig Acterian, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu, Mihail Polihroniade și atîtor altora.

Victor Stoe și-a încredințat gîndurile tiparului, arătînd că Mircea Eliade „e tot atît de prezent printre noi și în conștiința publicului intelectual ca și înainte de plecarea lui. Mircea Eliade e magul generației sale" [16].

Departe de cei dragi, Eliade se bucură atunci cînd primește din țară bursa pe cinci luni. Aceasta îi dă posibilitatea organizării, în martie-aprilie 1929, a unei excursii în India centrală, Allahabard, Benares, Delhi, Ogra, Jaipur, Ajmir.

O insolație ce-i provoacă o cumplită hemoragie pe fundalul unei Indii a contrastelor, bîntuită de foamete și molime, va constitui substanța articolului 110° Fehrenheit. ciclon direcția

[14] Vezi „Ultima oră", an I (1929), ianuarie 12, nr. 13, februarie 21, nr. 46, mai 22, nr. 118, iulie 30, nr. 177.

[15] Pentru a ne face o imagine mai completă asupra anilor petrecuți în India, trimitem și la lectura corespondenței lui Mircea Eliade către Petru Comarnescu, publicată de Traian Filip în „Manuscriptum", nr. 4 (1978), pp. 158—167.

[16] Victor Stoe, *Magul unei generații*, în „Viața literară", an V (1930), aprilie 15 — mai 10, nr. 127, p. 2.

S—V, *publicat inițial în „Cuvîntul", și devenit ulterior capitol din cartea* India.

În timpul căldurilor cumplite din vara 1929 începe lucrul la romanul Isabel și Apele diavolului. *Scrie cu furie, apoi se întrerupe o clipă pentru a nota în* Jurnal : *„Ce fioroasă și ce dulce este, în același timp, pentru mine, munca scrisului"* [17]. *Cea de-a doua călătorie, în mai-iunie, o face în Himalaya. Instalat într-un modest hotel din Darjeeling, își propune să urmeze cu strictețe un anumit „program", în sensul că diminețile colindă împrejurimile, după-amiezile aprofundează gramatica sanscrită, iar serile lucrează la roman. Vizitează mănăstirile budiste din apropiere, iar în zori privește creștetul alb al Everestului, aflat la 200 de kilometri.*

În pădurea de la Lebong e o vegetație luxuriantă inimaginabilă pentru un european ; șopîrle mari cît vrăbiile roiesc și se cațără prin copaci, șerpii mișună prin văi. Vizitează o mănăstire budistă păzită de un tînăr călugăr ignorant, ceea ce îl decepționează.

Nu putem neglija caracterul etnografic al unor pagini — de pildă cel al pitorescului ceremonialului unei înmormîntări tibetane. În mănăstire se repede „cu lăcomie" asupra manuscriselor : traducerea tibetană a Bhagavadgitei, *scrisă cu cerneală aurie pe pergament, texte nepaleze cu miniaturi colorate. Răsfoiește „un tom enorm, cuprinzînd istoria populară a lui Buddha, scris acum patru veacuri, cu caligrafie perfectă, cu fantezii interliniare"* [18].

Îl încîntă și picturile murale, privind îndelung scene din viața lui Milarepa, „poetul criminal pentru care păstrez o veche pasiune" [19].

Au loc și fapte senzaționale, dintre care cea mai pregnantă e expediția spre Sikkim descrisă amănunțit în Cînd vine monsoonul.

Pe ploaie și ceață, jungla e năpădită de lipitori, urcînd spre înălțimi. Fără să le vadă, auzindu-le tîrîșul umed, drumețul înspăimîntat e năpădit de ele pe mîini, pe trup, pe față și scapă cu viața printr-o adevărată minune.

Întîmplarea nu putea fi uitată și o vom regăsi în Memorii: *„Ani de-a rîndul, după aceea, mă trezeam cu sudori reci din acest coșmar : mi se părea că, încercînd să urc coasta abruptă și năclăită de ploaie, alunecam și nu mă mai puteam ridica.*

---

[17] *Șantier*, Edit. Cugetarea, 1935, p. 66.
[18] *India*, vol. citat p. 145.
[19] *Idem*, p. 146.

Simțeam atunci cum mă ajunge din urmă masa aceea cleioasă și vie, alcătuită din zeci de mii de lipitori, înaintînd încet dar implacabil" [20].

În tot ceea ce face pune pasiune și sînt perspective că va putea găsi în filosofia indiană lucruri esențiale, neobservate de alții pînă atunci. Dorește din tot sufletul să devină un indianist, pasionîndu-se de filologie : „Aflarea unei rădăcini sanskrite e o nouă voluptate, descifrarea unui text e aproape un ritual. Îl săvîrșesc pe îndelete, savurînd întreg ceremonialul, fără să sar nici o etapă. Chiar dacă știu cuvîntul, îl caut încă o dată în dicționar, îl declin, în gînd, îi cercetez toate legile fonetice la care e supus. Un cuvînt, o țigară. Este aproape o euforie adîncirea aceasta în amănuntul nesemnificativ, pasiunea aceasta pentru lucruri extrem de mici, inutil de dificile. Idealul meu acum este să știu tot despre coalescența vocalelor în limbile ariene" [21].

Paranteza care urmează precizează că nu au mai fost încredințate tiparului din Jurnal *numeroase astfel de pasaje lirice, redînd febra în descifrarea unui text sanscrit, lîngă o gramatică și un dicționar.*

Cu un pandit venind de patru ori pe săptămînă, aprofundează sanscrita, așa încît după mai puțin de patru luni profesorul Dasgupta i-a trimis lui Rădulescu-Motru o adresă oficială din partea Universității, lăudînd uluitoarele progrese și extraordinara putere de muncă a învățăcelului său.

Perseverența și tenacitatea erau de fapt „secretul" acestor senzaționale succese. După aproape o jumătate de veac, fiind întrebat de Claude-Henri Rocquet cum a reușit să învețe sanscrita cu Dasgupta și panditul, Eliade răspunde :

„Munceam 12 ore pe zi și numai sanscrita... Această concentrare exclusivă asupra unui singur subiect, sanscrita, a dat rezultate surprinzătoare" [22].

Își pune întrebări la care încearcă să răspundă, își explică sieși condițiile specifice de viață pe care le are în India, impunîndu-și o anumită atitudine și comportare predominant optimistă : „Am nevoie din nou de ascetism. Altminteri de ce-am venit aici ? Singurătate, meditație, studiu — puteam găsi în aceleași condiții, oriunde în Europa. Dar aici există o anumită atmosferă de renunțare, de efort către împlinire intimă, de control asupra conștiinței, de iubire — care îmi e pri-

---

[20] *Mémoire*, op. cit. p. 240.
[21] *Șantier*, p. 24.
[22] Mircea Eliade, *L'épreuve du labyrinthe*, Entretiens avec Claude-Henri Rocquet, Ed. Pierre Belfond, 1978, p. 50.

elnică. Nu tezofism, nici practici brahmane, nici rituale ; nimic barbar, nimic creat de istorie. Ci o extraordinară credință în realitatea adevărurilor, în puterea omului de a le cunoaște și a le trăi printr-o realizare lăuntrică, prin puritate și reculegere mai ales. Credința aceasta e și a mea. Credință că, în pofida tuturor demonilor și a voluptăților, există un pod drept pe care pot merge ; oricînd, din orice regiune infernală în care m-aș găsi" [23].

Numeroasele epistole către familie sînt calde, afectuoase. Îi scrie mamei, tatei, Corinei și, din cînd în cînd lui Nicu. Neliniștit de greutățile materiale ale celor dragi, se sbuciumă. Încearcă să-și ajute fratele, care voia să se angajeze în colonii. La 12 iunie 1929 se adresează mamei : „Cred că șansa cea mai bună ar fi să se angajeze în coloniile din Africa portugheză sau fostul Camerun, colonie germană. Îi scriu chiar acum ce trebuie să facă. Condițiile însă nu sînt prea simple. Cinci ani contract obligatoriu și fără soție".

E îngrijorat că în noiembrie bursa din țară încetează și, conștient de propria-i valoare, de perspectivele pe care le are în față, devine vehement : „Ar fi o crimă să mă lase fără bani tocmai acum, cînd mi-am sacrificat tot ca să încep studii noi și revelatoare pentru cultura noastră. Ar fi o crimă să mă întorc înapoi acum, cînd pot vorbi și scrie bine engleza, cînd am învățat puțin sanscrita. Sînt conștient de viitorul meu științific și sub nici un motiv nu voi admite să mi-l uzurpe nătîngia celor de la Minister. În orice capitală aș fi bogat și cu imense mijloace de lucru la îndemînă."

Legăturile științifice ale lui Eliade sînt surprinzătoare. Marile somități ale orientalisticii și istoriei religiilor sînt uimite de cunoștințele lui, prevestindu-i un viitor strălucit. Printre celebritățile cu care coresponda tînărul de 20 de ani amintesc : Bounaiuti, Petazzoni, Coomaraswamy, Angus, Stcherbatski. În iarna lui 1929 îl întîlnește pe Tucci, care venea de două ori pe stăptămînă la locuința lui Dasgupta : „Neașteptat de tînăr, viguros, debordînd cu vitalitate, lucrînd la mai multe cărți deodată — istoria logicii indiene, liturgia tantrică a zeiței Durga, simbolismul templelor tibetane, etc. [24].

Încă din „Șantier" tînărul prieten îi făcuse un elogios portret, insistînd asupra neobișnuitei puteri de muncă, erudiției și enciclopedismului savantului italian.

Pregătirea tezei nu era o chestiune facilă. Lucrările de specialitate asupra psihologiei lingvistice și fiziologiei laringo-bu-

---

[23] *Șantier*, p. 52.
[24] *Mémoire I*, p. 231.

cale nu se găseau în India și atunci le comandă de la Paris și Leipzig. De aceea pare îndreptățită furia care-l apucă, gîndindu-se că după asemenea sacrificii ar exista posibilitatea să fie chemat în țară.

Familia și prietenii sînt rugați să-i procure cărți : Metafizica *lui Aristotel,* L'évolution creatrice *de Bergson și multe altele.*

Așa cum mărturisește Jurnalului, *în ceasurile triste* citea Bhagavdgita, iar în cele neutre poeziile lui Shelley. Lectura e *variată, alături de „clasicul" Goethe aflîndu-se modernul Huxley. Din literatura indiană preferințele se îndreptau spre Kalidassa, Acinthya — un scriitor modern influențat de Joyce și Rabindranath Tagore.*

Primind notele din țară, execută la pian compozițiile lui Grieg și Débussy.

La sfîrșitul lui iulie 1929, cu Dasgupta și Maitreyi străbate cu automobilul cei 150 de kilometri pînă la Santiniketan. Îl cunoaște pe Tagore și e încîntat de universitatea unde cursurile se țineau în aer liber, în grădină : „Lîngă fiecare arbor se adună diminețile acei copii și adolescenți fericiți, așezîndu-se turcește în iarbă, cu tăblița și cărțile pe genunchi. În aer liber, cu umbra pomului drept singura umbră, cu văzduhul clar deasupra, învăluiți de aroma atîtor flori. Holi, *pentru ei, însemna în primul rînd o sărbătoare cu dansuri și cîntece și drame compuse de poet"* [25].

Bolnav, internat pentru cîteva zile în spital, are dificultăți financiare. Chiria i se mărește, bursa din țară întîrzie și nesiguranța viitorului îl macină. Maharajahul moare și situația devine disperată. Își liniștește mama (adresîndu-i-se cu apelativul „maica mea scumpă și dragă"). Dacă în aprilie îi spunea că nu poate să practice sportul, nici măcar înotul, deoarece apa din bazin era „caldă și murdară", la 17 noiembrie situația era alta: „Fii sigură că, în ceea ce privește trupul, mă îngrijesc extrem, m-am dezvoltat în toate privințele, am o curte largă și fac sporturi de la 5—7 seara, am învățat scrimă, criquet, hochei, lupte greco-romane, jiu-jitzu japonez, iar îndată ce mi se va reglementa valuta mă înscriu la o școală de dans".

În dimineața de 2 ianuarie 1930 se va muta în locuința lui Dasgupta, transportîndu-și „mobilierul" din Ripon Street (patul, biblioteca și masa de lucru). Hotărîrea fusese stabilită cu cîteva zile mai înainte. E propriu-zis un obicei al Indiei tradiționale ca ucenicul să locuiască alături de învățătorul său.

---

[25] *Primăvara în Bengal*, în „Vremea", an V (1932), aprilie 24, nr. 235, p. 14.

Mamei îi scria la 21 decembrie 1929, mîndru de reputația lui Dasgupta, socotit în Bengal a doua glorie națională, după de Tagore : „Voi avea astfel enormul privilegiu de a asimila cît mai mult din înțelepciunea, știința și moralitatea indiană. Cunosc de pe acum perfecta armonie, înțelegerea și senina familiaritate din casa lui Dasgupta. / Aceasta se află în / Kalighat, cartierul cel mai plăcut al Calcuttei, aproape numai parcuri de palmieri. Cînd plec de la el, pe seară, și mă întorc în odaia mea din Ripon Street, aș crede că trec din India în Europa, atît e de mare deosebirea. Locuind cu el, pe lîngă avantajul financiar și științific, mă voi bucura și de o viață mai liniștită, fără agitarea inutilă a orașelor occidentale, respirînd o atmosferă îmbibată de spiritual și artă". Într-adevăr, entuziasmul e justificat (cel puțin pînă la 18 septembrie, cînd are loc cearta cu profesorul).

Muncește cu rîvnă adîncindu-se în gramatica sanscrită sau filosofie și începe studiul bengalezei. Se îmbracă în dhoti, *un soi de cămașă lungă, albă, la fel ca localnicii. Se contopește organic, simte că face parte din familie, atunci cînd stă la masă, așezat pe jos, cu picioarele încrucișate, cu o frunză de arbore în loc de farfurie.*

Pleacă pentru cîteva săptămîni în India de nord. Se oprește la Allahabad, ca să vadă Kumbhmela, uriașa procesiune de asceți yogini, care avea loc o dată la 12 ani.

„India întreagă tresare ; satele se neliniștesc, mănăstirile rămîn deșarte, de prin văgăunile Himalayei se scoboară schivnici goi și acoperiți cu cenușă, de pe țărmul Malabarului, de la capul Comorin, din golful Bengalului, din Himalaya, din munții Vindhya din deșertul Bikaneerului, de pretutindeni, coboară convoiuri de căruțe, cete de călugări, pîlcuri de vagabonzi gloate de leproși, suite de Rajahi, trenuri cu tîrgoveți, harabale închise cu perdele albe, tixite cu femei — mulțime prodigioasă, însetată de sfințenie, hagiii Kumb-Melei" [26].

Se îndreaptă apoi spre Benares, pentru a studia cîteva manuscrise de la Sanskrit College. *Călătoria se va prelungi la Delhi, Agra, Sikhri, Jaipur, Bikanir, Lahore, Amritsar. Nu trecuse decît un an, dar parcă vede cu alți ochi țara în care se află. În* Memorii *este subliniat acest aspect* fundamental *„Mi se părea că încep să-i înțeleg tainele, să mi se descopere frumusețile și sensuri care-mi fuseseră inaccesibile puține luni mai înainte. Și asta numai pentru că avusesem norocul să locuiesc în casa celui mai ilustru istoric al filosofiei indiene, pentru că începu-*

---

[26] *India*, pp. 58—59.

sem să mă deprind cu viața indiană și să vorbesc bengaleza. Nu mi se mai părea că mă aflu în India ca «vizitator». Mă simțeam tot mai mult la mine acasă, și dacă voiam cu orice preț să vizitez orașele, templele și monumentele importante era pentru că voiam să-mi cunosc patria mea adoptivă. Speram să pot rămîne mulți ani în India... Îmi plăcea totul : peisajul, clima, oamenii, limbile și credințele lor, felul lor de a se purta, costumele și mîncărurile lor" [27].

Deși integrat în viața ținuturilor pe care le străbate, familia, prietenii, peisajul și spiritualitatea românească sînt prezenți în gînduri, vise și însemnări.

Nu numai corespondența, ci și reportajele scrise în acei ani îl „desconspiră". Încă din primele pagini ale Indiei *aflăm că la masă erau serviți de „o indiancă tînără și frumoasă, semănînd leit cu țiganca din tabloul lui Luchian"* [28]. *Nu mult după aceea, compară nopțile din India de sud cu cele din Dobrogea și din munții noștri. În Himalaya, la un moment dat îi vin în minte, printr-o stranie asociație de idei, alte imagini din țară : „Serdarul îmi servește o cină incertă, dar caldă. O iau numai pentru că e caldă. Vasele sînt noi, de aluminiu — și îmi amintesc atîtea drumuri din adolescență, cînd dormeam pe creste sau plajă, în jurul unui foc păzit de prieteni, răspîndiți acum pe toată fața pămîntului. Atîtea cine vesele, în farfurii de aluminiu spălate dimineața cu nisip. Și acum sînt singur ca un cuc, și plouă, plouă"* [29]...

Rădulescu-Motru îi dă o veste bună : s-ar putea ca la înapoierea în țară să se creeze, pe lîngă Universitatea din București, o catedră de sanscrită. Își intensifică munca și, împreună cu Dasgupta, traduce texte și conversează în sanscrită cîte trei ore pe zi. Dar nesiguranța continuă să-l neliniștească. Cei doi ani de studii sînt insuficienți pentru un profesor de limba și literatura sanscrită. Un indian are nevoie, pentru aceasta, de 12 ani. Ca să se liniștească, îi scrie lui Tucci, de la care primește un răspuns cald și încurajator : „Iubite Eliade — îi răspunde, printre altele, vestitul orientalist — nimeni nu se află în condiții mai prielnice decît D-stră. A nu profita de ele, ar fi o nebunie. Informați, rogu-vă, autoritățile din țara D-stră si convingeți-le că D-stră, pentru a putea face un lucru bun, trebuie să rămîneți în India cel puțin cinci sau șase ani. Banii care se vor cheltui cu aceasta vor fi pe drept și cu rod cheltuiți, iar țara D-stră se va putea lăuda, posedînd indologul și istori-

[27] *Mémoire* (I), pp. 253.
[28] *India*, p. 32.
[29] Idem p. 151.

cul său al religiilor — care va avea avantajul pe care mulți colegi europeni nu-l au, unei lungi și directe experiențe în țara pe care noi o studiem".

Această scrisoare, expediată într-o copie și în țară va grăbi hotărîrea de prelungire a bursei pe 1931. Lui Eliade îi va întări încrederea în posibilitățile sale, exprimîndu-și de nenumărate ori ferma convingere că drumul său e filosofia orientală și istoria religiilor și pentru nimic în lume nu va fi dispus să le părăsească.

Profesorul continuă să-i dicteze capitolele celui de-al treilea volum din Istoria filosofiei indiene *și cartea despre Upanishade, iar alături de Maitreyi alcătuiește Indexul monumentalei lucrări. Începe să redacteze un nou roman :* Lumina ce se stinge.

Episodul dragostei cu Maitreyi constituie, desigur, un capitol aparte. Este suficient să știm că, la 18 septembrie 1930, Dasgupta, aflînd despre legăturile celor doi, îi cere oaspetelui său să părăsească imediat locuința, pretextînd că sănătatea lui precară nu-i mai îngăduie să-l găzduiască.

După un intermezzo de cîteva zile în Ripon Street 82, Eliade se îndreaptă spre Delhi, iar de aici la Hardwar, la cîțiva kilometri de Rishikesh, dar pe celălalt mal al Gangelui, la Swarga Ashram. Cele șase luni de sihăstrie sînt cunoscute din volumașul Într-o mănăstire din Himalaya *(1932). Îmbrăcat în splendida robă portocalie, făcîndu-și rituala baie de dimineață în Gange, se mulțumea cu o hrană frugală : orez, legume fierte, lapte, rareori turte de orez cu miere.*

Își consacra timpul meditației, exercițiilor yoga și lecturilor din textele sanscrite. Are șansa de a-l avea drept guru pe Swarni Shivanananda, necunoscut pe atunci, autor, după aceea a circa trei sute de volume. Medic de formație occidentală, acesta părăsise confortul și familia venind în sihăstria din Hymalaya.

„Cunoștea exercițiile yoga ; tehnicile meditației... El m-a călăuzit, puțin cîte puțin în practicile respirației, meditației, contemplației" [30].

Swami Shivananda se minunează de rapiditatea cu care proaspătul său discipol asimilează rudimentele practicei yoga.

Își regăsește seninătatea și ritmul de viață de altădată. Nu doarme decît trei-patru ore pe noapte, fără să resimtă oboseala. La slaba lumină a unei lămpi cu gaz continuă lucrul la teză, scrie articole pentru „Cuvîntul", iar noaptea continuă noul său

---

[30] *L'épreuve du labyrinthe*, p. 54.

roman Lumina ce se stinge. *Tot acum definitivează studiul* Cunoştinţele botanice în vechea Indie, *pe care-l trimite, la Cluj, lui Valeriu Bologa, alături de cîteva rînduri explicative : „Sărăcia critică asupra acestui pasionant subiect, dă oarecare valoare studiului meu ; vreau să spun că nu e o simplă repetare a unor lucruri prea bine cunoscute, ci într-un anumit sens o încercare de a aduna cam tot ce se ştie asupra acestui subiect şi de a interpreta în lumina spiritului ştiinţific indian şi al istoriei ştiinţelor... Asperităţi de stil sînt multe, pentru că se apropie trei ani de cînd n-am vorbit şi n-am citit româneşte. Te rog din suflet să mai cioplești textul, dacă îl crezi neprezentabil.*

Aş vrea ca în timpul ce-l mai am de petrecut în India să adun cît mai mult material pentru o istorie a ştiinţelor şi a spiritului pozitiv în India antică şi medievală“ [31].

Pentru a avea o imagine de ansamblu a cadrului în care a trăit, mai bine de jumătate de an în Himalaya, e suficient să desprindem un scurt pasaj din Memorii : *„Gangele curgea repede printre stînci şi jungla se întindea pînă aproape de mal, pădure deasă, plină de maimuţe, de şerpi şi de păuni, de pisici sălbatice. Toamna tîrziu, cînd vor seca izvoarele în munte, şacalii vor veni pînă în marginea sihăstriei şi, din coliba mea, le voi auzi urletele“* [32].

Din cînd în cînd, vizitează satele şi templele de la poalele Himalayei. La Kapurthala (de unde scrie familiei la 4 noiembrie 1930) e uimit de palatul maharajahului, cu totul şi cu totul de aur, diamante cît oul şi ornamentele cortegiilor de elefanţi. „Lucruri şi lux nebănuit în Europa, să-ţi pierzi capul numai privindu-le. Cred că în zece zile voi fi în Rishikesh, cufundat în simplitatea vieţii himalyene şi în studiile mele. Am fost invitat să conferenţiez despre religiile comparate în colegiul Gurukul din Hardwar. Voi fi acolo în decembrie pentru două săptămîni“.

De Crăciun petrece minunat la o familie creştină din Rurks, distanţa cam 30 de kilometri de coliba sa, iar către sfîrşitul anului 1930 primeşte vestea confirmării valutei pentru anul următor.

Şi aici are loc un episod sentimental. Eroina, Jenny, violonistă, venise în India în căutarea absolutului.

La începutul primăverii anului 1931, Mircea Eliade, după şase luni de sihăstrie, va pleca tot atît de brusc ca şi atunci

---

31 **Text publicat de Gabriella Russu (*Mircea Eliade şi istoriografia medicală clujeană*), în „Steaua“, an XX (1969) decembrie 12, pp. 176—190.**

32 ***Mémoire* (I), p. 265.**

cînd venise. Își va relua locul la vechea gazdă, care aproape nu-l mai recunoaște : ars de soare, cu o scurtă barbă roșcată.

Revenit la Calcutta, lucrează nebunește la Imperial Library, preocupat, în primele zile, de tema mătrăgunei în botanica și folclorul indian. Învață tibetana, se pasionează de etnologia indiană și sud-est asiatică.

Pentru cîteva zile participă la o vînătoare de crocodili pe malul Gangelui, în provincia Orissa. Cele cinci zile petrecute în junglă sînt un splendid prilej de recreere. Impresiile vor fi sortite veșniciei într-un reportaj apărut în „Cuvîntul", inclus mai tîrziu în volum.

Continuă cu aceeași îndîrjire studiul și începe lucrul la un nou roman, intitulat Victorii *mai întîi,* Petru și Pavel *după aceea. E, de fapt, nucleul viitoarei* Întoarceri din rai.

Căldurile sînt mai insuportabile ca oricînd. Și totuși nu se poate „preda", deși la un moment dat are senzația ciudată că odaia în care se află s-a transformat într-un uriaș stomac de cetaceu, iar ființa sa descompusă e macerată : „O stranie senzație că mă aflu între pereți vii, viscerali. Parcă și trupul începe să miroasă, începe să se lichefieze. Oarecare greață. Sub ventilator mi se răcește respirația ; și asta îmi dă o senzație penibilă de boală. Cu toate încercările mele brutale, nu pot face nimic, nici citi, nici dormi. În casă nu se aude nimic, în afară de ventilatoare ; și toți dorm, asta mă înfurie. Sînt amețit, obosit, și totuși nesatisfăcut. Parcă aș vrea să fac ceva, să mi se întîmple ceva. Cred că sufăr foarte mult din cauza aceasta : nu mă pot preda complet nici în fața oboselii, nici în fața odihnei. Păstrez întotdeauna o urmă de luciditate, puțină părere de rău"[33].

În timpul acestei lupte supraomenești cu căldurile Indiei, sosește din partea tatălui o scrisoare disperată : prezența fiului în țară e absolut necesară, deoarece trebuia să-și satisfacă stagiul militar. În cazul unei nesupuneri, ar fi fost considerat dezertor, dezonoare incompatibilă cu familia de militari din care făcea parte.

N-are încotro și-și pregătește reîntoarcerea, expediind mai întîi cărțile în patru lăzi mari. În ultimele luni face cîteva excursii în Delta Gangeului, colindă satele din jurul Calcuttei, rămîne zile întregi la Muzeul de antichități indiene, la Biblioteca Societății Asiatice.

În toiul celei mai aride munci simte nevoia să se relaxeze și atunci își petrece timpul cu o carte de literatură, după ce șase luni nu mai pusese mîna pe un roman. Șugubăț, nu scapă pri-

[33] *Șantier*, pp. 252—253.

iejul să noteze în Jurnal cu sinceritate : „Lectura îmi dă la început voluptatea unui viciu nepermis, experimentat pe ascuns. Este adevărat că tocmai astăzi aveam mult de lucru — şi am lăsat toate ca să citesc acest roman straniu şi caritabil, care seamănă cu atîtea romane scumpe mie, cu Dostoievski şi cu Dos Passos de pildă. Viciul acesta pe care mi-l satisfac alături de o bibliotecă plină de tratate erudite, la o masă încărcată cu dicţionare şi texte mă înalţă brusc în proprii mei ochi. Îmi dă un ciudat sentiment al libertăţii" [34].

Într-o dimineaţă, la începutul lui decembrie 1931, pleacă spre ţară, cu fermă convingere că se va reîntoarce în 1933. La Port Said nu mai poate aştepta zece zile un vapor românesc, aşa că se îmbarcă pe unul italian.

La Veneţia aştepta într-un sordid hotel „salvarea" de-acasă un modest mandat telegrafic, ca să-şi poată continua drumul.

Se pare că sosirea în ţară a avut loc la 9 sau 10 decembrie 1931 [35].

Cu toată conjunctura nefavorabilă, Valeriu Bologa îi urează, din Cluj, un călduros „bun venit" datat 16 decembrie 1931, din care reţinem : „M-aş bucura nespus să capeţi conferinţa promisă. Şi la mai mare ! Eu am o încredere nețărmurită în D-ta. Sînt sigur că vei deveni una din figurile reprezentative ale gîndirii româneşti."

India a clarificat în gîndirea lui Mircea Eliade concepţia despre autenticitate, ideea de libertate, trezindu-i interesul pentru yoga şi tantrism. Deceniul al patrulea a însemnat pentru el apariţia primei forme a volumului Yoga (1936). Locul acestui tratat în spiritualitatea universală, după aproape o jumătate de veac a fost subliniat de regretatul nostru savant Sergiu Al-George : „Lucrări apărute după cele ale lui Mircea Eliade, confirmă modul în care savantul român a înţeles să restituie fenomenul yoga. Ne referim la P. Masson-Oursel, unul din cei mai importanţi istorici francezi ai filosofiei indiene, care într-o lucrare a sa, Le Yoga, apărută în 1967, defineşte fenomenul Yoga în termeni surprinzători de asemănători cu cei ai lui Mircea Eliade" [36].

Şederea în India a fost hotărîtoare pentru formarea spirituală a lui Mircea Eliade. El nu a văzut aici „exotism", ci şi-a

[34] Idem, p. 182.

[35] În *Memorii* sîntem informaţi că a ajuns la Bucureşti „în preajma Crăciunului". Ţinînd seama de scrisoarea către Valeriu Bologa, expediată la 12 decembrie, în care-l anunţă că sosise în ţară de cîteva zile, sîntem nevoiţi să facem o nouă rectificare cronologică.

[36] Sergiu Al-George, *Arhaic şi universal*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1981, p. 164.

dat seama de profunda unitate a culturii aborigene indiene și cea a tradițiilor populare românești.

Trebuie să menționăm că experiența anilor 1929—1931 a fructificat aproape o sută de eseuri. Desigur că fiecare din ele ar merita comentarii speciale, ceea ce nu putem face în paginile de față [37].

Pînă în anii din urmă visează să se creeze în țară un Institut de orientalistică. Într-o emoționantă scrisoare din 18 august 1981 către marele său prieten Constantin Noica, Eliade schița un plan concret de activitate, sintetizînd în același timp ceea ce ne apropie de Orient :

„Ceea ce trebuie cu orice preț inclus : 1) cursuri de limbă și civilizație (istorie, religie, filosofie, literatură, artă) ale Asiei

---

[37] Pentru a ilustra multitudinea și varietatea „gloselor" indiene ale lui Eliade, iată titlurile cîtorva din ele : *Mudra* (I și II), în „Cuvîntul", an VIII (1932), martie 12 și 17, nr. 2475 și 2479, p. 1—2, *Kipling a mințit*, în „Vremea", an V (1932), aprilie 17, nr. 233, p. 5, *Upanishade*, în „Vremea", an V (1932), aprilie 17, nr. 234, p. 5, *O carte a morților*, în „Cuvîntul", an VIII (1932), mai 21, nr. 2542, pp. 1—2, *Cartea morților tibetană : Agonia și Trecerea*, în „Cuvîntul" an VIII (1932), iunie 8, nr. 2560, pp. 1—2, *Erotica mistică în Bengal* în „Vremea", an V (1932), iunie 12, nr. 241, p. 6, *Raiul și iadul*, în „Cuvîntul", an VIII (1932), iunie 18, nr. 2563, p. 1. *Il Rituale Hindu e la vita interiora*, în „Ricerce Religiose, an VIII (1932), pp. 486—504, *Riturile erotice*, în „Vremea", an V (1932), iunie 19, nr. 242, p. 6, *Femeia și dragostea*, în „Vremea", an V (1932), iunie 26, nr. 243, p. 6, *Limbajul secret al misticei indiene*, în „Vremea", an V (1932), iulie 3, nr. 244, p. 7, *Literatura mistic-erotică* în „Vremea", an V (1932), iulie 10, nr. 245, p. 6, *Magie și erotică* în „Vremea", an V (1932) iulie 17, nr. 246, p. 7, *Note despre arta indiană*, în „Cuvîntul" an VIII (1932), octombrie 12, nr. 2685, pp. 1—2, *Note de iconografie indiană*, în „Cuvîntul", an VIII (1932), octombrie 20, nr. 2693, pp. 1—2, *Pseudo-Indika*, în „Vremea", an V (1932), octombrie 23, nr. 260, p. 7, *Despre un nou umanism*, în „Vremea", an V (1932), noiembrie 18, nr. 255, p. 4, *Metafizica Upanisadelor* (I, II, III, IV) în „Cuvîntul", an IX (1933), martie 18, 25, aprilie 1 și 15 nr. 2837, 2844, 2851, 2865, pp. 1—2, *Motive religioase în Upanishade* în „Vremea", an VI (1933), aprilie 23, nr. 284, p. 7, *Viața neverosimilă și foarte utilă a Maharajahului de Kassimbazar*, în „Vremea", an VI (1933), Paști, p. 11, *Gandhi și Pax Britanica*, în „Cuvîntul" an IX (1933), septembrie 2, nr. 3001, p. 1, *Elemente pre-ariene în hinduism*, în „Revista Fundațiilor Regale", an III (1936), ianuarie, nr. 1, pp. 149—173, *Marele scriitor Kipling* în „Vremea", an X (1936), februarie 2, nr. 423, p. 10, *Ananda Coomaraswamy*, în „Revista Fundațiilor Regale" an IV (1937), iulie, nr. 7, pp. 183—189, *Lo Yoga e lo spiritualità indiana*, în „Asiatica", an III (1937) iulie-august, pp. 229—240. *Cosmical homology and Yoga*, în „Journal of the Indian Society of Oriental Art", an V (1937), pp. 188—203, *Efemeride orientale*, în „Revista Fundațiilor Regale", an IV (1937), august, nr. 8, pp. 417—423, *Babudur, templul simbolic*, în „Revista Fundațiilor Regale", an IV (1937), septembrie 9, pp. 605—617, *Demonologie indiană și o legendă românească*, în „Revista Fundațiilor Regale", an IV (1937), de-

Majore : India, China, Japonia (și evident Iran, Tibet etc.) : 2) O «Introducere generală» (prelegeri, seminarii) asupra elementelor de unitate ale culturilor (mai ales folklorice) eurasiatice, cuprinzînd Europa orientală, aria Imperiului otoman, Mediterana, aria „Imperiului stepelor — și Asia Meridională, din Persia pînă în China ; 3) O secție (mult mai modestă, dar indispensabilă) rezervată Vechiului Orient (Egipt, Mesopotamia, Israel) ; nu e nevoie de filologi specialiști (egipteana, accadiana, etc.), dar ar fi bine să se găsească un bun semitizant și un bun arabist. Fiind de felul meu optimist, cred că Institutul ar putea porni la lucru (nu imediat publicații, dar conferințe publice, seminarii interdisciplinare — cu etnologi, folcloriști etc.) îndată ce s-ar articula cîteva secții din rubricile 1) și 2). Sergiu Al-George ar fi un excelent director (sau cum i se va spune). Important este să se realizeze pe de o parte continuitatea și unitatea civilizațiilor asiatice, iar pe de altă parte creativitatea culturilor populare, printre care Sud-estul și România au împlinit un rol important. Cum am repetat-o de atîtea ori, România nu e numai o răscruce, ci mai ales un pod între Orient și Occident. Dacă ne asemănăm atît de mult cu «Orientalii», nu este pentru că ne-am «turcit», ci pentru că în România, ca și în Sud-estul Europei și în Asia întreagă geniul *creativității de tip neolitic s-a păstrat pînă mai deunăzi. Nu e vorba de a ne în-*

cembrie, nr. 12, pp. 644—619, *Viața unui maestru tibetan* în „Revista Fundațiilor Regale", an V (1938), iulie. nr. 7, pp. 166—171. *La concezione della libertà nel pensiero indiano*, în „Asiatica", an IV (1938), pp. 345—354, *Un institut oriental*, în „Cuvîntul", an XV (1939), februarie 14, nr. 3144, p. 2, *Pantheon indic*, în „Universul literar", an XLVIII (1939), aprilie 27, nr. 16, p. 1 și 5, *Pentru cunoașterea Orientului*, în „Universul literar", an IV (1910), martie 9, nr. 11, p. 1. *Des méthodes de l'ascetisme hindou*, în „Le Courrier des Indes", an II (*1949*). *Le double visage de l'Asie et la tradition orientale de la cultura roumaine*, în „Bulletin du Centre roumain de Recherches", an I (1951), pp. 38—44, *Le temps et l'Eternité dans la pensée indienne*, în „Eranos-Jahrbuch", an XX (1952), pp. 219—252, *Symbolisme indien de l'abolition du temps*, în „Journal de Psychologie", an XLV (1952), pp. 430—438, *Mythes indiens du Temps*, în „Combat", 1952, mars 13, *Le Bouddhisme et l'Occident*, în „Combat", 1952, août 7, *Le Problème des origines du yoga*, în „Yoga Science de l'homme intégral", „Marseille, „Cahiers du Sud", an XXXVII (1953), pp. 11—20, *Chamanisme et techniques yogisques indiennes*, în „yoga Science de l'homme integral", Marseille, „Cahiers du Sud", an XXXVII (1953) pp. 98—115, *Note sur l'alchimie indienne*, în „Rencantre Orient-Occident", an. I (1955), mars-avril pp. 3—10, *Note sur l'erotique mystique indienne*, în „La Table Ronde", 1956, janvier nr. 97, pp. 28—33, *Bi-Unité et Totalité dans la Pensée indienne*, în „Societas Academica Daco-Romana, Acta Philosophica et Theologica", an I (1955), pp. 1—7, *Yoga and Modern Philosophy*, în „Journal of General Education", an XV (1963), Iuly, pp. 124—137.

toarce în trecut, ci de a cunoaşte mai bine şi a înţelege elementele de unitate ale orientului şi ale Europei".

Asociind acest grandios proiect lucrărilor ştiinţifice şi literare zămislite din experienţa celor trei ani petrecuţi în India trebuie să subliniem unicitatea *lor în cadrul spiritualităţii româneşti.*

Indianistul Mircea Eliade a hotărît în mod cert destinul cîtorva existenţe : Sergiu Al-George, Anton Zigmund Cerbu, profesor de istoria religiilor indiene la Columbia University, Arion Roşu, cercetător la C.N.R.S din Paris.

Să nu uităm că orientalistica reprezintă doar una *din zecile* de faţete ale personalităţii ilustrului nostru savant şi scriitor.

MIRCEA HANDOCA

NOTA ASUPRA EDIŢIEI

Cartea de faţă reproduce ediţia a II-a a volumului *India*, apărută în 1935 în Editura Georgescu-Delafras.

Am subliniat, ca în ediţia princeps, cuvintele scrise cu litere cursive.

Am aplicat, în general, normele ortografice în vigoare. Am înlocuit pe *â* prin *î*, apostroful prin cratimă, *sunt* prin *sînt* — ş.a. Am lăsat însă alternanţe precum *care, cari.*

La început de silabă am transcris *ie* şi nu *e* *(trebuie, contribuie, constituie* şi nu trebue, contribue, constitue).

Am renunţat la *u* final în cuvinte ca : *vechiu, ceaiu, obiceiu, convoiu.*

Am notat *jigni, complet* şi nu jicni, complect.

Am păstrat ortografierea cu e şi nu cu i în cuvinte ca : *nemeri, întunerec, ceti.*

Am îndreptat tacit greşelile de tipar.

Menţionăm că ediţia noastră este una de popularizare, tipărită din dorinţa ca publicul larg să ia contact cît mai repede cu această scriere a lui Mircea Eliade.

M.H.

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A DOUA [1]

Cartea aceasta nu este nici un jurnal de călătorie, nici un volum de impresii, nici unul de amintiri. Cuprinde o serie de fragmente asupra Indiei : unele scrise pe loc, altele povestite mai tîrziu, alte cîteva detașate dintr-un caiet intim. Nu este, deci, o carte unitară asupra Indiei. În ceea ce mă privește, cred că o asemenea carte nu poate fi scrisă decît după șase luni de ședere în India ; după trei ani, e peste putință. N-am încercat, deci, să refac materialul de impresii și reflecții cules. Am preferat să păstrez caracterul fragmentar, spontan, al paginilor scrise asupra anumitor părți din necunoscuta Indie — evitînd pe cît am putut elementul personal. Aventura a fost sistematic evitată în această carte. Am înlocuit aventura cu reportajul, și reportajul cu povestirea. După cum se poate vedea, multe din însemnările acestea au fost scrise între 1928—1931, anii șederii mele în India. Ele nu sînt nici complete, nici sistematice. Poate cele mai frumoase locuri pe cari le-am văzut — deșertul Bikanner Kashmirul, frontiera afghană, Birmania — au rămas nescrise. Nu le-am scris atunci — și nu le-am mai putut scrie după aceea. Cititorul este rugat să completeze cu imaginația lipsurilor acestui itinerariu."

Mărturisirea aceasta n-a fost înțeleasă sau poate n-a fost acceptată — și pentru a o face mai limpede m-am hotărît să adaug cîteva rînduri.

Nu cred prea mult în literatura de călătorii. Omul, în general, vede mult mai puțin exact decît optimismul nostru ne îndeamnă să credem. Asupra Orientului, mai ales, se poate scrie în fel și fel de chipuri. Depinde numai de cît ești dispus să spui, de cantitatea lucrurilor pe cari ești hotărît să le ascunzi. Am cetit poate două duzini de cărți cu impresii de călătorie din India ; și uneori îmi vine să cred că s-a spus totul

[1] Menționăm că *India* a apărut în iunie 1934 cu prefața reprodusă acum.

asupra acestei ţări uluitoare, iar alteori că nu s-a spus nimic. Probabil că nu există ţară despre care să se fi scris o singură carte justă, completă şi lizibilă.

„Jurnalele" de călătorie alcătuiesc, cîteodată, cărţi admirabile. Mă îndoiesc însă, dacă ele conduc la anumite concluzii generale asupra ţării străbătute. Cele cîteva fapte, sau zeci de fapte, pe cari orice călător le cunoaşte direct — nu înseamnă prea mare lucru. Rareori sînt semnificative. Aproape niciodată nu sînt hotărîtoare. Ce poate însemna o sută sau o mie de fapte pentru cunoaşterea şi înţelegerea unei ţări atît de diverse ca India, China sau Mongolia ? Întemeiaţi pe fapte, mai mulţi oameni pot avea dreptate simultan, deşi oferă imagini deosebite asupra unei ţări asiatice. Miss Mayo are perfectă dreptate cînd critică India, întemeiată pe fapte, pe statistici medicale, pe fotografii. Mariajul între copii, robia femeii, idolatria, inegalitatea socială — oare toate aceste realităţi nu sînt perfect argumentate, pe fapte şi statistici ? Şi cu toate acestea, cîteva luni de viaţă indiană ajung pentru a convinge pe oricine cît de nedreaptă e judecata binedocumentatei Miss Mayo. Ceea ce nouă, europenilor, ne apare ca o „robie", femeile indiene acceptă ca singurul mod de viaţă familială. Un european priveşte cu dezgust obiceiul indian de a căsători copiii. Şi cu toate acestea, crescînd împreună — logodnicii indieni realizează uneori o stare de îngerească puritate. Idolatria este, fireşte, o atitudine mentală inferioară. Numai că, în realitate, nu există o idolatrie indiană. Nici un indian nu se roagă la imaginile iconice ale divinităţilor ; se roagă întotdeauna direct la divinitate. Imaginea slujeşte numai ca un auxiliar ; ea ajută imaginaţia să se fixeze asupra zeului... De asemenea, s-au scris multe şi documentate volume asupra inegalităţii sociale din India. Se uită aproape întotdeauna că India cunoaşte înainte de toate o inegalitate individuală, nu una socială. Oamenii sînt feluriţi, pentru că felurite sînt energiile karmice cari îi conduc.

Un călător, întîlnind în drumul său fapte, nu le va putea înţelege întotdeauna, necunoscîndu-le întotdeauna semnificaţia. Statisticile nu preţuiesc prea mult într-o ţară de aproape patru sute de milioane locuitori. De aceea, socotesc că „jurnalele de călătorie" dintr-o ţară exotică nu sînt de cele mai multe ori decît literatură : şi, încă, nu din cea mai bună speţă. Decorul şi sentimentalismul sînt două grave tentaţii ale europeanului, îndată ce trece Canalul de Suez.

Un „jurnal" are cel puţin meritul că înseamnă lucrurile pe măsură ce le întîlneşte şi explică ţara pe măsură ce autorul o înţelege. Dar atunci se impun anumite restricţii. Nu poţi, bună-

oară, publica un „jurnal" care se întinde pe trei ani ; ar fi jurnalul unei expediţii ştiinţifice, nu al unei călătorii. De aceea mărturiseam că despre o ţară nu se poate publica o carte unitară — adică un jurnal complet sau o scurtă monografie, decît după şase luni de şedere. Lucrurile îşi păstrează însă aspectul lor net, brutal, cu linii groase, uşor diferenţiabile. Te poţi descurca printre ele, le poţi descrie sumar, pentru că nu le vezi încă nuanţele (singurele cari contează). După trei ani, volumele se volatilizează, limitele se şterg ; îşi fac loc nuanţele, îndoielile, analizele. Decorul nu mai rezistă. Înveţi bine limba ţării cunoşti oamenii, începi să-ţi faci prieteni şi duşmani, începi să ai atitudini, sentimentale sau critice. După trei ani, nu te mai interesează o carte de descrieri : o carte cu oameni, fapte şi locuri. Începi să ai gînduri mari. Vrei să prinzi liniile înalte ale istoriei ; vrei să găseşti axele spiritualităţii indiene. Dacă ai încerca, acum, să fii complet, renunţînd de a fi esenţial — ar trebui să scrii un volum de o mie de pagini, căci nu poţi lăsa nimic pe dinafară, nici istoria, nici popoarele, nici limbile, nici societăţile, nici religiile, nici politica, nici arta sau filosofia. În lăuntrul unei culturi organice, cum e cultura indiană, totul se ţine strîns legat. Nu poţi vorbi de filosofie, fără a vorbi de limbă, de societate, de erotică şi de religie. Nu poţi vorbi de revoluţia lui Gandhi, dacă n-ai lămurit în prealabil concepţia Karmei, creştinismul indian şi valoarea actului omenesc în India. Rişti altminteri să fii vulgar, adică superficial, limitat şi grotesc. Într-o ţară în care miile de ani ale trecutului continuă să trăiască, nu poţi lăsa nimic la o parte din tot ceea ce a alimentat viaţa civilă şi spirituală de la Mohenjo-Daro (mileniul IV în Chr.) încoace.

Am renunţat la gîndul de a publica o carte asupra Indiei pitoreşti şi politice — dar nu renunţ la gîndul de a publica o carte asupra umanismului indian. Nu asupra culturii şi civilizaţiei indiene — pentru care mi-ar trebui o mie de pagini ci asupra umanismului ; adică asupra acelor valori eterne indiene, create ca să înalţe, să mîngîie sau să mîntuiască omul.

Cîţiva critici au binevoit să mă anunţe că aşteptau o asemenea carte în locul fragmentelor pe cari le republic acum. Un scriitor însă nu e întotdeauna stăpîn pe destinul cărţilor sale. Economia care clădeşte o operă, nu e aceeaşi cu economia editorială. Sper că nu va trece mult timp pînă cînd aceste pagini răzleţe îşi vor găsi pendant*-ul în volumul* Umanismul Indian.

Alţi critici mi-au atras atenţia că în însemnările publicate nu străbate nimic din luptele politice ale Indiei moderne.

Obiecţia e justă. Dar, pentru că anumite episoade din revoluţia civilă se găsesc deja însemnate în jurnalul meu intim, publicat sub titlul de Şantier *(1935) am socotit nemerit să nu mai revin. Cu atît mai mult cu cît, astăzi, încă nu se poate spune adevărul întreg asupra înăbuşirii revoluţiei civile.*

În sfîrşit, s-au găsit oameni cari au protestat pentru alt motiv : anume, îi plictisea faptul că în această carte se menţionează jungla, elefanţii, şerpii şi crocodilii — adică tot lucruri ştiute şi răs-ştiute de la Indika *lui Arrian încoace. Obiecţia ar fi fost savuroasă dacă ar fi fost justă. Din întîmplare, mai mult de jumătate din carte vorbeşte de cu totul altceva decît obişnuitele impresii din India. După cîte ştiu, nici un european n-a stat pînă acum şase luni într-o mînăstire himalayană ; iar dacă a stat cumva, n-a scris nimic despre viaţa şi oamenii de-acolo. Madame David-Neele, ilustra călătoare în Tibetul chinezesc, n-a străbătut şi mănăstirile de pe versantul indian. Nicolaie Rörick a cercetat Tibetul şi Asia Centrală, iar Giuseppe Tucci, mănăstirile din Kashmir şi Tibetul apusean. După informaţiile mele, totuşi niciunul din ei, şi nici alţii, n-au locuit continuu într-o mănăstire indiană timp de şase luni. Dacă n-ar fi decît acest amănunt, şi încă volumul de faţă s-ar distinge de toate celelalte cîte s-au tipărit în orice altă limbă apuseană. În scurta descriere a vieţii şi a oamenilor din mînăstirile himalayene, în cari am locuit din septembrie 1930 pînă în martie 1931, am evitat să intru în orice amănunt relativ la tehnica meditativă a călugărilor indieni. O parte din aceste amănunte vor vedea curînd lumina tiparului, aiurea.*

Socotesc necesar să adaug, încă odată, că toate fragmentele publicate în cartea de faţă au fost scrise întîmplător, la mari distanţe de timp, şi neţinînd seama de nici un plan general. Nădăjduiesc că cititorul nu va căuta nici ceea ce autorul mărturiseşte sincer că n-a avut intenţia să arate.

Mircea Eliade

octombrie, 1935

Transoceanicul ajunge în Colombo, aproape de miezul nopții. Dar insula o simți vecină cu cîteva ceasuri mai înainte, căci te întîmpină un vînt cald și parfumat de pe plajă, o boare încărcată de mireasma tulpinilor troienind de sevă, a florilor necunoscute, a tuturor minunilor vegetale pe cari le ghicești crescînd în întunericul de pe coastă. Marea sclipește ciudat aici, în apropierea insulei smaragdului. Cerul parcă se coboară și stelele ard mai viu în acest văzduh intoxicat de parfumuri tari și răscolitoare. Cunoști Ceylanul înainte de a zări luminile din rada portului. Mireasma junglei plutește zeci de kilometri dincolo de țărmurile calde, pe deasupra apelor. Și e o mireasmă ce te tulbură, te amețește, pe care nu știi cu ce s-o identifici, nu știi unde s-o cauți, care te izbește neîncetat în plină față, ca un vînt înfierbîntat și mîngîietor. E un parfum nemaiîntîlnit, care te va urmări tot timpul în Ceylan ; și cu cît te vei adînci în junglă, cu atît îl vei simți mai imaculat și mai halucinant.

Cea dintîi dimineață în Colombo îți descoperă cerul celui mai frumos ocean. Nu știi precis ce s-a schimbat în culoarea aceasta magnifică, nu știi ce miracol te așteaptă deasupra ta, de cîte ori ridici ochii și ți-i lași pierduți în vacuitatea aceea de azur și soare lichid. Umbli hai-hui din stradă în stradă, prins între aceste două tentații : cerul și parfumul prea-plinului vegetal. Două izvoare de revelații, tristeți și cele mai nemărturisite bucurii : izvoare vii, ce-ți adapă nu mintea, nici sufletul, ci însăși viața ta organică, sîngele și răsuflarea ta, cari îți dăruiesc pentru întîia oară bucuria de a trăi, de a fi viu, de a te mișca și respira liber, fără griji, fără reguli, fără restricții.

Unde să alergi mai întîi ? Cum să mulțumești setea aceea a ochilor, a nărilor, a brațelor — o sete de senzații vertiginoase și tari, sete de ardere la alb, de moarte ? Cele două săptămîni de transoceanic ți-au odihnit privirile și ți-au adormit umbletul. Abandonat deodată în voia ta, în cea mai fru-

moasă insulă din această parte a lumii — te trezeşti intimidat de atîtea descoperiri şi paralizat de atîtea impulsuri. Apuci pe cea dintîi stradă, cu case albe, cu terase încinse în parapet, te fereşti de alegătorii înhămaţi la *riksa* asculţi la răstimpuri sirenele vaselor din radă — şi nu se poate să nu ajungi după un ceas sau două de rătăcire, în grădina Victoria.

Parcul acesta îl simţi de departe, căci peste tot în Ceylan vestitorii sînt miresmele purtate de boare. Îl simţi cu parfumul lui de flori de scorţişoară, flori albe cu petalele groase, reci, de ceară. Un parc în care te pierzi nu pentru că e mare, ci pentru că aleiele sînt întortochiate tăind printre arbuşti înalţi cît statul omului, învîrtindu-se în loc sau aducîndu-te înapoi. Ce să admiri mai întîi în Victoria Park ? Florile acelea necunoscute şi stranii, arborii de eucalips, răcoarea, lumina ?

Iureşul de senzaţii te oboseşte. Te urci în cea dintîi *riksa* şi te laşi în voia alergătorului. S-a oprit o clipă în faţa unei dughene, şi-a înghiţit frunza de *pan*, şi-a sfărîmat între dinţi puţină nucă *betel*, ţi-a rîs cu dinţii albi şi buzele însîngerate de sucul frunzii — şi apoi a început să alerge. Dumnezeu ştie încotro — căci bulevardele bine asfaltate se aseamănă unul cu altul, iar străzile sînt aceleaşi în ochii vizitatorului aiurit. Tîrziu, se opreşte pe o uliţă umbrită de măreţia atîtor arbori. Te-a adus, inevitabil, la templul buddhist Kelaniya. Intri într-o curte fără margini, în care arborii au crescut în voie şi casele sînt mărunte, cu prispele umede. Întîlneşti pe acei *bhikku* bine cunoscuţi din fotografii, cu ţestele lor rase, cu robele lor portocalii — şi te apropii de sanctuarul în care doarme Budha cu atîtea talere de ofrande şi petale alături. Iei flori şi dai flori. E un schimb de risipe vegetale, de bucurii parfumate între slujitorii zeului şi tine. Cînd ieşi din curte şi te urci în *riksa* — atîtea gînduri noi şi atîtea nostalgii deşteptate de linişteа curţii — o fetiţă de la şcoala de alături aleargă cu un buchet de flori de scorţişoară şi o broşură englezească, pe cari ţi le oferă cu cel mai negîndit zîmbet al ei. Ce să faci cu atîtea flori, cari-ţi intră în simţuri şi te violentează, te obosesc ? Le vîri prin buzunare, le presezi în carnetul în care tu, european mîndru, credeai că vei fi în stare să-ţi notezi impresiile — mulţumeşti frumos şi pleci.

Pleci din templu cum pleci din Colombo. Deşi ţi se rupe inima de atîtea frumuseţi pe cari ai voi să le revezi şi să le savurezi — te pomeneşti într-o bună dimineaţă în gară, într-un vagon din rapidul Colombo-Kandy-Anuradhapura. Sînt alte locuri cari te cheamă, alţi demoni cari te nelinişteşc, alte

nume pe cari le ştii din adolescenţă şi cari strălucesc aproape de tine, dincolo de munţii pe cari îi bănuieşti copleşiţi de junglă în inima insulei.

După cîteva ceasuri de drum, priveliştea e cu desăvîrşire alta. Urci pe coaste în cari vegetaţia e mai degrabă un cimitir decît o grădină — căci arborii se înalţă pe deasupra tufelor strivite, lianele înăbuşă florile, iarba creşte înaltă cît spicul şi pretutindeni viaţa moare şi învie, putreziciunea se transformă în humă, pastă vie pentru încălzitul altor seminţe, şi lupta continuă cu spasme şi extaze în acel ocean al sevei. Plantele ajung aici monştri, florile sînt aici otrăvite de cadavrele peste cari au trecut şi din cari s-au născut, rodnicia te împietreşte, căci ghiceşti înapoia milioanelor de organisme cari au supravieţuit, alte miliarde cari mor pe fiecare ceas, şi gestul acesta al naturii care azvîrle neîncetat viaţa, fără sens, gestul acesta al creaţiunii pentru bucuria de a crea, pentru bucuria de a soarbe soarele şi a-şi striga victoria — te ameţeşte, te covîrşeşte. Închizi ochii ca să poţi fura pentru tine o părticică din această nemaipomenită bogăţie — şi cînd îi deschizi, priveliştea e alta, cîmpul de luptă şi de beţie s-a schimbat, forme noi, ţipătoare, surprinzătoare, violente, impertinente, orgolioase de victoria lor, forme de vis şi de pofte, incendii care se aprind şi se sting pe fiecare clipă din acest film vertiginos al junglei — toate salturile acestea în viaţă, toate îngenuncherile acestea ale morţii, toată năvala înspăimîntătoare de sevă te înhaţă, te tîrăşte în mijlocul măcelului lor surd, te îndeamnă şi te batjocoreşte, în micimea ta de călător confortabil aşezat la fereastra unui vagon, în demnitatea ta de rege al naturii, în seriozitatea ta stearpă şi abstractă de creatură cugetătoare şi liberă. E o provocare pe care nu se poate să n-o simţi din partea acestui regn vegetal pe care l-am domesticit în parcuri şi l-am adaptat în sere. O provocare în care nu ghiceşti întotdeauna rîsul, ci şi chemarea de înfrăţire, îndemnul de a-i urma pilda, de a creşte alături de ea.

Iată, lupta s-a dat de milenii pe acest tărîm şi nu întotdeauna între plante. Iată fîşii de stîncă, lespezi rupte de cutremure, munţi răsturnaţi, care îţi arată rănile lor împietrite, semnele strivirilor şi detunăturilor din alte ere. O nuditate surprinzătoare pentru încleştările vegetale din jur. Lespezi pure, albe, fumurii, peste cari apa aleargă în mii de vine, apă ce scaldă numai coaja. Ies cîteodată din învălmăşeala junglei şi se arată în soare, nude şi moarte, fără s-o unilească, fără s-o acopere sub iureşul ei, păzînd-o în acelaşi timp de fraţii haini de-alături, plantele, cari aşteaptă cu mii de ochi s-o

strivească, s-o ștargă din fața luminii și să ridice deasupra ei o nouă junglă.

...Cînd ajungi în Kandy, sus pe munți, la amiază — te întorci între oameni cu un nemărturisit sentiment că ai asistat la o minune, la o monstruozitate sau la o sfințenie, ceva excepțional și irațional, pe care nu ești în stare nici să-l judeci, nici să-l imiți. Sînt atîtea lucruri de văzut în această perlă a Ceylanului, în acest adăpost însorit, cu zeci de temple și cu lacul răsfățat — încît nu știi ce să faci, unde să pornești, pe cine să întrebi.

De odihnit, nu poți. Biciuirea continuă, ritmul e accelerat, oxigenul acesta pe care îl sorbi prea repede și prea mult ți-a dat respirația tare și sete nesfîrșită. Pornești la drum. Iată aci este templul unde se păstrează dintele lui Budha, relicvă purtată la sărbători de elefanți dauriți și încărcați cu fireturi. Iată acum lacul, apă de stîncă și oglindă din cer, și mai departe parcul cu maimuțe și cu elefanți în grajdul pitit după eucalipți, iar mai departe alt templu, și altă casă albă, altă școală, altă grădină. Trec ceasurile și tot așa trec și zilele. Și rămii tot neastîmpărat, tot viu, tot neadormit. Căci insula aceasta invadată de oxigen și de soare dăruiește viața și veghea oricui, dar mai ales streinului care coboară din țările cumpătate.

Cînd pleci din Kandy, înspre miazănoapte, spre Anuradhapura, vechea capitală budhistă a insulei — ai impresia netă că părăsești pentru totdeauna civilizația. Aici erau hotele, și lumini electrice, și chioșcuri cu ziare. Dar aruncă-ți privirea în codrii dimprejur, în noaptea aceasta umedă și caldă care te așteaptă afară din cetate. Spaimele și bucuriile de pe drum ți se pogoară iar în suflet. Ești de-acum un prizonier al junglei, te-a otrăvit mireasma ei tare, te-au fermecat ochii ei de flori, te-au răscolit brațele ei, șerpii vii, liane.

Ghicești cum te așteaptă la cîteva mile de gară, în întunericul luminat de mii de licurici sburători. Și îi ghicești siguranța ei biruitoare că te-a captivat, te-a răscolit și pe tine, ca pe atîtea alte legiuni de pitici ce s-au încumetat s-o străbată. Oriunde vei pleca, n-o vei uita. Drumurile te vor duce către miazănoapte sau către răsărit, vei cunoaște India sau Malaya, vei întîlni alte jungle și alte minuni în calea ta dar insula aceasta răvășită de dans, devastată de spaime și agonizînd de un extaz niciodată același — n-o vei uita.

Iată, acum, în noapte, stai într-un colț de vagon prost luminat și privești pe orbita ferestrii, fără să vezi nimic decît serpentinele de aur verde ale licuricilor, și totuși somnul nu te ispitește, ci asculți viața dinafară, și după cîteva ceasuri

răsuflarea ei întrece uruitul roţilor şi o auzi limpede, vorbind, tînguindu-se, mulţumind, lăudînd.

Dimineaţa eşti istovit şi zîmbeşti ca deşteptat dintr-un farmec. Anuradhapura. Porneşti îndată să vezi ruinele, căci trenul te aşteaptă pe seară, ca să te ducă pînă la capătul de nord al insulei, de unde vei trece, pe lîngă podul lui Rama, în India.

Drum cu automobilul printr-o pădure faţă de care nu mai poţi reacţiona de-acum, care nu te mai emoţionează, nici nu te irită, ci te poartă cum vrea ea, ca pe unul de al ei. Numai după ce te opreşti să te odihneşti pe lespezile vechilor *stupas*, să admiri coloanele răsturnate în acel ocean verde, după ce treci de la un templu la altul şi vizitezi mînăstirea din vecinătate — simţi oboseala, preaplinul acesta care te înăbuşă, şi aştepţi să pleci mai repede, să scapi de această obsesie vegetală, să schimbi cerul acesta de smarагd — căci altminteri nu ştii ce s-ar putea întîmpla cu tine, nu ştii ce nebunii ai fi gata să faci.

Nu e greu să scapi de Ceylan. Trenul te duce repede la stînca de unde vei lua vaporaşul către Rameshvaram. Dimineaţa te trezeşte marea. O mare puţin decolorată, mai caldă pentru că e prinsă între două ţărmuri cu plaja fără vegetaţie, cu palmieri puţini şi răzleţi, bătuţi de briză. Priveşti valurile, priveşti ţărmul. Înţelegi deodată că te duci, că pleci, că te desparţi poate pentru totdeauna de locul cel mai frumos pe care l-ai putut vedea vreodată — şi atunci colţul acesta uitat de Dumnezeu îţi apare în toată vastitatea lui dezolată, plăjile sînt şi mai sterpe, şi mai triste, colibele de pescari şi mai desfigurate de sărăcie. Te simţi înspăimîntător de singur.

Cîţiva funcţionari coloniali ; cîţiva hamali cari se aruncă în apă ca să-ţi aducă gologanul zvîrlit, în dinţi. Te uiţi atunci spre India ca spre singura cale ce-ţi rămîne deschisă, căci înapoi nu te mai poţi întoarce.

PELERINAJ LA RAMESHWARAM

Trenul străbate nisipurile închegate în dune. Mărăcini mari, tufe ghimpate, cîţiva palmieri ruginiţi, ochiuri de apă sărată — şi acelaşi zgomot ca de chemare al valurilor. Senzaţii crude şi strîngeri de inimă, în faţa plajei vaste, dezolate, calde, îmbonîndu-se cu pustiul. Vîntul suflă metalic în ghimpii laţi, în frunzele crestate ale palmierilor. Străbatem istmul îngust care

leagă India de cele cîteva insule pietroase din nordul Ceylanului. Vaporașul ne-a luat din Talai Mannar și după vreo două ceasuri de plutire senină, ne-a coborît în Danushkodi. Intrăm în India prin punctul cel mai de sud al peninsulei.

Aproape de Rameshwaram, la *Pambam junction*, decorul se schimbă. Cîmpurile sînt invadate de palmieri. Cresc înalți, cu buchetele spre oceanul pe care îl ghicesc în vînt. După douăzeci de minute de la *Pambam*, trenul se oprește într-o stație măruntă, înconjurată de plantații, cu o șosea conducînd în sat. E Rameshwaram, locul pelerinagiilor din Sud, tot atît de sacru ca Benaresul, dar mai puțin cunoscut călătorilor europeni.

O căruță ciudată, *jatka*, cu două roate, trasă de boi, ne duce în sat. Case frumoase, cu terase răsărind albe dintre pomi, cu brahmani puzderie. Sînt singurul european venit de șase luni încoace. Sînt privit cu insistență și indigenii se adună în fața casei venerabilului brahman Ramchandra Gangadhar, unde locuiesc. Acest Gangadhar stă o bună parte din zi așezat pe o rogojină, în prima încăpere a casei sale, cu pieptul și cu pîntecul gol, cu un lanț petrecut după gît, cu fața unsă cu cenușă și sucuri sacre. Stă în aceeași bine cunoscută poziție a statuilor indiene și discută cu vizitatorii săi, fie în sanscrită, fie în dialect. Pare onorat de vizita mea, iar Bhimi Chawda, care mă adusese, îi traduce în *gujarati* tot ce-i spun despre România. Aflînd că mi-e foame, trimite un slujitor păros să cumpere de mîncare, deoarece în casa unui brahman nu se găsește decît pentru oamenii din aceeași castă. Pe terasa de sus, servitorul îmi aduce trei turte mici fierte în ulei, un pahar cu lapte și cîteva banane. Culege apoi resturile, împreună cu vasele de lut ars în care mîncasem, și le aruncă în stradă...

După ce mă descalț pe prispă, pornesc spre templu împreună cu Bhimi Chawda și cîteva duzini de localnici după mine. Bhimi Chawda e pe jumătate gol și poartă daruri : flori, banane, diverse pungi și rupii de argint. După călătoria lui în Anglia, o purificare la Rameshwaram e cel mai nemerit lucru. Pășesc prin praful drumului, descălțat, într-o căldură încinsă.

Templul, cel mai mare templu din sudul Indiei și cea mai maestuoasă realizare a arhitecturii dravidiene, este înconjurat cu mai multe rînduri de ziduri *(prakarama)*. Între aceste *prakarama* sînt coridoare și curți interioare. Deși templul e colosal (657 picioare lărgime pe 1 000 picioare lățime, mă informează călăuza mea), nu ai o impresie copleșitoare. Nu-l poți vedea de la început, în întregime. Înainte de a pătrunde

prin prima poartă, înaltă de 30 de metri, întîlneşti un soi de bazar, care se prelungeşte şi pe sub zidul porţii şi înainte de primul coridor. Găseşti de vînzare tot felul de icoane şi imagini, scene reprezentînd căutarea Sitei de către Rama, sau luptele legendare din Lanka (Ceylan), icoane făcute din culori vii şi proaspete. Se găsesc, de asemenea, scoici mari, mărgean, ghioace, brăţări groase de argint, talere de alamă, perle proaste, pietre scumpe de a zecea mînă.

Bazarul e întotdeauna tixit. Tot satul e strîns pe ulicioara şi în coridorul întunecos de sub poarta cea mare a templului. La capătul bazarului se află bazinul imens cu apă verde şi murdară, în care pelerinii se scaldă înainte de a păşi cu ofrandele în templu. Iar în partea cealaltă a templului, după uliţa care coboară între ultimele două *prakarama*, se întinde lacul, mare de vreo trei mile, în care pelerinii se scaldă la plecare.

După cîte îmi spune Bhimi Chawda şi după cîte ştiam şi eu, templul acesta din Rameshwaram, clădit aici la capătul Indiei pentru comemorarea victoriei lui Rama şi la zidirea căruia a contribuit ilustrul Vara Raja Sekkarar din Kandy, nu are seamăn în toată peninsula. Pilonii templului şi cei cari alcătuiesc coridoare nesfîrşite, sînt magnific zidiţi, cu sculpturi şi *stucco*. Din nefericire, în acest an, anumite părţi ale templului se află în reparaţie. Coridoare largi, lungi, aproape nesfîrşite, erau întrerupte pe ici pe colo de schelării. Între piloni, administraţia templului improvizase locuinţe pentru preoţi şi slujitori, fragmentînd astfel viziunea fără seamăn, penumbra aceea misterioasă şi solemnă. De altfel, templul nu poate fi văzut dintr-odată, nu poţi avea o imagine unitară. Măreţia lui este distribuită, arhitectonica aceasta ciclopică nu are perspectivă, nu o poţi cuprinde decît din colţuri, din curţi interioare, dintre coloane.

Superbe într-adevăr sînt picturile murale, scene din mitologia vedică zugrăvite pe tavanele şi coloanele coridoarelor. Multe din ele încep să se piardă ; sînt afumate, sparte, şterse. Cineva ne spune că reparaţiile în curs vor restaura şi frescile.

Deasupra templului se află nenumărate cupole, cu sute de statui colorate. Coloanele sînt susţinute de elefanţi în poziţii ciudate, fantastice. Şopîrle crestate şi veveriţe se joacă printre basoreliefuri. De undeva se aud tobe şi trîmbiţe, gonguri, litanii. Curios, apuc pe o scară de lemn — aparţinînd schelăriei — şi mă urc pe acoperiş. Un întreg scandal era să iasă, după ce-am fost văzut. Noroc de Bhimi Chawda, care le-a

explicat că sînt străin şi nu cunosc regulile sanctuariilor. A trebuit să ofer două rupii de argint templului, ca să mi se ierte greşala. Pentru această danie mi se dă chitanţă în regulă, specificînd numele, naţiunea şi păcatul pe care îl săvîrşisem...

decembrie 1928

GĂZDUIRE ÎN MADURA

Drumul de la gară, prin uliţe luminate slab cu petrol, în *jatkâ* îngustă ca o cutie... Vedeam case indiene cu tinda largă, firme luminate, tarabe încărcate cu fructe. În întuneric, veştmintele albe şi roşii căpătau nuanţa feerică a baletelor. Încercam să-mi fixez în minte drumul. Nu izbuteam. *Jatkâ* ocolea grădini, pătrundea în mahalale, alerga sdruncinată de cei doi cai mărunţi şi repezi, înspăimîntată de clopoţei şi de răcnetele vizitiului care îşi ţinea echilibrul pe oişte...

În tren cunoscusem pe acel tînăr care se întorcea de la Rameshwaram. Aflînd că rămîneam o zi în Madura, înainte de a porni spre Madras, ne-a oferit — mie şi lui Bhimi Chawda — ospitalitate în casa fratelui său, negustor, după nume Chandulal Gavendas. Am primit cu entuziasm. Din tren, tînărul hindus a început să mă socotească oaspete, oferindu-mi ţigări indigene, dintr-o singură foaie de tutun răsucită, lapte cu ceai, fructe şi prăjituri. Bhimi mi-a făcut semn să nu încerc a plăti aceste daruri pe cari tînărul le cumpăra în fiecare gară. Altminteri, l-aş fi jignit.

A trebuit, astfel, să mestec frunze şi nuci *betel,* astringente şi iuţi, cari sfîrşesc prin a da gurii o culoare puternică roşie. Cînd vorbesc indienii, ai impresia că tuturor le sîngeră buzele.

Jatkâ s-a oprit în faţa unei case mari, cu ferestre zăbrelite. Îndată au apărut doi servitori, cari dormeau pe rogojini în tindă, apoi însuşi fratele, bucurîndu-se sincer de oaspeţi. Fireşte era îmbrăcat şi el după uzul indian, purtînd adică numai cîţiva metri de pînză albă înfăşurată pe şolduri. M-a călăuzit cu lampa prin două încăperi largi, apoi în curtea pietruită, ajungînd în fund unde se află „sufrageria" şi odaia oaspeţilor. Am urcat o scară de lemn care ducea într-un coridor. De aici se vedea foarte bine curtea, cu basin de ciment, cu cişmea, cu rufe întinse pe frînghii. Odaia oaspeţilor era curată, aerisită, cu

cadre ciudate atîrnînd pe pereți. Rogojini albe, iar lîngă un așternut cu o pernă capricios răsturnată — o carte, *Ramayana*...

Pe rogojini s-au întins îndată pături, perne, cearceafuri și cuverturi moi. Două lămpi cu gaz au luminat odaia. Un băiat a adus tava cu *betel*, țigări și ceai. Un vecin care nu se culcase a venit să cunoască oaspeții. Îi merge zvonul în Madura că știe franțuzește, însă la toate întrebările mele răspundea zîmbind ; „Ah ! oui, vous savez français" ?...

Pe cimentul odăii erau trase cu creta o serie de cercuri decorative, iar la mijloc, o svastikă enormă. Svastika se întîlnește pretutindeni, cu deosebire în fața ușilor. Gazda mea știa asupra acestui semn că e vechi, e sfînt și e „înalt".

Se apropia miezul nopții. Convorbirea noastră, așezați pe rogojini, fumînd țigările cu fumul aspru, mestecînd frunzele, sorbind ceaiul cu lapte — se învîrtea în jurul lui Mahatma Gandhi. Hindușii erau toți înțeleși asupra faptului că Gandhi e un om foarte mare : asemenea lui Christ !... Bhimi Chawda însă, care locuiește în Bombay, nu prea arată încredere în „mișcare" și lăuda pe Gandhi că s-a retras din viața politică. Ceilalți se arătau înflăcărați și nu mai conteneau cu laudele. De altfel, ei nu cumpărau decît produsele industriei naționale, făceau pîinea în casă și țeseau pînza ca acum trei mii de ani...

După miezul nopții am rămas singur cu Bhimi. Întins în așternutul meu moale și cald, cu ochii în tavanul ascuțit ca la cort — nu puteam dormi. Pe fereastră vedeam acoperișurile caselor vecine, și stelele par aici apropiate și însuflețite, iar nopțile sînt albastre, albastre.

A doua zi am pornit să vizităm orașul, în tovărășia gazdei. Templul zeiței *Minakshi* e cel mai mare din India. Bazarul e larg cît un tîrg. Elefanții sacri au aici un grajd modern. Sînt blînzi ca niște coloși și ridică cu trompa monezile pe care le azvîrlim pe ciment. Cutreier aceleași coridoare, mă opresc în fața altarului zeului elefant, privesc cît am vreme picturile și basoreliefurile vechi. Templul numără peste o mie de ani de viață. Regele Tirumal Nayak l-a reparat în secolul XVII. Cu deosebire minunată e sala celor o mie de coloane, conducînd la un altar falnic unde candelele parfumate luminează statuia lui Shiva. Coloanele sînt cele mai multe dintr-un singur bloc și poartă sculpturi stranii, din mitologia și demonologia vedică. Zeițele sînt închipuite cu mijloc subțire, cu pîntec larg și sîni mari ca niște pîini. Toate fețele oglindesc zîmbetul ulcios al sculpturii indiene. Sînt idoli respingători, cu ochi de piatră în orbite adînci, cu ghiare și rînjete de apocalips. Zeul elefant e cel mai

„uman" în expresie. Caii întraripați au și aici același phalus enorm. simbolizînd elanul fecundației cosmice.

Ferestrele sînt decorate cu flori de piatră, de-a lungul cărora lumina se strecoară umilită. Din anumite colțuri ale curților se pot vedea turnurile de aur din interiorul templului. Un număr copleșitor de preoți și slugi, cerșetori și pelerini, bolnavi și bătrîni. Toți cer de pomană. Un brahman îmi iese înainte cu o tavă și-mi atîrnă de gît o ghirlandă de *Gulchari,* floare sfîntă. Pentru cinstea aceasta trebuie să plătesc o rupie. Altul mă conduce la un altar, ca să-mi explice prea cunoscutele fundamente ale religiei vedice. Refuz cu îndîrjire toate propunerile și nu ascult nici o lămurire — ca nu cumva să mă trezesc dator. Bhimi Chawda, înainte de a pătrunde în sanctuarul nevăzut de nici un strein, mă sfătuiește să nu mă sui pe templu...

După ce vizităm bazarul, bogat în pietre false și mirodenii, pornim spre palatul lui Tirumal Navak, ultimul rege al provinciei. Parcul e acum împărțit între locuințele vecine. Numai grădina din interiorul palatului e intactă. Doi paznici bătrîni și fonfi ne conduc prin galeria fără pereche, cu coloane albe și tavanul galben, în sala de baie a reginelor, acum cancelaria oficială, în fostele dormitoare, acum birourile primăriei... Numai terasele și gangurile de deasupra palatului n-au putut fi folosite. Pe aici se preumblau reginele, îmi spune gazda și încercau să se întristeze privind luna. ca să placă regelui. De pe cupola centrală priveliștea e minunată, lăsînd ochii să alunece deasupra orașului cu coperișuri roșii și grădini verzi, deasupra pădurilor, pînă la Colinele înnourate, unde familiile bogate se refugiază în timpul verii. Nu pot evita cunoscuta melancolie a desgropării unui trecut de legendă și *O mie și una de nopți.* Prietenii mei coborînd după treburi, eu rămîn multă vreme la umbra cupolei, negîndind nimic, ci numai privind orașul cu grădinile prelungite pe deasupra cîmpurilor pînă aproape de Coline.

...Gazda, după ce îmi lămurește sensul tuturor alegoriilor cadrelor de pe pereți. mă poftește la masă. Sufrageria : o cămară fără scaune și fără mese, cu ciment pe jos. Ne așezăm pe cîte o scoarță, depărtați unul de altul. În față-ne, cîte o frunză mare, spălată, pe care se aflau mîncăruri ciudate și turtele fierte în ulei. Bucatele erau iluzorii : cîteva legume fierte, un sos cu piper mult, o mînă de orez fără sare. La început am crezut că sosul e supă și am sorbit o lingură. Era atît de iute, încît a trebuit să înghit toate turtele ca să-mi treacă usturimea.

Ceilalţi se amuzau, nelăsîndu-mă să folosesc lingura pe care mi-o adusesem, prudent, de sus. A trebuit să frămînt orezul cu mîna, să torn deasupra sosul piperat, să culeg boabele cu degetele... La sfîrşit mi-au dat banane şi lapte. Ne servea o indiană tînără şi frumoasă, semănînd leit cu ţiganca din tabloul lui Luchian. Chandulal fusese căsătorit, dar soţia îi murise. Locul soţiei îl luase slujnica cu umblet timid, harnică şi pricepută în toate...

Despărţire, cu îmbrăţişări, făgăduieli de revedere, planuri... O *rikşă* elegantă pune capăt melancoliei. Din nou drumul spre gară...

MADRAS

decembrie 1928

...De pe colina cu mănăstire de călugăriţe, oraşul nu se poate recunoaşte.

S-ar spune că e o pădure de salcîmi, palmieri şi *tulhah* înflorit. Fiecare casă e înconjurată, atacată, copleşită de arbori. Cînd se nelinişteşte vîntul de seară, şuierul aminteşte pe cel al valurilor. Privesc mult, aşezat pe banca de piatră cenuşie.

...A zburat un liliac. S-a furişat un şarpe. În copacul cu frunze negre, se fugăresc veveriţe. Şi acel scorpion care m-a întîmpinat la uşa scorburii în care, după spusa legendei, a fost închis Sf. Toma, cel dintîi misionar în India.

Scriu. Ce aş putea face altfel ? Colina aceasta tristă, cu mînăstirea singuratică, cu pietre albe adăpostind şerpi îmi împrospătează viziuni dintr-o Italie străbătută la douăzeci de ani. Pentru cea dintîi oară îmi amintesc de Europa. Colina aceasta, cu tăceri sfinte, e de dincolo.

Mînăstirea e zidită în piatră. Chiliile nu se văd, din pricina pomilor cu umbră deasă. Biserica e scundă. Am întîlnit, rugîndu-se, douăzeci de călugăriţe, cu uniformele albe coloniale, cu pălării largi şi pelerinele fîlfîind. Superioara e fericită că cineva vorbeşte franţuzeşte. Mă întreabă de prinţul Ghica, acum sacerdot catolic, care a vizitat mănăstirea în primăvară, întorcîndu-se de la un congres din Australia.

Vorbeşte atît de încet, atît de stins, încît — fără voie — cobor glasul şi păşesc în vîrful pantofilor de pîslă. Ce-a spus ?... Zîmbeşte. Mă îndeamnă să privesc un Christos. Îl laudă, îl

laudă... Apoi tace cu ochi blînzi. Regăsesc în biserică acea nedefinită şi inefabilă tăcere creştină. Superioara îmi arată călugăriţele. Şaisprezece din ele au venit numai de cîteva zile din Roma. Unele n-au împlinit douăzeci de ani. Şi vor rămîne aici, în India, să se roage pentru necredincioşi... Dumnezeu ştie cît timp. Şi ea a venit aici tînără...

Acum, cînd scriu, se lasă seara. Nu pot pleca. Deasupra oraşului pluteşte o ceaţă transparentă ; răsuflarea parcurilor, aburii mării răciţi de vîntul ce ajunge de pe coline.

Cum să descriu Madras-ul ? L-am cunoscut în cea dintîi dimineaţă, cînd *rikşa* străbătea cartierul cu străzi largi şi asfaltate, cu vile ascunse în parcuri. L-am cunoscut în vagabondajul meu nocturn printre uliţe cu praf şi fum, cu copii cerşind şi femei pisînd orez. Maghernițele vînzătorilor erau slab luminate cu acetilenă. Vecinii se adunau, fumînd ţigări indiene, precipitînd fraze în acel inaccesibil tamil, în care s-au scris, totuşi, atîtea poeme minunate...

Şi iarăşi am cunoscut Madras-ul pe bulevardul larg din faţa mării, cu plajă şi terenuri sportive, cu hoteluri scumpe alături de barăcile pescarilor. L-am cunoscut, rătăcindu-mă printre vilele cartierului indian aristocrat, cu plăci de marmoră la porţi, cu automobile luxoase şi slujitori în fireturi. M-am întors prin grădini, am trecut podul peste Koom, am păşit peste iarba cîmpului unde spălătoresele întind rufe colorate...

Am cunoscut, în sfîrşit, Madras-ul în acea casă vastă, înconjurată de parc, în care se adunaseră Y. M. C. A. şi Y. W. C. A., unde eram privit ca un obiect rar, obligat să primesc prăjituri de la fiecare creştină şi să mă întreţin cu fiecare om celebru care venea să mi se prezinte. Blestemat ceas ! De cîte ori n-am desminţit ştirea că în România e revoluţie ? De cîte ori n-a trebuit să întorc capul, auzindu-mă strigat : „Allo !"... Altminteri, tineri cumsecade şi tinere bine crescute, cari servesc ceai cu lapte de două ori pe săptămînă şi exibiţionează la adunări cîteva convertite indiene, în picioarele goale şi cu brăţări de aur. Pentru protestanţi, creştinismul începe cu sporturi şi five-of-clock. Aceasta nu mă supără. Creştinismul poate începe de oriunde, chiar de la prostituate. Important e faptul că trebuie să sfîrşească în creştinism.

Cu ajutorul unui canadian ştirb, secretar al Y. M. C.-ei, am găsit găzduirea minunată de la „Gurukul", în casa misiunii suedeze, cu terase, cu pădure, cu bibliotecă şi orgă. Voluptatea instalării, după nopţi petrecute în hotel, în trenuri, în case necunoscute... Bucuria cu care desfaci geamantanele

închise pe Ocean; nerăbdarea cu care goneşti *rikşa,* seara, către „casă"...

Aici, în odaia mea, locuiesc două vrăbii, o şopîrlă cu coama crestată şi cîţiva păienjeni enormi, cari se sperie întotdeauna cînd aprind lampa. Mărturisesc că, în cea dintîi noapte am adormit sfios, auzind gînguritul vrăbiilor prin somn. A doua zi, am văzut şopîrla, alunecînd pe grinda din odaia de baie. Cu păienjenii m-am obişnuit; de obicei stau la fereastră, iar dacă se apropie prea mult de masa mea, îi gonesc cu creionul.

Pastorul îmi spune că vrăbiile s-au pripăşit de astă-primăvară, dar şopîrle, păienjeni şi şerpi au fost întotdeauna, de pe timpul bunicului, cel dintîi misionar suedez în Madras, care a cumpărat casa de la un musulman, făcînd-o cămin de viaţă şi învăţături creştine. Cu cîteva luni mai înainte, un student teolog a găsit în fundul grădinii o cobra. Aceasta l-a neliniştit şi a poruncit băiatului său să se joace în casă. Dar nici alte cobra nu s-au mai văzut de atunci şi nici băiatul meu nu s-a dezbrăcat de obiceiul de a răscoli bălăriile grădinii.

Într-o seară, am închis fereastra înainte ca vrăbiile să intre în odaie. Dimineaţa le-am găsit înlăuntru. Veniseră prin odaia de baie. Păsă-mi-te, nu erau la prima experienţă...

Nopţile de iarnă, aici, în India de sud — au acel farmec de legendă orientală pe care l-am gustat fiecare la cea dintîi lectură a celor 1001 de Nopţi. După ce se întunecă bine, vîntul se opreşte, zgomotul se pierde, luminile se şterg. Buchete de ficuşi negri, arbori mango, liane cu coarda lemnoasă îşi înalţă trupurile din curţi tainice, la colţuri de străzi, în preajma templelor. Casele europene se topesc în umbră. Rămîn numai colibele cu focuri pe prispă, numai zidurile albe, numai porţile. Noaptea şterge fardurile.

Nu ştiu ce fac ceilalţi, cum se împotrivesc acelei tristeţi blînde cari se coboară dintr-un cer apropiat. Eu mi-am adus scaunul şi patul pe terasa coperişului. Mi-am descoperit slăbiciuni şi nostalgii nebănuite. Am înţeles că există o anumită primejdie a nopţii, care nu e cea a întunericului, nici cea a păcatului. Există o serie de ispite cari turbură numai într-o asemenea noapte de basm. Liniştea pironită în pădurile Madras-ului, umbrele cari se nasc şi pier o dată cu luna — strecoară în suflet neîncredere în zeii zilei, cheamă şi îndeamnă cultul idolilor telurici pe cari îi socoteam de mult sugrumaţi.

Noaptea Indiei de sud nu e noaptea Dobrogei, nu e noaptea munţilor noştri, nu e noaptea Italiei. Între ea şi celelalte nopţi se întinde Arabia. Aici, contemplarea cerului strecoară inevitabil întrebări şi reculegeri ciudate. Noaptea, pretutindeni, a fost un semn al misterului. Dar există o noapte a poeţilor latini, o noapte a romanticilor francezi, o noapte a lui Novalis. S-ar putea încerca o clasificaţie după necesitatea tovarăşului pe care îl porunceşte noaptea : Dumnezeu, femeia sau sufletul. Aici, în India, tovarăşul e întotdeauna acelaşi : sufletul. De aceea poeţii şi gînditorii Indiei par atît de stranii ; au rămas prea mult singuri cu ei înşişi.

110 FAHRENHEIT, CICLON DIRECŢIE S.V.

Aprilie... Bîntuie molima : se vesteşte foametea. Morţi, morţi, în fiecare zi spaima se împrăştie, se furişează mai aproape ameninţă.

Oamenii de aici au renunţat să se împotrivească. În primăvară plătesc tributul sărăciei ; numai în Calcutta, o sută de morţi pe săptămînă, şi numai de holeră. În oraşe, holera şi vărsatul ; la sate, malaria şi foametea. Aţi văzut oameni cari, zece luni pe an, adorm nemîncaţi ?

Din Bombay, trenurile aduc tot mai puţini „turişti". În vagoane cu ventilator dublu, americanii laudă binefacerile continentale şi reformele civilizaţiei într-o ţară barbară. Gări spaţioase, serviciu prompt, ghiaţă şi alcool.

Răzvrătirea împotriva celor cari cunosc India din hotele şi automobil — e zadarnică, e stupidă. Citesc spusele lor şi mă înspăimînt ; pentru că, înapoia rîndurilor dulci ca o reverie pastorală, eu întrezăresc acele icoane de primăvară bengaleză pe cari statisticile nu le menţionează, iar fotografii le evită.

Un om înfometat cerşea, la marginea satului. Strigătele lui erau stinse ca ale unui cîine în agonie. Plecîndu-se să culeagă banii pe cari i-am aruncat, oasele i s-au ciocnit cu sonorităţi scheletice ; degetele tremurau şi, cu toate eforturile, nu puteau apuca banii. Atunci, în praf, începu să mulţumească şi să plîngă : „Maharajah ! Maharajah !..." Tînguirile lui victorioase au adunat cete de înfometaţi. Copii cu abdomene balonate grotesc şi capete spîne, murdare. Femei cu picioarele umflate şi vinele negre ca şerpii. Oameni înfometaţi, cari

cerşeau banii de aramă pentru un pumn de orez şi cerşeau banii de nichel pentru sare, pentru ulei. Rămăsesem pironit, in soare, fără puteri să alung turma de vedenii, fără puteri s-o satur. Ce puteau face banii mei ? Cînd le-am împărţit cîteva rupii de argint, din sat au venit alte cete, purtîndu-şi rătăciţi şi triumfal bolnavii, schilozii, orbii, agonicii. Glasurile erau răguşite şi gîngave. Dumnezeu ştie ce implorau şi demonstrau în bengali. Cuvintele pe cari le înţelegeam îmi păreau chemări supreme dintr-un naufragiu : „apă", „sare", „tată", „moarte"... Şi corul dezordonat şi sălbatic lăudînd, cerşind, plîngînd : „Maharajah, Maharajah !..."

Fuga mea putea fi simbolică. Alergam cu pasul tulburat al celui ce încearcă să uite coşmarul. Glasurile se stingeau. În pragul umbrit rămăsese numai cerşetorul neputincios să umble. Fuga mea era fuga albului care a civilizat India „mama noastră, India"...

Se apropia amiaza Am apucat drumul spre fluviu, unde mă aştepta inginerul pe care-l întovărăşisem în supravegherea reparaţiei firelor telefonice. Oh ! drum de primăvară sub soarele Gangelui ! Pe cîmpie pluteau curenţi fierbinţi, cari răneau ochii şi pătrundeau vîrtejuri prin urechi, prin nări. Înghiţeam văzduhul cald şi uscat, cu praf şi molimă. Vestmintele îmi erau şiroaie. A trebuit să renunţ să-mi şterg faţa.

Ochelari negri cu mască hermetică de piele îmi apărau ochii. Cu apa din termos udam pluta căştii coloniale. Simţeam cum, minut după minut, voinţa de a ajunge grupul se destramă. Muşchii păreau descleiaţi, cu fibrele moarte şi prăfuite. Oasele erau golite, seci şi uscate. Simţeam sîngele rece, şi iarăşi simţeam sîngele fierbinte. Oh ! să mă culc, să mă odihnesc, numai un minut, numai un minut...

Instinctiv, coboram spre fluviu. Distanţa sfîrşită dimineaţa într-un ceas, îmi părea acum enormă. Puţin cîte puţin, gîndurile se iroseau. Umblam fără să văd, fără să înţeleg. Vîntul de cuptor încins grăbea insolaţia.

Priveam batista plină de sînge cu un zîmbet stupid şi rătăcit. Imagini şi amintiri licăreau la răstimpuri în creierul gol. Nu ştiu de ce, mă urmărea începutul baladei : „La Paşa vine un arab"... Sub cel dintîi pom m-am aşezat să-mi şterg sîngele. Uitasem toate regulile higienice, tot manualul sanitar cetit cu tocul în mînă. Nu ştiam cum să-mi opresc sîngele pe care aspiraţia violentă îl aduna necontenit în gură, sărat

și lipicios. Atunci am încercat încă o dată sentimentul penibil și dezolant al singurătății cumplite, definitive...

Cu haina albă, mi-am înfășurat capul și am rămas așa, ceas după ceas, asistînd la descompunerea și recompunerea conștiinței, joc umilitor și crunt.

Au început vedeniile albului sub 110° Fahrenheit. Grădini de legendă persană, chipuri din cărți scump ilustrate, havuzuri și statui, fantezii și amintiri, refrenuri obscene și crîmpeie de uverturi, exclamații comice și notații chimice, fotografiile ruinilor din deșertul Kathai și imaginea cărților lui Sven Hedin de la „Imperial Library". Toate înecate în fluviul de sînge ce șiroia, lin ca lacrimile, din nări și de la colțul buzelor. Vedeniile erau purpurii și fumegau. Timpul părea o caravană ce se învîrtea în jurul unui tron straniu, cămilele păreau minute. (N-aș putea lămuri legătura). Îmi amintesc că o vedenie s-a ridicat pe tron și a rostit nu știu ce frază pe care o cetisem recent într-un manual de arhitectură...

Partea a doua a jocului îmi dovedea că insolația era trecută. Pentru că, de data aceasta, simțeam numai o inexplicabilă teamă, deși nu mă aflam nici în junglă, nici în deșert. Așteptam să văd licărind trupurile de vierme veninos al lipitorilor, spaima albului. Respirația uscată a cîmpului sub arșiță mi se părea pași de fiară. Mii de ochi galbeni, cu vine sîngerii, răsăreau din tufișuri. Un păianjen mi s-a suit pe picior, dar simțurile îmi spuneau că șerpi mă încolăcesc. Am pornit, atunci, la drum, nepăsător de sîngele închegat și prăfuit...

Cînd am ajuns grupul, se întunecase. Inginerul își sfîrșise lucrul și bea whiski cu soda-wasser. Lucrul fusese anevoios, pentru că unul dintre lucrători se îmbolnăvise, iar trei fuseseră loviți de insolație.

— Acum să ne grăbim pînă nu începe furtuna...

Aceasta m-a făcut să privesc cerul, nori începeau să apară galbeni, cu tușe plumburii, nemișcați.

Sahib, e mai bine să așteptăm aici...

Nu înțelegeam de ce se tem de o furtună care nu părea prea apropiată.

După zece minute nu ne mai auzeam glasurile.

Trăsnetele au izbucnit fără veste. Nu încerc să fac literatură ; dar furtuna aproape de tropice e de o sălbăticie și de o forță înspăimîntătoare. Am simțit că alerg, dar mai tîrziu am înțeles că sînt purtat de vînt. Ceilalți își pierduseră, ca și mine, echilibrul.

Alergau ca nişte umbre cuprinse de panică. Parcă ar fi fost miezul nopţii şi lumina fulgerelor aprindea şi stingea dimineaţa, cu capriciu de demiurg. Alergam şi ne strigam, de-abia auzindu-ne.

Alături de noi zburau vietăţi nevăzute, fără sînge, cu trupuri de hîrtie colorată, mirosind a pucioasă şi a tămîie. Un duh cu aripi albe m-a atins, cutremurîndu-mă ; era mantaua de ploaie a inginerului. Cine o mai putea opri ? Rînd pe rînd, s-au desprins de pe noi casca, hainele, termosul, pachetele lucrătorilor. Nu ştiu de ce, vedenia pomilor culcaţi şi a ierburilor înălţate spre nori cu rădăcini şi cuiburi mă înveseleau. Simţeam în trup un puls ciudat ; insistent şi eruptiv, purtat de închipuiri şi de sînge. Nu mai mă înspăimîntau trăsnetele. Numai inima îmi bătea, îmi bătea. S-ar fi spus că o durere mare îmi fusese luată, lăsînd în urma ei numai amărăciunea golului. Pe spate, pe umeri, pe braţe, — parcă se rostogoleau curenţii electrici. Mă uimeam că sîngele nu ţîşneşte prin porii deschişi, că nu sparge timpanele.

La cîţiva metri de mine, inginerul îndura aceeaşi invazie electrică. Rîdea şi păstra paharul ud de whisky într-un pumn vînăt. Se apropie şi-mi apucă braţul.

— Acum începe ploaia, şi e all right !

Dar ploaia nu începea.

În goana noastră întîlneam ramuri enorme, mărăcini smulşi, coperişuri vegetale venite de cine ştie unde.

— Intrăm în *basti, se* bucura inginerul.

Nu izbuteam să disting satul de pădure. În sfîrşit, cele dintîi picături, fierbinţi. După cîteva minute, nu mai puteam respira. Ploaia lovea, rănea, culca chinuia. Goana ajunsese anevoioasă. Alunecam, scrîşneam din dinţi, ne înghiţeam sîngele. Nu ne mai purta vîntul. Auzeam ţipete, chemări. Fără îndoială, ne aflam în sat. Îl ghiceam devastat şi biciuit, cu copii îngroziţi în gropi, cu păsări înecate, cu vitele risipite în pădure, căzute în puţuri, schingiuite, răgînd agonic, sufocate de curenţi electrici şi de potop.

Ne-am oprit extenuaţi sub un palmier jupuit. Inginerul îşi căuta ceata. Oamenii ne ajungeau, adunînd vestigiile atelierului portativ : sîrme, o cutie cu scule, o scară ruptă. Asistam zîmbind la cumplita prăbuşire a muncii din timpul zilei. Nu aveam timp să ne privim trupurile cu cămeşile sfîşiate, cu zgîrieturi adînci, stropite de noroi nisipos. Feţele tuturor erau descompuse. Părul ud părea năclăit în salivă. Rîsul de diavoli hămesiţi lăsase dungi rele. Ochii erau tulburi, rătăciţi.

Prin ploaie, ajungea pînă la noi un plîns de spume și lemne, înăbușit, strecurat pe sub pămînt. Bocetul prevestea năpastă. Inginerul încerca să-și ascundă neliniștea, frecîndu-și nervos brațele goale.

— Sahib, e Gangele...

Lumina minții îmi fu străbătută atunci de vedeniile revărsărilor. Grupul se înțelese repede. Lăsară cele din urmă rămășițe ale atelierului și porniră cu pas rar, de drum lung, prin ploaie, în direcția contrară.

În jurul nostru, tainică și stranie, simțeam vasta respirație vegetală.

Faridpur (Bengal), aprilie 1929.

BENARES

La Benares ajungi o dată cu soarele. Trenul coboară dinspre Moghul-Sarai și se apropie de pod tocmai cînd soarele deșteaptă bogăția în aur și sînge a palatelor, grădinilor și templelor. Trenul alunecă pe pod, Gangele curge albastru și proaspăt, transfigurat pentru cîteva clipe de frăgezimea unei dimineți indiene. Lespezi de marmoră albă coboară în trepte lungi din fața fiecărui *ghat* pînă în adîncul fluviului. Scăldat în lumină, Benaresul întreg pare o cetate feerică, neverosimilă și nostalgică. Priviți-l acum, închideți ochii și încercați a vi-l aminti pentru mai tîrziu — pentru că gloria lui suprafirească durează atît timp cît trenul lunecă pe podul Dufferin, atît cît soarele n-a ieșit încă din dune.

La gară, Benares își destăinuie același aspect mixt de oraș indian colonizat. Numai că îmbulzeala e aici mult mai înfricoșătoare, iar călătorii — cu inevitabila excepție a turiștilor americani — sînt toți hinduși. De-abia coborît din tren, îmi stăvilește drumul un convoi adunat să primească un *saddhu*, un om sfînt, venit tocmai de la Badri-Narayan, de pe culmile Himalayei, ca să se scalde în apele Gangelui. Credincioșii se înghesuiesc în fața compartimentului și-l așteaptă să coboare, ca să se poată prosterna și culege cu palma praful de pe picioarele sfîntului. Din alt compartiment, o femeie bătrînă e coborîtă într-un pat de boală. Ghicindu-și sfîrșitul apropiat, bolnava a cerut fiilor s-o ducă la Benares și, după moarte, să-i arunce oasele și cenușa pe Gange.

Pentru hinduşi, apele fluviului sfînt au la Benares inimaginabile virtuţi purificatoare. În preziua sărbătorilor, terenurile şi şoselele sînt tixite de convoiuri fantastice de muribunzi, de leproşi, de bătrîni şi cerşetori — venind să-şi încheie ceasul din urmă pe treptele de marmură ale *ghat*-ului. Valurile fluviului spală neodihnit treptele albe ce coboară de pe mal pînă în adînc. Intîlneşti aci cea mai multicoloră mulţime a Orientului. Femei de fascinantă frumuseţe, înfăşurate în voaluri de mătase, cu părul despletit şi picioarele goale, grele de brăţări — se scaldă aici, în văzul tuturor. Pe malurile fluviului sfînt orice deosebire se şterge, deosebiri de sex sau de castă, de culoare sau de credinţă. Aici ajung toţi fraţi şi surori, copii ai „Mamei Gange". Înainte de a-şi înfunda capul în apă, fiecare pronunţă acea invocare glorioasă a fluviului : *Ganga Ma ki jai !* Cîteodată, cînd apele vin mari şi rele, piciorul alunecă de pe lespede şi trupul e prins de vîltoarea galbenă. Cît ai clipi din ochi, omul dispare, luat de valuri. Dacă mai are timp, fericitul murmură mulţumirea din urmă. Căci moartea la Benares e moartea plăcută zeilor. Pe mal, rudele şi prietenii nu îndrăznesc a plînge pe cel chemat de „Mama Gange". Cîte o fetiţă se zbate, încearcă a înota, dar oboseşte repede şi, odată în mijlocul fluviului, o primesc în dar crocodilii. Pentru sufletul ei izbăvit de suferinţele vieţii, se zvîrl noi ghirlande pe apele Gangelui, flori roşii cu parfumul umed al templelor sau flori albe de iasomie...

Mă scapă din învălmăşală cîţiva prieteni indieni de la Colegiul sanscrit. Imi urc bagajele într-o *tonga*, trăsurică ciudată cu roţile mai mari decît trupul, iar noi ne îndreptăm pe jos spre inima oraşului sfînt. Şoseaua parcă ar fi drumul către poarta fermecată, într-atît de multă lume se sbate şi se înghionteşte pe ea. Ajung în cartierul hindus, înghesuit între templele şi palatele de pe mal şi între clădirile străzii principale. Undeva, pe această stradă, se găseşte oficiul poştal şi spre el se îndreaptă toţi pelerinii la Benares.

Negustorii mă apucă de mînă ca să-mi arate porumbiţe de alamă, elefanţi de fildeş înşiraţi pe o ramură de ebonit sau valuri de mătase cusută în argint. Un om, care se dă drept sfînt, îşi împachetează şerpii în coşul de papură, bombănind, poate nemulţumit de cei cîţiva gologani de aramă cîştigaţi. Şerpii se încolăcesc lihniţi şi prodigios, iar circulaţia se restabileşte pentru cîteva minute, ca să se sugrume iarăşi cu cîţiva paşi mai sus, în faţa unei vaci monstruoase cu cinci picioare, sau a unui ascet pitic. Cîteodată trebuie să urc deluşoare de pietre sau pămînt, ca să fac loc unor femei care se ţin de mînă

şi înaintează cu privirile ascunse. Vizitii de *tonga* strigă şi femeile aleargă înspăimîntate în stol.

Spre seară, priveliştea e şi mai bogată. Clopoţei, mirodenii, voaluri ca piersica, ghirlande de becuri, facle şi lumînări îşi dezleagă jocul şi farmecele pe singura stradă principală a acestui oraş sfînt.

De cum eşti zărit cu cască tropicală şi în costum european, te hărţuiesc călăuze incerte, băietani inculţi şi obraznici sau călugări farseuri. Te urmăresc pe uliţe, prin toate ungherele, şi-ţi repetă nume de zei indieni cu speranţa că, fiind american, te vor impresiona. Refuz cîţiva ciceroni improvizaţi cari se ofereau să mă conducă la templul maimuţelor. Îl cunoşteam din cea dintîi vizită la Benares, vast şi izolat templu pe terasele şi acoperişurile căruia se fugăresc un întreg trib de maimuţe. Fiecare e obligat de legea nescrisă a templului să cumpere cîţiva pumni de alune americane şi să le zvîrle maimuţelor sfinte, cari te împresoară cu urlete şi scîncete şi-ţi smulg alunele din palmă.

De data aceasta mă îndrept de-a dreptul spre templul de aur, aproape de fluviu, ascuns între munţi de piatră şi cărămizi, de bolţile clădirilor vecine. Orice uliţă conduce la Templul de Aur şi toate uliţele sînt mocirloase, căci necontenit se întorc credincioşii cu hainele ude după îmbăierea ceremonială. Casele sînt atît de apropiate, încît lumina cu greu pătrunde şi îmbulzeala ajunge copleşitoare. Din spate te împing cei ce se grăbesc să-şi aducă ofrandele la templu : bărbaţi cu frunţile unse cu cenuşă sau şofran, femei purtînd buchete de lotuşi şi coroniţe de flori, fecioare cu vase de pămînt pe cari le vor umple cu apa sfîntă a Gangelui, copii goi şi serioşi. Din faţă te opreşte la fiecare pas convoiul celor ce se întorc de la scăldătoare, cu părul umed şi cu vestmintele leoarcă.

Pe margini sînt tarabele zarafilor, şi cu cît te apropii de templu, cu atît zarafii se înmulţesc. Pe tăvi stau mormane de părăluţe de aramă, pe cari pelerinii le iau în schimbul banilor de nichel şi argint, ca să poată dărui pe fiecare lepros întîlnit în cale, pe fiecare bătrînă miloagă şi fiecare brahman. Peste tot sînt altare, unele scobite în pereţii palatelor, altele improvizate în vreo dugheană, şi în faţa fiecărui altar stă un preot brahman, adunînd părăluţele. La cîte un colţ te izbesc de sus flamuri colorate, fîşii lungi de pînză ; sînt hainele celor cari s-au îmbăiat şi aşteaptă pe terase uscarea singurului lor costum

Înaintezi greu, lovind necontenit şi cerîndu-ţi necontenit iertare în bruma de *hindustani* pe care o ştii. Pretutindeni întîlneşti bătrîne sau fecioare cu albii întregi de petale de tran-

dafir, de iasomie și coronițe roșii. Ca să te poți apropia de curtea Templului de Aur, trebuie să cumperi ghirlande și să le oferi preotului, împreună cu un ban de argint. Numai așa vei fi îngăduit să privești din curte idolul simbol al lui Shiva ridicat în piatră și stropit cu roșu, magnific, grotesc și înspăimîntător.

Cobor de la templu spre *ghat*, către una din acele terase în amfiteatru, cu trepte de piatră, pe cari se ard morții și unde se scaldă vizitatorii. Scăldatul era în toi și apa ajunsese aici bătută cu mîl, grea de petale și coroane. Se zărește la spate, înălțîndu-se din babilonul de clădiri întunecate, moscheea lui Aurangzeb, superbă și elegantă, purtînd semiluna într-un oraș alcătuit cu totul și cu totul din temple hinduse. Și cît de frumoasă și ispititoare ar fi priveliștea aici — cu privirea prinsă cît ține ochiul de toate *ghat*-urile și templele oglindite în ape — tot nu te poți stăpîni să nu tremuri de ciudă și de scîrbă. Căci la dreapta și la stînga ta se ard cadavre. Și este peste putință de înțeles cît de îngrozitoare este mireazma aceea de carne friptă purtată de vînt de-alungul malului. Poate de aceea sînt hindușii vegetarieni...

Mă apropii, ca să asist la ceremonie. Cadavrul e așezat pe o bucată de lemn, înfășurat în cîrpe albe, iar în jurul lui copiii, rudele, preoții. Nici unul nu e trist. S-au aranjat în grup, pentru că fotograful le face semn să se strîngă în jurul mortului. Privesc toți, fix, resemnați, aparatul fotografic și așteaptă. Îndată ce fotograful a sfîrșit și se retrage spre zid, oamenii locului iau cadavrul din mijlocul celor cari l-au avut pînă acum, și-l proptesc pe o sarcină de lemne. Apoi îl acoperă cu vreascuri, îl presează cu lemne lungi, îi pun pe picioare o buturugă, sub cap o rădăcină uscată — și peste tot împing coceni, tăciuni, surcele.

Cînd începe a arde, mortul parcă ar voi să se ridice din mormanul incendiat. Trosnește, se mișcă, apoi e înghițit bucată după bucată — sub ochii senini ai celor cărora le-a fost drag. Numai cîte-o babă, cîte-o soră sau nevastă mai slabă de înger șterge cîteva lacrimi. Ceilalți îl privesc și-l fericesc în gînd, că s-a îndurat soarta și l-a chemat din această vale a plîngerii. Cîțiva corbi așteaptă posaci în vîrf de par ars. Dar parcă ghicesc ei că nu le va rămîne nimic de ciugulit. Căci înainte de a se fi sfîrșit incinerarea, cioclii iau cenușa și oasele și chiar brațe sau picioare întregi încă nearse și le svîrle în Gange. Printre flori și printre bărci răzlețe, trupurile arse sau trupurile întregi pornesc pe Gange în jos. Se vor fi oprind, poate,

pe vreun ostrov de nisip sau printr-un ochi de apă stătută și dacă vor fi scăpat de pofta crocodililor corbii și vulturii îi vor găta. Căci altă soartă, pentru hinduși, lutul omului nu merită...

Melancolic, părăsesc *ghat*-ul funerar, căci la capătul scărilor de marmoră, sus, s-a adus alt mort ; de astădată vreun biet sărman, poate o femeie, căci n-are nici fotograf, nici lemne multe. Va porni jumătate cenușă, jumătate trup, pe Gange.

Urc stradela obscură și, printre case, printre curți cu ziduri albe, printre templele mărunte, ajung pînă la marginea de sud a Benaresului, la Asi-Ghat. Gangele e aici curat și albastru, iar cheiul e o mare de flori. Nici scăldătoare faimoasă, nici grădină funerară nu e acest Asi-Ghat. Dar de aici Benaresul se desfășoară în toată frumusețea lui barbară și obosită. De aici, barcagiul mă duce prin mijlocul fluviului, vîslind alene, căci a trecut de miezul zilei și din luntre privesc în voie terasele pe cari necontenit se scaldă oamenii și necontenit se ard morții. În altă luntre din fața mea, o pereche americană în voiaj de nuntă încearcă să fixeze un aparat de cinematografiat pe un scaun înalt de zidar. Tocmai se scălda familia unui rajah într-un *ghat* privilegiat și închis din trei părți. Dar barcagiul cotește nedibaci și scaunul se răstoarnă cu aparat cu tot, spre hazul celor de pe mal și părerea de rău a femeilor rajahului.

Cu cît amurgește, cu atît cheiurile se golesc și circulația pe ulițele templelor se normalizează. În amurg, o boare de lotuși și cenușă răzbate pînă în centrul orașului.

Rătăcesc pe străzi lăuntrice, îndreptîndu-mă către Colegiul sanscrit. A trecut ceasul ispitelor ; ispita stolurilor de fantome pe terase (păsări sau femei ?), ispita dughenelor, cu creații în alamă, ispita tuturor acelor senzații neînregistrate în lexic, aeriene sau cărnoase. În orice casă se află, probabil, un armoniu și cel puțin o soprană. Numai astfel se explică litania neîntreruptă care se apleacă asupra străzii. Dar numai Benaresul ar putea explica farmecul neliniștit pe care-l poartă acele tînguiri monotone și adagiul mohorît al orgei indiene. În acel ceas o nedefinită împăcare străbate pămîntul. Din sîngeriu, cerul ajunge tot mai albăstrui, tot mai întunecat și mai rece. E ceasul iubit de femei, pentru că atunci îmbracă cele mai scumpe *sari*, își parfumează părul cu ulei de scorțișoară, dezvelesc boboci de lotuși și ies pe terase. Anevoie le poți ghici, înapoia parapetului de piatră, sus,cu voalul fluturînd, cîntînd sau recitînd poemele zilei. Cînd se înnoptează bine, viața teraselor se sting. Numai cîte o îndrăgostită rămîne pînă tîrziu, mută, resemnată. Dar aceste singuratice sînt rare, surprinză-

tor de rare, căci în India fetele nu suferă crize sentimentale și dragostea lor trece lent de la părinți la soț, fără ezitări sau tangente de probă.

Pe cît e de zvăpăiată și congestionată ziua, pe atît e de sobră noaptea. Și nu ai senzația că te afli într-un oraș adormit, ci într-o imensă comunitate care șoptește în taină, care veghează sau se roagă. Cîte o fereastră luminată, cît o chemare, cîte un foșnet, acolo unde n-ai fi bănuit că veghează oameni, te fac să simți că viața nu s-a stins, ci s-a recules, și afli că în fiecare casă pîlpîie aceeași milenară viață familială, același veghi de noapte.

E un sentiment neîncercat; cetatea care tace o clipă — cu gîndul la soare care va răsări a doua zi — și apoi adoarme. Aceea și taină a nopții orientale, născîndu-se, ca orice taină, în fiecare noapte.

KUMBH-MELA LA ALLAHABAD

În India Centrală, între deșerturi fierbinți și cîmpii lîncede acoperite cu orez, la întretăierea celor două fluvii sfinte, Gangele și Jumna, se află Allahabad, cetate veche de trei mii de ani. Hindușii îi spun Prayag. Mahomedanii l-au numit Allahabad. Aci se împlinește, o dată la doisprezece ani, cel mai mare festival religios din întreaga Indie. Aici e sălașul sfintei între sfinte sărbători: Kumbh-Mela, cînd se scaldă zilnic un milion de pelerini în împletirea apelor celor două fluvii. Ultima Kumbh-Mela s-a săvîrșit în ianuarie 1930; următoarea va avea loc în 1942. O dată la doisprezece ani, India întreagă tresare; satele se nelinișesc, mănăstirile rămîn deșarte, de prin văgăunile Himalayei se scoboară schivnici goi și acoperiți cu cenușă, de pe țărmul Malabarului, de la Capul Comorin, din golful Bengalului, din Himalaya, din munții Vindhya, din deșertul Bikaneerului, de pretutindeni, coboară convoiuri de căruțe, cete de călugări, pîlcuri de vagabonzi, gloate de leproși, suite de rajahi, trenuri cu tîrgoveți, harabale închise cu perdele albe, tixite cu femei — mulțime prodigioasă, însetată de sfințenie; hagiii Kumbh-Melei.

Cu două săptămîni mai înainte, liniile ferate ce duc la Allahabad sînt aglomerate pînă la asfixie. Prin gări așteaptă sute de pelerini, dormind pe lespezile de piatră, mîncînd din sac și nelinișindu-se de cîte ori trece vreun tren. Atunci ei se

reped cu tot avutul lor pe peron şi întreabă : *Kider jaiga ? Prayag jaiga ?* (adică : „Unde merge ? la Allahabad ?"). Trec trenuri cu treizeci de vagoane de clasa a III-a în cari oamenii şi sfinţii sînt striviţi zile şi nopţi, şi totuşi la fiecare staţie alte mii se reped, rup cordoanele de pază, năvălesc pe peron cu biletul în mînă şi strigă neîncetat : *Prayag ! Prayag !*

N-am să uit niciodată noaptea de 25 ianuarie care m-a dus de la Calcutta la Allahabad. După ce am trecut de Benares, căldura ajunsese copleşitoare. Eram în toiul iernii, dar călătoream spre India centrală, şi cele două ventilatoare electrice nu mai erau suficiente pentru un compartiment inimaginabil de tixit. Nu se mai putea mişca nimeni. Lîngă uşă se fixase un voinic, care se cobora o dată la trei gări şi ne aducea apă, banane şi portocale. Intraseră oamenii pe ferestre, se suiseră pe cuiere, se încolăceau pe rafturi, se ghemuiau pe sub bănci. Au leşinat două femei şi un copil, dar au ajuns aşa leşinaţi la Allahabad, pentru că oricît am fi dorit noi, nu ne puteam înghesui mai mult ca să le facem loc ; nici nu ne puteam mişca să le dăm ajutor. Am călătorit aşa ceas după ceas, aiuriţi de căldură, cu viziuni de febră, ascultînd aceleaşi gemete, acelaşi zgomot de roţi şi aceleaşi ţipete de oameni striviţi în gări. Treizeci de vagoane, din cele treizeci de mii îndreptîndu-se către Kumbh-Mela...

În ziua de 29 ianuarie, Mela îşi atinse apogeul. Cu două zile mai înainte, gara şi oraşul au fost atît de mult blocate de cele patru milioane de pelerini, încît trenurile se opreau cu o staţie mai înainte şi de-acolo, cale de zece kilometri, călătorii o porneau pe jos, cu bagaje şi servitori, ca să ajungă a doua zi în zori pe cîmpia Kumbh-Melei de la marginea Allahabadului. Dar şi şoselele au devenit în cîteva ceasuri neîncăpătoare pentru exodul delirant de căruţe, de camioane, de maşini, de drumeţi. Şi atunci, din toate unghiurile oraşului sfînt, peste cîmpuri, peste bălţi, trecînd dealurile fierbinţi şi plantaţiile de orez, bătuţi de nisip şi asfixiaţi de praf, au început să se coboare convoiuri fantastice şi pitoreşti, înaintînd agale, tînguindu-se, strigîndu-se, bucurîndu-se în cele cîteva sute de limbi ale Indiei...

Cine n-a dormit pe cîmp, în noaptea de 28 spre 29 ianuarie, n-a văzut Kumbh-Mela. Căci a doua zi a fost marea şi terifianta procesiune a celor cincizeci de mii de sfinţi, de eremiţi şi de călugăriţe — şi drumul fixat convoiului — din inima taberii pînă pe malul Gangelui — era de mult strîns între două ziduri de privitori. De cu seară, veniseră sute şi mii de oameni, de femei şi copii şi-şi aşezaseră legăturile pe marginea şoselei

improvizate. Au dormit acolo, lîngă frînghii — şi pe cît e de arzătoare ziua, pe atît e de rece noaptea în acest oraş de margine de pustie. La două de dimineaţă, tabăra începu să freamăte. Cămilele procesiunii nechezau neliniştite, umbre de elafanţi se zăreau printre corturi, şoapte şi rugăciuni se auzeau din întuneric. Ardeau globuri electrice numai pe marginea drumurilor şi la intrări. Dar cine ar fi putut spune pînă unde se întinde tabăra aceasta cu proporţii şi spaime de coşmar ? Corturi se zăreau cît putea cuprinde ochiul. Întunericul dinapoia barăcilor, a grajdurilor şi a spitalelor de cîmp — era o comoară de surprize. De aci vedeai ridicîndu-se cîţiva asceţi goi şi halucinaţi, trecînd o clipă prin cercul palid de lumină al globurilor şi dispărînd apoi în alt întuneric. Lîngă un foc, printre păreri de fum, te spăimîntau feţe de schivnici singuratici sau de fachiri tîlhari. Dacă nu calci atent, loveşti vreo femeie ce doarme înfăşurată în scoarţe. Nu ştii ce poate fi : o cerşetoare, o leproasă sau soţia vreunui latifundiar. Căci aci nu poţi deosebi nimic ; întunericul şi praful, oboseala şi neliniştea cu care fiecare aşteaptă ziua cea mare a procesiunii — şterge limitele sociale, anulează rangurile şi adună pe toţi sub acelaşi vestmînt umil al pelerinului.

Globurile par sori palizi în întunericul rece al taberii. Şi, deodată, cineva a dat semnalul deşteptării. Din cortul unde dorm eu, oaspete al călugărilor din „secta" lui Swami Vivekananda, ascult zvonurile, aştept şi tremur şi eu de acelaşi înghet şi aceeaşi nebunie. Nu îndrăznesc să mă scol pînă ce nu mă bate pe umăr prietenul meu Swami Nilakananda. Ieşim înfăşuraţi în şalurile de păr de cămilă dăruite cu o zi mai înainte de un bogătaş din Kathiavar. Ne îndreptăm spre focul unde ni se fierbe ceaiul. Nu recunosc pe nimeni dintre prietenii mei, căci fiecare e îmbrobodit în şaluri, cu turbane magnifice, şi întunericul nu le trădează decît trupurile, moi şi anonime, asemenea umbrelor. Dar în jurul focului ne regăsim. Iată pe Swami Omkar, guraliv şi glumeţ, cum l-am cunoscut de mult la Belur. Celalt, posac şi macerat de posturi, e Swami Krishnananda, despre care nimeni nu ştie nimic altceva decît că a venit din munţii Afganistanului şi a fost cîndva şef de comitagii. Călugărul cu barbă neagră e profesorul de sanscrită. Bucătarul care ne împarte cănile de ceai e vestitul comentator vedantin, Swami Madhvananda.

Ne încălzim cum putem cu ceaiul, pe care îl bem amestecat cu lapte, fără pîine. Apoi ne îndreptăm spre centrul taberii, ca să apucăm loc bun, aproape de frînghiile cari fac hotarul procesiunii. Ne aşezăm şi noi, jos, cu picioarele încrucişate, aşa

cum stau toți — căci stau de multe ceasuri și vor mai sta. Cînd se revarsă zorii, începem a ghici fețele și fiecare intră în vorbă cu vecinii. Dar și aici, ca și în tren, nimeni nu se poate mișca. Pentru că fiecare locșor e ocupat și nimeni nu are curajul să treacă prin această mare de oameni, așezați cu picioarele cruce.

De abia la opt dimineața începe procesiunea. O deschide un convoi de naga, cinci mii de asceți goi, unși cu cenușă, de astădată cu totul și cu totul goi. E un jurămînt al sectei acesteia umilința prin goliciune și fiecare *naga* e dator să defileze cel puțin o dată în viața lui cu totul și cu totul gol la marea procesiune din Kumbh-Mela. Trec șiruri de cîte patru, ținîndu-se de mînă, cu trupurile uscate, arse de soare, crăpate de ger, acoperite cu cenușă, cu pletele lungi adunate coc pe frunte sau lăsate lăieț pe umeri. Trec aproape alergînd, îndreptîndu-se către fluviu, impasibili și reci ca și ghețurile de unde au coborît. Nu le pasă de nimic, nici de femeile cari îi privesc, nici de urîțimea bolnavă și schiloadă a trupurilor lor. Asta vor să dovedească și ei : că trupul e vremelnic, frumusețea închipuire, iar farmecele trupului o amăgire ascunsă prin vestminte luxoase. Orice trup, însă, tot pămînt ajunge — și convoiul de *naga* dovedește cu prisosință ce au ajuns trupurile lor.

Spectacolul e prodigios și înmărmuritor. Masa de privitori și privitoare nu tresare, nu reacționează. Ei cunosc de mult dogmele acestea ale vremelniciei. Și apoi, un *naga* a renunțat să mai fie om ; e numai servitor nevrednic al Dumnezeului lui. Swami Nilakananda îmi spune, ghicindu-mi gîndul : „Cunoști întîmplarea unei mari și sfinte călugărițe din vechime, Gargi Devi ? Ea se prezentase odată în fața regelui, la o adunare de învățați și pustnici, goală. Regele și sfetnicii au protestat indignați împotriva nerușinării călugăriței. Dar Gargi Devi i-a întrebat : „De ce vă pierdeți mințile în fața unei femei goale ? Oare nu sînteți și voi femei ? E oare alt bărbat în lume decît Brahman, Dumnezeul și Creatorul nostru ?“ Sfetnicii n-au mai avut ce răspunde. Iar pilda aceasta a călugăriței Gargi Devi îți lămurește de ce Indienii socotesc firesc convoiul nud la cea mai mare sărbătoare colectivă religioasă a lor !

M-am mulțumit cu explicațiile lui Swami și mi-am întors din nou ochii asupra procesiunii. Scena se schimbase ca prin minune. În locul convoiului de *naga,* înaintau acum, lent și imperial, elefanți cu baldachine de purpură și aur, cu colții șlefuiți și cu fruntea împodobită.

În jurul elefanților, servitori și călugări — cei dintîi cu nestemate bogate și cu turbane în culori bengaleze, ceilalți goi și murdari, umblînd abătuți și dănțuind sinistru cu ochii în soare. În baldachine, printre mătăsuri cusute cu fir de argint,

pe perne de despoți asiatici, înconjurați de aurării și giuvaeruri, răcoriți de evantaiuri fantastice din pene de păun — tronau maeștrii spirituali ai diverselor secte hinduse, superiorii mînăstirilor bogate, protejații maharajahilor, unii tîlhari, alții sfinți, dar toți păstrînd aceeași privire disprețuitoare, zîmbind mulțimilor cu un zîmbet gol și mulțumind aplauzelor cu înclinări caraghioase din evantai. Elefanții treceau, sarabanda continua, înaintea și înapoia baldachinelor, cîte un extatic intoxicat de gloria mînăstirii urla o laudă lungă, acompaniată de refrenul privitorilor — și apoi alți elefanți și mai luxos împodobiți, cu o gardă de cămile călărite de asceți saltimbanci, și alte nume ilustre treceau din gură în gură prin mulțime, alte urale, alte laude. Și deodată, între două procesiuni de elefanți, se ivește convoiul călugărițelor cerșetoare ; aproape goale și ele, despletite și spoite cu cenușă pe față, cu trupurile stîlcite și aspre, așa cum au ajuns din pustietățile lor, aici, la Kumbh-Mela. O icoană a Indiei, trecerea aceasta de la luxuriant și superb la umil și insignifiant. O icoană neasemuită a acestui tărîm în necontenită zbatere între extreme, a tărîmului cu aur, nestemate și lepră. Călugărițele înaintează fără vîrstă sub masca de cenușă și nu-și ascund goliciunea decît cu o zdreanță sau o piele de antilopă. De-abia au trecut ultimele șiruri, și alte baldachine se văd mișcînd deasupra mulțimii de privitori. Cum stau toți jos, elefanții parcă ar călca între pitici.

În fața mea, un ziarist fotografiază și însemnă într-un carnet tot ce-i spune călăuza lui, un cercetaș indian, unul din cele cîteva sute de cercetași cari țin ordinea în tabără, alături de voluntarii naționaliști. Departe, răsărind semeț dintre pigmeii orientali, doi americani fotografiază cortegiul de pe spinarea unui elefant. La dreapta lor, un alt elefant poartă o familie de albi amuzați, cucoane cari fumează și fac spirite, domni cari compătimesc nefericita și sălbateca Indie.

Cortegiile se îndreaptă spre fluviu și după ele pîlcuri compacte de pelerini. Se apropie ceasul unsprezece. „Probabil că o jumătate de milion s-au scăldat pînă acum", îmi spune Swami. Ne hotărîm să ne scăldăm și noi cu cealaltă jumătate și ne ridicăm. Cu protestări, cu scuze — trecem agale printre miile și miile de privitori. Ne adunăm toți și ne apropiem de Gange, căci o barcă imensă ne așteaptă să ne ducă pînă la îmbucătura celor două fluvii — unde apele sînt cu totul și cu totul sfinte în această zi mare. Pe țărm, nu se vede nimic altceva decît catargele caicelor din larg, flamurile corăbiilor și vestmintele celor cari se scaldă. Mintea nu-și poate închipui atîta mulțime. Tot țărmul celalt e tixit de bărbați și femei scăldîndu-se laolaltă, intrînd în apă pe unde pot, cu hainele ude, cu părul

umed, rugîndu-se, țipînd cînd își pierd copiii, rîzînd cînd cîte unul a fost aruncat din caiac, înotînd către larg, înapoindu-se și murdărindu-se din nou pe mal, revenind, îmbrîncind — o mare de lipitori albe, așa se văd din mijlocul fluviului. Nicăieri, nici la cîțiva kilometri în josul sau în susul fluviilor, nu se mai găsește un loc curat. În mijloc, unde curentul e puternic, se opresc caicele bogate și acolo se scaldă, ținîndu-se cu mîinile de bord, femei și fecioare — atîtea și atît de goale cît n-a văzut niciodată un ochi european. Nu se poate distinge nici o figură, nu-ți rămîne în minte nici o expresie — pentru că sute și mii răsar prodigios în același loc, și în clipa următoare sînt înlocuite de alte sute sau de alte mii. Nu se face nici o deosebire de sex sau castă. Cu vestmînt sau fără vestmînt, tot una e — căci Kumbh-Mela tot atît de sfînt rămîne, iar Gangele tot atît de purificator. Ne sfîrșim baia și rămînem în umbra pînzelor să privim. E ultima zi de Mela și căldura crește minut după minut. Dar mulțimea de abia a început să vină.

— Azi s-au scăldat mai mult de un milion, îmi spune prietenul meu, Swami.

AMRITSAR ȘI TEMPLUL DE AUR

În partea de miazănoapte a Indiei, în apropierea Himalayei, se află Amritsar, orașul templului de aur. Aici văzduhul e limpede și în amurgit bate vînt înmiresmat din pădurile de eucalipți. Soarele apune cu acea majestate obosită a Indiei și deodată zările se transfigurează, șoseaua se însuflețește și pădurea ajunge tainică, primejdioasă, impenetrabilă. Numai calul trăsuricei cu două roți bate același trap indiferent și resemnat, numai vizitiul a rămas același bărbat nepăsător cu ochi de haiduc. Dar noi, acești doi pelerini înfrigurați pe drumul templului de aur, noi simțim și ne închipuim întreagă drama înserării în pădure.

Căci de pretutindeni se desprind zvonuri ciudate, zgomote seci, alunecări de pe trunchiuri, răsuciri de liane — parcă s-ar deștepta șerpi fermecați, parcă ar tresări păuni nevăzuți. Cine știe cîte taine nu se ascund la dreapta și la stînga drumului nostru. Căci, iată, șopîrle cu gușa inelată și coamă de balaur sar de pe ramuri, ne cad pe umeri, se răsucesc ca veverițele și sar iarăși, cu zgomot inert, înfricoșător, pe șoseaua brumată. În cîteva minute, se întunecă. Arborii capătă siluete fantastice

și licuricii încep a zbura, roi de scîntei. O pădure primordială, desfîrșită și neînțeleasă — așa e pădurea de eucalipți pe care o străbate călătorul ce se apropie de Amritsar venind din Kapurthala.

O săptămînă întreagă am rătăcit noi printre palatele și vilele din Kapurthala. O săptămînă nostalgică și inutilă, căci Kapurthala e asemenea unei cetăți-decor, întîlnind la fiecare pas un palat de marmură albă, sau o vilă cu balcoane roșii, sau un lac cu pavilioane. Și am plecat din Kapurthala, cu tristețea că am lăsat în urmă încă un sălaș al visului, dar cu bucuria că ne îndreptăm spre orașul gloriei și martirilor Sikh. Ne aștepta în Amritsar sărbătoarea națională a acestui popor viril și superb : Sikhii. Ne aștepta sărbătoarea zilei de naștere a marelui Guru Nanak, patronul lor.

Cu cîtă înfrigurare n-am privit noi, în noaptea aceea de noiembrie, răsăritul lunii ! Ochii nu ne-au fost furați de jocul lunar pe meterezele Kapurthalei. Nu. Nici nu ne-am oprit fascinați în fața vreunui palat leit ca din basme : și nu ne-au obsedat viziuni poare cînd în dreapta și în stînga noastră licăreau blocuri de lespezi albe sau oglinzile lacurilor atîtor principese. Întîlneam în singurătatea pădurii, pe șoseaua nebătută de nimeni, aceeași vraja a Indiei necunoscute si hulite ; vraja vieții ei sălbatice și tari, dumnezeiască în nepăsarea și bucuria ei, bucurie stridentă în creație și în joc, bucurie senină în moarte Parcă adulmecam din Amritsar chemări si șoapte. Și în fermecarea noastră, stăruia o singură părere de rău că, poate, Amritsar va fi încă o dezamăgire, așa cum au fost atîtea locuri și cetăți din India, despre cari am auzit prea multe și ne-am închipuit prea mult.

Dar de data aceasta n-am fost dezamăgiți. Căci ce însemnătate ar fi putut avea faptul că, a doua zi de dimineață, am fost arestați în piață și aduși sub gardă la poliția gării ? Că am fost ținuți două ceasuri închiși, pînă ce s-au încheiat cercetările de rigoare într-un oraș bîntuit de revolta civilă ? Și că am plecat sub escortă militară, după ce am făgăduit că nu vom discuta, nici accepta să auzim nimic de la localnici în ceea ce privește desobediența politică ? Era în toamna anului 1930, cînd zeci de mii de naționaliști indieni se aflau în temnițe. Eram în India de Nord, provincia care a suferit cel mai aspru, în care nici un strein nu se putea mișca fără permisie, în care fiecare necunoscut putea fi un agent revoluționar și fiecare indian un făuritor de bombe. Dar ce prețuire am fi putut da noi acestor mizerii mărunte și iritante — cînd în fața noastră se

întindea orașul visat de ani, iar undeva, ascuns sub porțile și bolțile sumbre, templul lui de aur ?!...

Umblam așa cum se umblă într-un oraș indian ; cu ochii în toate părțile, fără a putea savura nimic. Femeile în pijamale albe și verzi, cu șalhuri scurte și salbe de aur pe pieptar — femei cu obrazul alb și cu umbletul semeț al indienelor de miazănoapte. Ochii poartă în priviri, alături de inevitabila fascinație a oricărei femei orientale, o mîndrie reținută dar puternică. Ele sînt femeile ce și-au batjocorit bărbații cînd s-au întors odată de la luptă sub pretext că orice rezistență e zadarnică. Ele și-au amenințat bărbații că, dacă nu se înapoiază, le vor lua vestmintele de războinici, le vor da haine femeiești și îi vor pune să legene copiii și să pregătească bucatele, pornind ele împotriva năvălitorilor. Drept care bărbații au plecat din nou — și nu s-a mai întors niciunul.

Aceasta s-a întîmplat de mult, pe vremea lui Guru Nanak, prin veacul al șeaptesprezecelea. Dar cu cîțiva ani în urmă, norodul Sikh a dat pildă de același eroism de care sunt mîndre femeile lor. Cinci sute dintre ei, din clanul Akali, convertiți la doctrina rezistenții pasive a lui Mahatma Gandhi, și-au propus să „cucerească" un pom. Și în fiecare dimineață trimiteau o echipă din acești tineri să cuprindă pomul în brațe. Firește, s-a împotrivit poliția. Dar tinerii n-au vrut să părăsească poziția, deși n-au vrut s-o apere cu forța. Și atunci au fost bătuți, au fost bătuți crunt, sîngeros, pînă ce au căzut în nesimțire. Și cum cădea o echipă, venea alta să-i ia locul. Fără ca nimeni să crîcnească, fără ca nimeni să ridice brațul. Agonia a durat cîteva zile, pînă ce toți cinci sute au fost doborîți. Dar ei și-au ținut cuvîntul, cuvîntul dat lui Mahatma Gandhi, non-violența, și cuvîntul dat lor înșile, de a nu renunța la pom decît atunci cînd își pierd simțirea. Faptul acesta de renunțare la forța fizică e cu atît mai formidabilă cu cît Akali Sikhii sînt de o violență legendară, și pentru cea mai neînsemnată insultă, ei ucid. De altfel, fiecare poartă, chiar acum în timpul revoluției civile, un cuțit la brîu și fiecare din ei are o armă. Iar eroismul acesta e împărtășit de întreaga comunitate ; victoriile lui aparțin și femeilor și copiilor. De aceea femeile te privesc drept în ochi, cu surîsul lor distant și nepăsător. Alături de ele, unele femei din India par sclave.

Înaintăm pe ulița bazarului. Toată lumea e înfrigurată de așteptarea focurilor pe cari le vor aprinde și artificiile explozibile pe cari le vor detuna la căderea nopții. În toate dughenele se vînd lumînări și artificii, bombe de argilă și săgeți cu pulbere, cercuri dinaminate și baloane incendiabile. La toate

colțurile se vînd flori, ghirlande, coronițe și parfumuri. Căci fiecare credincios trebuie să viziteze dimineața templul și să depună ofrande în fața Cărții Sfinte scrise de Guru Nanak, pe nume *Guru Granth.*

Sîntem duși de curentul viu cu flori și mirodenii. Ajungem și noi o dată cu șirul de oameni cari ne poartă. Templul se descoperă deodată, minune cu totul și cu totul de aur, în mijlocul unui lac pietruit și încins din patru părți cu cheiuri de marmură. Parcă ar fi o jucărie, într-atît de perfect și ireal se ridică în locul apei, oglindindu-și turlele aurite și crenelul poleit. E nefiresc și înmărmuritor templul acesta în mijloc de loc, lîngă care se adună zeci de mii de Sikhi ; bărbați înalți, cu turbane de mătase colorată, cu bărbi de războinici, încinși cu brîuri scumpe, cu pumnale și iatagane ; femei cu pijamalele lor neprețuite, în culori ce odihnesc privirea, cu cosițele negre și parfumate pe umeri, cu talpa piciorului roșită ; copii cărora proporțiile turbanelor albe și albastre le dau un aspest de paji orientali la bal mascat.

Cum ajungem în fața porții cheiului, trebuie să ne descălțăm. Pantofii îi lăsăm în grija unor oameni prodigioși, cari îți recunosc imediat încălțămintea printre cele cîteva zeci de mii de perechi aidoma și înapoiază, pantof după pantof, în vîrful unui baston. Scoatem de asemenea țigările pe cari le avem asupră-ne și le încredințăm aceluiași paznic al papucilor. Dacă am fi avut cu noi alcool, cît de puțin și sub orice formă, ar fi trebuit să-l lăsăm și pe el ; căci religia Sikhilor nu îngăduie nici un fel de atingere de tutun și alcool.

Pătrundem conduși de cercetașii sikh, cari sînt însărcinați să explice vizitatorilor streini istoricul templului și mersul ceremoniei. Cu picioarele goale, ocolim cele patru cheiuri, înainte de a apuca pe podul de piatră ce leagă templul de uscat. Și fiecare își are brațele încărcate cu flori și de pretutindeni se înalță mireasma aceea intoxicantă a ofrandelor vegetale. Dar cercetașii noștri știu să ne facă loc. Înainte de un sfert de ceas, iată că am ajuns la poarta templului. Pas cu pas, cu răsuflarea ritmată de emoție, cu trupul prins între sute de trupuri — înaintăm. În mijlocul templului, în fața Cărții Sfinte, un covor întreg e încărcat cu flori. Depunem ghirlandele cu o plecăciune și un preot cărunt, un *guru*, rupe cîte un boboc de la buchetele ce împodobesc cartea și ni le dă .

Templul Sikh e singurul templu indian în care sînt acceptați toți oamenii, de orice religie și de orice rasă ar fi ei. O clădire simplă, fără idoli și fără draperii. O încăpere centrală, sobru decorată, în mijlocul căreia, pe un tron, se află *Guru*

Granth. La o anumită pagină din această carte sfîntă, în fiecare sărbătoare, cîte un *guru* citeşte din învăţăturile înţeleptului şi vajnicului Nanak. În restul încăperii — flori şi mirodenii. În această zi, cea mai mare pentru Sikhi, templul întreg e covîrşit de flori. Şi oamenii nu dăruiesc flori numai templului, ci şi lacului. Deja pe meterezele cheiului se înşiră mici candele de lut ars, pe cari le vor aprinde în înserat. Sînt mii şi mii de asemenea candele, aşezate pe trei rînduri. De cum apune soarele, copiii încep a le aprinde, una după alta. Cînd se înserează bine, templul e înconjurat de acest triplu colier de luminiţe ; iar oglindirea candelelor în lac îl fac să tresară, să pîlpîie asemenea sclipătului unei comori.

Noi ne-am urcat deja pe terasa porţii ; poartă magnifică din piatră albă care închide şi apără intrarea spre podul ce duce la templu. De aici, de sus, nu ştii ce să admiri mai întîi ; feeria copilărească şi fantastică a templului păzit de trei şiraguri de candele sau cetatea care începe să se lumineze. Căci în tot Amritsarul se sărbătoreşte cu lumini vii şi colorate ziua de naştere a lui Guru Nanak. În fiecare casă a rămas cel puţin un om ca să aprindă torţe la uşi, candele la ferestre şi artificii pe terasă. Sînt cîţiva nerăbdători cari zvîrl în văzduh cele dintîi traiectori orbitoare. Dar semnalul luminaţiilor îl dă poarta templului. De aci, cînd întunericul începe să se închege, pornesc roţile cu pocnitori şi şrapnele roşii. Îndată, din cele patru turnuri ale meterezelor înălţate la colţurile cheiului, se aprind focuri bengalice. Umbrele verzi se ridică, se aprind şi pier, deasupra lacului.

Obuze în miniatură se sparg mult deasupra capetelor noastre — scînteind în ciucuri stacojii. Sînt unele cari se desfac ca o corolă verde-violet şi se sting cu greu, coborînd pînă deasupra apelor. Sînt altele cari îşi lăţesc pulberea ca un uriaş voal de mireasă, argintat şi aerian. Unele par traiectorii de jăratec, bici incendiat trosnind şi scăpărînd ca un fulger. Altele par potire de sticlă topită suspendate ca printr-o minune printre cioburi şi cristale cari cad vertiginos. Oamenii lucrează întruna, aţîţaţi şi fericiţi, căci pentru sufletul marţial al Sikhului, orgia aceasta de trăsnete şi lumini e mai mult decît o sărbătoare religioasă. Pe terase s-au adunat lăzi întregi de explozibile, sute de rachete şi mii de roţi bengalice. Orice iluminaţie europeană păleşte alături de risipa şi măreţia focurilor bengalice de la Amritsar. Sînt clipe cînd oraşul întreg e luminat de verdele sau violetul rachetelor ca sub proiectorul unui teatru prodigios. De-abia mai poţi auzi vorbele vecinului. Vuieşte văzduhul şi se încalecă traiectoriile, se ciocnesc roţile de foc, se sfarmă

clopotele de lumină, se amestecă mii de confetti de jăratec. Aproape nimeni nu mai priveşte colierul smerit şi viu al templului. Însuşi templul parcă s-ar umili cu tot aurul lui veritabil şi masiv sub ploaia aceasta efemeră şi orbitoare. Mulţimea, aşezată cu picioarele încrucişate ca orice mulţime indiană, nu mai are ochi decît pentru gloria de o clipă a rachetelor. Femeile rîd şi se bucură, copiii se agită violent, bărbaţii se încălzesc cu mîinile pe pumnale. Unii, mai calmi, mestecă alune americane sau frunze de *betel* — dar tot cu privirile în sus. Numai templul şi cu preoţii au rămas aşa cum erau şi în timpul zilei. Numai ei sînt senini şi tăcuţi — alături de o mulţime delirantă.

Stau sus pe terasă şi încep a obosi tot privind jocul copilăresc şi fastuos cu care acest norod viril îşi sărbătoreşte *gurul*. Alături de mine stau şi doi englezi. Numai doi, din toată cetatea. Îşi fumează pipele de la începutul iluminaţiei. Îşi comunică impresii scurte, pe cari le savurează îndelung. Şi nu ştiu de ce, mă bate o undă de tristeţe. Mi se pare mie sau într-adevăr e un simbol templul de aur, templul bătrîn şi viu, împodobit cu trei coliere de candele, care stă uitat în mijlocul sărbătorii — pentru că oamenii privesc cu desfătare numai exploziile de o clipă ale focurilor bengalice ? Dar poate mi s-a părut numai. Căci a doua zi, între mormane de zgură şi cenuşă, între flori putrede şi hîrtie colorată, stă. strălucitor şi senin, aşa cum a fost de trei sute de ani, Templul de Aur.

JAIPUR

Vagonul trenului care se îndrepta spre Ahmedabad a fost detaşat în Jaipur la ceasul trei dimineaţa. Şi cînd m-am deşteptat, păuni albaştri şi involţi îşi încercau aripile în pervazul ferestrelor. M-au deşteptat şi luminile lovite de albastrul lor, m-au deşteptat şi cîrîitul lor strident. Eram singur în compartiment. Şi mi-a trebuit să stau mult pe gînduri, ca să aflu unde am ajuns. Poate în Gwalior, poate în Ujain, poate în Ahmedabad... gîndeam eu, fericit şi leneş.

Vagabondam de cîteva săptămîni, fără nici un itinerar, din India centrală pînă la fruntariile Rajputanei. Cu o seară mai nainte, mă întorceam din Fatehpur-Sikhri, cetatea moartă a lui Akbar, magnifică şi vacuă, de la marginea Agrei. N-am

ştiut atunci că revedeam pentru ultima dată cea mai nostalgică şi mai obsedantă cetate a Indiei moghule. Mă întorceam cu gîndul că voi reveni a doua zi de dimineaţă, pe acelaşi drum cu măcieşi în floare şi cu maimuţe, odihnind sub aceiaşi oleandri părăginiţi şi mîngîind în treacăt aceleaşi fîntîni ruinate. Drumul de la Agra la Fatehpur-Sikhri e presărat cu ruini, aşa cum numai în jurul celor şapte cetăţi din Delhi poţi întîlni. Dar m-am întors, mi-am plătit hotelul, şi m-am dus la gară fără nici un gînd, fără nici o intenţie.

Să plec, atît. Aproape la întîmplare am ales Jaipurul, la marginea deşertului. Şi în noaptea aceea am visat acelaşi vis de romanţă grotescă, de tragedie halucinantă pe care îl visează probabil orice vizitator mai îndelungat al Indiei centrale L-am uitat, acum. Dar mi-aduc aminte cît de fireşti mi s-au părut mie lucrurile scrijelate de albastrul păunilor şi tăcerea aceea ciudată, de colţ de gară indiană. Parcă aş fi trăit altundeva.

Puţin cîte puţin soarele a început să bată pieziş, păunii au fugit ca să se ascundă sub umbra arborilor *mango* şi eu mi-am adus aminte că sînt în Jaipur. Curios, nu venea nimeni să mă deştepte. Vagonul fusese izolat pe o linie din dosul gării şi oamenii îl uitaseră acolo. Am scos capul pe fereastră să chem vreun *chaprasi* cu ceai. Au venit numai hamali, mai frumoşi şi mai marţiali decît în celelalte oraşe pe cari le văzusem pînă atunci. Unul din ei s-a oferit să facă şi pe ghidul. Iar în timp ce eu mă îmbrăcam, el îmi insinua jumătate în *hindhustani*, jumătate în *urdu*, farmecele oraşului.

— „La noi, *sahib*, englezi nu, scump nu. Aici fete, danţuri, muzeu de Maharajah făcut. Avem armată, avem mărci, avem Zoo.

— Mergi cu mine, Sahib !...

Şi am mers cu el, dar de astădată nu m-am căit. Căci ghidul meu mi-a arătat şalurile cele mai stinse şi batistele cele mai vii din Jaipur, şi mi-a arătat oale şi statui de piatră, aşa cum se făceau sub ochii mei în atelierele de sub Poarta Roşie, şi mi-a arătat colţuri din cetate pe care turistul nu le vede, căci turistul e mîndru. El îmi aduce şi geamantanul ! Ne-am suit într-o *tonga* şi am pornit pe şoseaua prăfuită, aliniată cu mango şi *shivavriksbu*. Trăsurica intră într-o curte cu *chaprasi* mulţi cu turbane poleite şi pijamale albe ; o clădire feroce, jumătate americană, jumătate rajpută.

— Ce-i asta, *chokra* ?

— Hotel, *sahib.*

— Şi cît costă ?

— Douăzeci de rupii, *sahib.*

— Mînă înapoi...

Şi ca să nu creadă cumva că n-am bani nici să-i plătesc micile lui servicii, îi şoptesc cu o mutră tainică şi confidenţială, care îl fascinează.

— M-am săturat de hotele, *chokra.* Noaptea asta dorm în oraş, dorm undeva în Jaipur...

— *Very well Sir !* o dă el pe englezeşte, ca să-l audă birjarul.

Şi aşa am intrat în Jaipur, cu *tonga* sunîndu-şi clopoţelul în faţa fiecărui car cu boi ce întîrzia de-a curmezişul şoselii, în faţa fiecărei cămile şi în faţa fiecărui convoi de familii rajputane ce nu învăţaseră încă să traverseze o stradă citadină.

— *Chalo babu, chalo ma !...* striga el victorios, de cîte ori era gata să treacă peste vreun sătean cu sacul încărcat sau peste vreo rajpută cu vase de lut pe umeri. Am încetinit trapul cînd ne-am apropiat de bazar.

Intrînd în oraş, m-a izbit frumuseţea proaspătă a Jaipurului, cetate cu totul de piatră roşie, cu creneluri în stil rajput, cu străzile principale largi, însorite, pe cari curgea mulţimea aceea atît de vie şi de ciudată : bărbaţii cu şaluri de cămilă pe umeri şi mîndri ca cetăţenii unui stat liber, fără englezi, împărţit de un maharajah ; femeile, cu glezna grea de brăţări de argint negru, cu profilul prelung, arian, cu urechile goale sub coafura despletită şi cercei mari, enormi, lovindu-li-se de obraji în mers. Cu cît sînt mai sărace, cu atît mersul li-e mai elegant, căci costumul se apropie tot mai mult de nuditate, pînă ce ajunge, pe şoselele dinspre marginea cetăţii, cu sînii goi şi o fîşie de pînză vişinie în jurul coapselor.

Rar vezi cîte o femeie care să nu poarte nimic pe cap ; şi din pricina acestei poveri pe care trebuie s-o echilibreze prin forfoteala bazarului şi sub arşiţa cîmpului, umbletul lor ajunge atît de ritmic, de armonios şi de personal, încît ai impresia că e dans. În salt, genunchii lor împung fîşia de pînză şi conturează nuduri pe fiece clipă schimbate. Capul li-e dat peste spate, braţele se rotunjesc ghirlandă în jurul vasului de pe umăr sau de pe creştet, mişcările coapselor ajung extraordinar de ritmice. Şi la fiecare pas, brăţările tresar sau se lovesc într-un fel deosebit, neghicit şi neînchipuit — într-atît de adulmecătoare muzica aceasta robustă şi primitivă a brăţărilor.

De pe fiecare stradă principală se vede zidul de apărare al cetăţii, urcînd pe colinele aspre, împrejmuind fortul aşezat pe coamă. Din loc în loc, porţi frumoase, simple, roşii, pe sub cari trec cămile odihnite şi *tonga* iuţi, cu cai cu pompon şi clopoţei. Bazarul începe chiar din inima oraşului, de pe strada regală ce duce la Palatul Maharajahului, şi se continuă tortuos şi luxuriant către Poarta dinspre miază-noapte. Începîndu-ţi preumblarea tihnită printre aceste comori şi minuni — repede te biruie ispitele şi intri la un anticar cu manuscrise rajpute şi legături din Bagdad, la un colecţionar de săbii cu mînerul suflat sau bătut cu pietre scumpe, la un vînzător de lămpi. Iată aici aurarii şi argintarii, cu tărăbile doldora de paftale lucrate cu sula, de lămpi pentru uleiuri scumpe, de brăţări înşirate pe un corn de fildeş, de pahare zimţuite în aur, de tabachere bătute în peruzele, de inele groase, grele, vîndute cu gramul, cu safire cît unghia. Iată alături bijutierii, ţinînd pietrele scumpe în talere de abanos, pietre cîte sînt pe faţa Asiei şi pe coastele Malayei : grămezi de turcoaze ca boabele de rodie, bucăţi de jad de agathe, casete de fildeş pline pînă în vîrf cu perle, sticluţe de jad şi calamfir cu apă de roze şi ulei de iasomie, zei de opal, elefanţi de fildeş şi maimuţoi de abanos — toate minunile şi arabescurile Indiei musulmane le găseşti în vitrinele şi rafturile bijutierilor din Jaipur. De aici pornesc darurile zemindarilor şi maharajahilor, de aici se aprovizionează Persia şi Malabarul, cu nestematele şi şalurile din Jaipur se momesc femeile deşertului.

Trec din dugheană în dugheană furat de luxurie, ameţit de *attar*, înfiorat de atingerea şalurilor acelea de mătase ca pînza păianjenului, de covoarele din păr de cămilă, lucrate cu fir de argint şi cu umbre mate de jur împrejur.

Într-un atelier, introdus de ghid, asist un ceas la operaţia aceea meschină şi dumnezeiască a colorării unui şal-batist ; zeci de fete lucrează, tăcute şi atente, cu mătasea albă între mîini, muind cu grijă colţ după colţ în altă oală cu văpsele. Lîngă perete, şiruri întregi de oale cît o candelă, fiecare cu altă văpsea, aşteaptă. Fetele îşi trec una alteia şalul şi din bucata anostă de mătase albă, rigidă şi lucioasă ca o rochie de mireasă, iese o minune ca aripile de fluture, elastică şi frivol scămoşită, cu violenţe şi nuanţe surprinzătoare.

Dar atelierele de marmură şi tehnica aceea populară dar robustă, crescută în canoanele artei primitive indiene, de unde ies idoli groteşti de marmură albă cu feţele colorate în smalţ, Krishna lucrat în marmură neagră, amorfe şi candele pentru parfumuri ? Dacă ai apucat să intri într-un atelier, apoi nu

scapi pînă nu vezi alte cîteva duzini. Ești așteptat în stradă și cum ieși te înhață, politicos, alți maeștri sau alți negutători, îți întind cărți de vizită mari cît o carte poștală și încărcate ca un afiș, te silesc să te apropii de dugheana lor și cu toate protestările, cu toate ironiile sau mitocăniile tale, te îndeamnă sigur, te copleșesc sub politețe, îți cer onoarea de-a vizita numai „două minute" tezaurul și te împing în cele din urmă, victorios, în atelier. Acolo îți aduc scaun, îți oferă țigări și *betel* și așezați pe vine în fața ta îți răscolesc mormane de șaluri, de covoare, de batiste. Cu greu rezistă un european. De politețe, trebuie să cumperi măcar un șal-batist de mătase...

Buimăcit de gloria bazarului, m-am suit iarăși în *tonga* și am pornit spre grădina publică și Muzeu. Și una și alta, creațiile Maharajahului, izbîndite din educația lui europeană. Grădina e ca toate grădinile indiene, loc de reculegere, de trîndăvie și de întîlnire între bărbați. Femeile cînd vin, vin stoluri. Grădina publică e în același timp și grădină zoologică precum și curte a muzeului. Se află cîteva duzini de cuști cu tigri locali, lei, leoparzi și urși. Maimuțele, în aer liber, sînt legate de un lanț în pomi și marea lor distracție e să se hîrjonească cu cîinii și veverițele. Pe cîini îi obosește repede, căci de cîte ori încep să latre, maimuțele sar la loc în pom. Dar veverițele le urmăresc din creangă în creangă și spectacolul e apreciat de o bună parte din privitori.

Muzeul posedă poate cea mai bună colecție de vase și statuete rajpute, dar ceea ce e unic aici e o admirabilă ilustrație în ceară a tuturor pozițiilor asceților indieni și a mijloacelor de autochinuire. Vezi aici asceți spînzurați de picioare cu capul deasupra unui foc pe care ucenicul întru sfințenie nu-l lasă niciodată să se stingă. Și vezi altul spînzurat de păr într-un pom, altul cu o mînă ținută de doisprezece ani în sus, mînă de mort. Toate aberațiile, fraudele și tîmpeniile ascetismului popular indian expuse cu dibăcie și obiectivitate în vitrinele de sticlă.

Ies din Muzeu cu cele dintîi semne de oboseală. A trecut de miezul zilei și de-abia am început să aflu ce trebuie văzut în acest prodigios și fascinant Jaipur. În grădină, oamenii au început să se retragă la umbră. Vezi dintr-odată, după conduita lor, după privirile lor, după vorba pe care o adresează unui alb, că nu sînt sclavi : mîndria cu care îți spune oricine de pe stradă : „Noi avem un rege, noi sîntem stat independent, la noi nu e ca în British India." Poate că sînt mai obraznici, mai tîlhari, mai cruzi cu frații lor din British India, dar îi preferi...

Păunii se găsesc pretutindeni în Jaipur şi te întîmpină din gară, cu frumuseţea lor sacră, albastră, mîndră. În parc se numără cu sutele, pe toate crenelurile, prin toate boschetele, pe pajişte, peste tot. Aştepţi seara privindu-i, fără nerăbdare. Te obişnuieşti repede cu Jaipurul. Sub ochii tăi viaţa se schimbă în mai puţin de jumătate de ceas. Strada regală e acum luminată — şi luminile oricărei cetăţi orientale îţi sugerează fără voie un foc bengal. Treci furat de umbrele caselor acelea cubice, cu terase întotdeauna enigmatice.

Dacă eşti de cîteva zile în Jaipur, cunoşti fără îndoială adresele celor mai vestite case de dans, clădiri majestuoase şi totuşi discrete, în care nu eşti lăsat să intri decît cu ghidul tău şi în care eşti prezentat dimineaţa. Căci ca să alegi dansul pe care vrei să-l vezi noaptea — trebuie să vizitezi pe patron încă de cu ziuă. El te va pofti într-o odaie cu covoare multe, îţi va întinde *betel* şi ţigări *Gold Flake* şi te va întreba — după inevitabile incursiuni în viaţa ta privată — ce fel de dansuri pofteşti şi cît eşti dispus să plăteşti grupa de dansatoare.

Preţul poate ajunge pînă la şapte mii de lei — 100 de rupii — pentru trei ceasuri de muzică şi dans, cu patru perechi de dansatoare. În Jaipur, dansatoarele alcătuiesc o castă aparte şi sînt crescute de mici cu o cultură şi o politeţe specială : pot vorbi curent englezeşte, pot cînta cu mai multe instrumente, ştiu să aprecieze o ştofă veche, un obiect de artă şi ştiu cum să se poarte cu fiecare clasă de oameni. Numai învăţarea politeţii şi a umbletului politicos le ia cîţiva ani. Aşa că patronul nu primeşte pe oricine să le vadă dansînd.

În acea dimineaţă el îţi arată — pe nişte laviţe speciale — diferitele costume cari vor fi îmbrăcate şi desbrăcate de dansatoare. Îţi explică ce melodii se vor cînta, îţi arată instrumentele de orchestră — şi dacă vede că te pricepi puţin în muzica indiană, te întreabă în ce *raga* doreşti să fie cîntată melodia cutărui sau cutărui dans celebru.

Seara trebuie să te prezinţi la ora fixată şi banii ţi-i ia patronul. Orice consumaţie trebuie plătită tot înainte, iar la ţigări nu ţi se mai aduce restul, căci orice rest se consideră bacşiş. Eşti introdus în camera dansului.

Te afli singur. Orchestra e aşezată înapoia unei perdele : două viori, *vina,* un soi de ţambal şi o tobă scundă. Dansatoarele apar toate deodată, cu sfiala mărită pentru că eşti european, ţinîndu-se de mînă — şi se plimbă agale prin cameră. ca să le admiri costumele.

Unele costume sînt adevărate minuni și înspăimîntător de scumpe ; cîteodată se ridică la o jumătate de milion de lei, numai fir și mătase nemaivăzută, cu coliere și nestemate. După ce te-au îmbiat cu țigări sau băuturi — bat din palme ca să înceapă muzica. Stau toate lîngă perete și îngînă muzica, săltînd foarte ușor talpa piciorului. Apoi două din ele se desprind și vin spre mijlocul încăperii cu mișcări de brațe unduite, parcă ar legăna un prunc nevăzut. Din picior bat nefiresc de ușor, așa că numai o părere de clinchet metalic descoperă brățările de argint. Începe dansul național rajput, pentru care cele două fete au venit în costum special : *sari* de mătase galbenă, pieptar strîns, întunecat, și șal roșu. Părul le e înnodat în două cosițe, pe umeri. Amîndouă pornesc aplecîndu-și trupurile spre stînga, într-o mișcare precipitată, parcă le-ar răsturna — și cînd brațele s-au plecat, lovesc din palme și saltă înapoi. Mișcarea se repetă în timp ce fetele pășesc în direcții opuse și trasînd două cercuri ce se întretaie — iar muzica grăbește din ce în ce mai mult ritmul, pînă ce plecările și ridicările par niște sbucniri și căderi de o neînțelească armonie.

E peste putință să redai dansul acesta, numai ritm și numai sugestie. Muzica se stinge deodată, surd, fără preliminarii și ecou — și fetele se opresc, tot atît de neașteptat, în mijlocul odăii, cu trunchiul și cu brațele în aceeași poziție inițială. Cine ar putea descrie un dans rajput ? Cum să poți sugera mișcările acelea de cobra somnoroase, mișcări de mușchi lungi, mai mult intenție decît gest, întretăiate de tresăriri mîniate de idol însuflețit prin minune, mișcări de trunchi întreg curmate din seninătatea capului ? Dans după dans, descoperi alte ritmuri, alte prodigii de simplicitate, alte unduiri chemătoare, agonizante, revoltate, poruncitoare.

Programul a fost astfel întocmit ca dansurile cu mai puține și mai umile vestminte să fie cele din urmă. Iată roata de țărănci rajpute, grup de șase fete învîrtindu-se și lovind palmele în jurul unui foc nevăzut, și simplu îmbrăcate, ca cea din urmă femeie din provincie. Și apoi vine dansul final, dansul nudului, neașteptat de somptuos, aproape regal : dansatoarele și-au păstrat bijuteriile și brățările de argint de la glezne. Pe trupurile lor alb-arămii-argintul pare o patină de ghiață. Le-ai crede izbucnite din pămînt, așa cum stau înfipte pe picioarele greu-argintate. Par idoli cu umblet de vis, sau o ghirlandă de Asparas, acele nimfe cerești cari încîntă prin muzică și dans eternitatea zeilor indieni. Mișcările lor, anevoie le-ai fi crezut cu putință pentru un trup omenesc ; infiorări și gesturi schițate timid, o interiorizare tot mai perfectă a ritmului, pînă ce se locali-

zează și strălucește într-un singur centru. Iar cînd se oprește orchestra, împietresc și ele, în aceeași atitudine prin care au început dansul, și-ți apar deodată goale și absente — ca și cum ar fi fost șase statui însuflețite de zîne și împietrite din nou o dată cu zborul lor, o dată cu tăcerea.

ÎN RAJUPUTANA

Amber, 2 februarie 1930

De la Jaipur la Amber, drum uscat printre cactuși și ghimpi, suind pe lîngă colinele cu turnuri de apărare ; cîțiva kilometri, cu *tonga*, și, deodată, cetatea veche cu palatul răsfrînt în lac, largă îmbrățișare a orașului, panoramă de șesuri nisipoase străbătute de caravane. Pe șosea, cămile mînate de cămilari rajpuți, asini purtînd donițe, copile. Ghidul meu, care nu tace, îmi explică genealogia răposatului Maharajah. El a avut o sută de neveste și treizeci de copii ; dar la moarte nu căpătase încă nici un copil legitim, așa că a urmat la tron nepotul său de frate, acum în vîrstă de 22 ani și bucurîndu-se numai de o soție. Actualul Maharajah este un domnitor modern.

Numai palatul său a păstrat grădini de 1 001 de nopți, pavilioane numai din frunze și liane în cari apa țîșnește din cinci părți odată, răcorind și parfumînd pînă la enervare văzduhul. Palatul poate fi vizitat de oricine, plătind la fiecare ușă bacșișuri grase.

Un observator de marmură albă, care te orbește cu cadranele lui de marmură răsturnată, cu constelațiile și scările lui de zăpadă ; te-ai crede într-un cimitir în deșert, într-o carieră de piatră părăsită. După observator, cutreier la întîmplare o duzină de cămări împărătești, văd apoi Durvarul, văd trăsurile Rajahului, grajdurile — unde vizitiii și cămilarii obraznici fac glume *în hindi asupră-mi*. Din nou, alături de ghid ; în *tonga*, încerc să-l ispitesc să-mi spună cum privesc cetățenii Jaipurului pe englezi. Îi dau țigări și îl las să-mi vorbească despre femei. Dar cum îl întreb de englezi, zîmbește cu tîlc, scuipă și-mi spune : „Aici Maharajah, aici englezi nu !" Și revine asupra farmecelor soției lui de-a-treia, Radha. Căci, deși el este musulman, s-a căsătorit și cu două hinduse, două indiene tinere cari îl plăteau cu două rupii pe zi ; amîndouă

erau văduve, deşi nu aveau decît 17 ani, şi pentru că în hinduism ar fi fost considerate îngropate de vii şi nu s-ar fi putut recăsători au ales un soţ mahomedan.

Mă gîndesc că suflul uman, regenerator, al islamismului nu s-a comunicat decît tot prin panică şi violenţă ; convertiri forţate, convertiri prin lubricitate. Femeile ghidului meu au murit, apoi, lăsîndu-i bani. Regretă pe cea dintîi soţie şi laudele îi sînt neprecupeţite : i-a adus zestre şi feciorie izbînditoare...

Mă gîndesc asupra fraternităţii hindus-musulmane în Statele Independente, la adăpost de instigaţiile administraţiei britanice. Totuşi, o fraternitate prin luxurie, prin furnicaţie.

De comparat unirea visată de Akbar, înfăţişarea mistică a unui Kabir. Astăzi schimb de văduve, dublări de soţii. Dar, totuşi, nu e mai puţin o apropiere...

Amber e peste măsură de frumos, cu elefanţii cari urcă lent pe la poarta principală şi cămilele ce se îndreaptă spre Bikaneer. Lacul, în mijlocul cetăţii, încălzit de soare, întunecat de ziduri. Ce coridoare urcînd în serpentină, cu ferestre lucrate în traforaj de marmură şi odaia aceea cu mozaic de oglinzi : ori unde te-ai fi uitat, îţi întîlneai chipul rotunjit şi oval, şi dacă aprinzi un chibrit, din mii de mîini scapără aceeaşi lumină, mai palidă, mai pîlpîitoare. Cînd te mişti, parcă s-ar schimba un decor magic şi alte decoruri ar cădea şi s-ar înălţa electric.

De la fereastră — fereastră de turelă, dăltuită, joc de raze, căci odaia e vecină sălilor de baie ale sultanilor — zăreşti jos lacul trist (e trist pentru că amurgeşte sau pentru că Amberul şi-a pierdut gloria de Capitală rajpută, definitiv cucerită de Jaipur ? cu pod de piatră conducînd de la o parte a Palatului la alta. Pe poartă, magnific şi blazat, intră un elefant cu baloturi de paie. O clipă poposeşte, trompa legănîndu-se între zidurile porţii. Cămilarul parcă ar ghici czitarea lenevoasă a elefantului şi-l împinge. Probabil că se amendează baliga de la poarta principală a cetăţii vechi...

Sus, în dosul traforajului de marmură, încercam să mă satur de minunile dealurilor vinete sub apus, cu roşul deşertului spre miazănoapte, unde zăream caravane plecate spre Bikaneer. Fiecare cămară o întrecea pe cealaltă. Obosesc de atîta mirare şi de atîta bucurie.

Simt deodată o toropeală — şi nimic nu mă mai loveşte. Zadarnic îmi spun că nu voi rămîne mult în Rajputana, că trebuie să culeg cît mai multe viziuni ca să am apoi de unde să-mi amintesc. Zadarnic. Mîngîi pereţii, şi deşi recunosc că

sînt neasemuit de frumoşi — asemenea cămărilor Fortului din Delhi — nu-mi pricinuiesc voluptatea aceea din primele zile la Agra şi Fatehpur Sikhri. Parcă mă ispiteşte o ciudată şi timidă tristeţe : că i-am văzut şi pe ei — şi mi-a rămas lumea mai săracă, lipsită încă de o surpriză...

Dar sînt stupide reflecţiile acestea. Poate că eram numai obosit. În camera de baie a principeselor, ultimii vizitatori spărseseră o sticluţă cu *atar*. Oleiul parfumat învia pietre, acolo. Poate femeia care a spart flaconul a făcut-o dinadins : ca să alunge pustiul din cămara aceea de zinc, cu colonade de agată.

Ies la un balcon. Parcă nu-i atît de frumos ca balcoanele din Agra, din Delhi — dar e mai viril în aripa lui neagră, scut şi luminător al Palatului. De jur împrejur, se văd turnurile de pe dealuri — iar mai departe, acolo poate unde a căzut seara, marginile deşertului. Sau poate mi se par mic, căci le aştept ?...

Întoarcere pe lună, fumînd alene în fundul trăsuricii, ascultîndu-mi tovarăşul. Zidurile roşii ale Jaipurului sînt acum crem, asemenea nisipului. Lumini multe la ferestrele de jos ; ferestrele de sus ferecate. Se face răcoare pe nesimţite. Orice femeie întîlneşti de acum pe străzi poartă brăţări la glezne, pieptar de aur şi ociii îi sînt înecaţi în atropină. Dansatoare.

Ajmer, 5 februarie

Am ajuns aproape de miezul nopţii, pe un ger straşnic, şi tremur mult în *tonga* pînă ce ajung la singurul hotel „Rajputana". Sărăcie deprimantă, hotelierul anglo-indian care se laudă că are bunici la Glaskow ; vorba lui politicoasă şi poză de mare antreprenor, deşi sînt singurul oaspete, ocupînd una din cele două camere ale hotelului. Odaia din faţă, care dă în stradă, e strălucit luminată şi masa veşnic pusă. Dar celelalte odăi sînt jalnice, murdare, fără saltele. Familia hotelierului, cu copii mulţi cari te privesc printr-un ochi de geam dimineaţa, cînd eşti încă în pat, — doarme alături. Îi auzi vorbind în şoaptă, îi auzi dezbrăcîndu-se, văitîndu-se în ascuns ; noaptea auzi mişcările lor sub polog. Ţînţari. Un cîine mare şi negru tot venea din camera gazdei, iar o femeie îl tot fluiera şi îl ademenea. Deprimare penibilă, în acest oraş sub dominaţie britanică. N-am mai întîlnit de mult atîta mizerie şi grandilocvenţă mercenară ca la hotelul „Rajputana". Rar se abat călătorii pe aici. Ultimul venise şi plecase la 10 ianuarie...

...Vizită în oraş, cu *tonga*. Ce păcat că Ajmer e atît de puțin cunoscut. Are ritmul cel mai oriental şi aspectul cel mai cinematic din cîte am văzut pînă acum. De data aceasta, iată un oraş cu un stil pur; casele europene sînt în apropierea cantonamentului. Restul — case albe cu terase cubice, blocuri mari de lumină printre boschete de brazi pitici şi cocotieri. Ulițele sînt înguste spre bazar, culorile tot mai violente, hainele fetelor încep să se fixeze în galben şi fiecare fată stă gata să rîdă, gata să-ți întoarcă privirea înapoi cu o mirare şi mai jucăuşe decît a ta. Bazarul e parfumat cu roze şi iasomie. S-au deschis fiolé la un negustor de uleiuri persiene. Îmbată sute de paşi împrejur.

Moscheea lui Akbar e imensă, argintată şi aurită. O privesc din curte, din şcoala pe prispele căreia copilăresc sute de musulmani. Nu se îngăduie necredincioşi înlăuntru. Paznicul, un mahomedan de peste optzeci de ani, de o frumusețe albă, tagoriană. Avea un album unde scriseseră mîini ilustre — de regi, de miniştri, de învățați şi de artişti; iar alături, portrete şi fotografii, trimise din toate părțile lumii. Mica lui comoară, pe care o arăta fiecărui nou-venit, cu mai multă bucurie decît arăta moscheea. Chipul lui de profet şi poet a atras pe orice pictor care a trecut prin India. Îl întreb care portret preferă. Îmi arată zîmbind ca de o glumă capul unui *ullama* decupat, dintr-o gazetă. „Dar acesta nu e chipul tău", îi spun. „Un copil a crezut că sînt eu, şi mi l-a dăruit. În mintea lui, eu eram sfîntul. De aceea iubesc acest portret care nu-i al meu".

La un kilometru spre marginea cetății, lacul cu pavilioane de marmură albă, cu bănci de piatră între chiparoşi, lacul care dă Ajmerului o vedenie de basm. Flori şi fluturi necunoscuți, parfumuri necunoscute. La ce bun dacă voi rămîne numai o zi? Aici, în pacul acesta, obişnuia să vină Shah-Jehan să se odihnească. Pe fiecare bancă s-au scris poeme.

Rămîn ceas după ceas, fără să privesc nimic — numai lacul neclintit, netulburat, oglindind pavilioanele cu acoperişuri dințate.

În Ajmer, tinerețea femeilor e mai chemătoare. Nu te mai simți jignit de rasa ta. Le poți privi fără să te suspectezi de impolitețe. Le poți urmări. Sînii aproape goi.

Udaipur, 7 februarie

Oraşul cu zid de apărare, cu poduri şi grădini, cu lacul Pichola, cel mai frumos lac din Rajputana. Am uitat de oboseala

drumului, de deprimarea cumplită cu care se întîlneşte la răstimpuri orice vagabond. Am uitat că nu voi sta decît cîteva zile în cetatea aceasta de fantezie cinematografică. Mă opresc pe cîte-o bancă şi mi se tot pare că privesc vreo placardă colorată pentru reclamele lui Thomas Cook. *Visit India!* parcă îmi spune Udaipurul din tabloul lui Cook. Şi dreptatea o are el. Căci Rajputana constituie adevărata linie pitorească, India în care ai vrea să stai o lună de miere. India în care să te odihneşti şi să priveşti.

Nimic în aceste cetăţi rajpute din eforturile plastice şi responsabilitatea întunecată sau luxurianta arhitectură din India de sud sau de est.

Pe care poartă să intru mai întîi? Aleg pe *Chand Pol*, „Poarta lunii", deschizîndu-se pe podul ce trece deasupra lacului, dezvelind ochiului parcuri şi terase, creneluri de castele, bărci cu pînze albe şi confetii de forme umane împletindu-se dincolo de poartă.

De la „Poarta Elefantului" (*Hathi Pol*) mă îndrept spre templul lui Jagannath, suind pe acel rînd de trepte de piatră, cu un elefant de fiecare parte. Elefanţii se opresc undeva în desul templului, sînt păstraţi în Palatul Maharanei, urcă dealul din afara cetăţii, cu poveri, cu stăpîni, cu vagabonzi.

Nu pot vedea palatul Maharanei; ar trebui să cer în prealabil permisie. Rămîn tot timpul în parc, primprejurul templului. Serbările de aci sînt celebre, cu torţe pe lac, cu orgii şi lamentaţii, cu bărci luminate şi artificii. Totul a contribuit să facă la Udaipur un oraş de basme. Dar, acum în urmă, un oraş de cinema. Cu cîteva zile înainte a plecat o trupă indiană care a turnat aici două filme istorice.

Un clar de lună dureros de concret, de parfumat. S-ar spune că treci nu prin noapte luminată de lună, ci printr-o pondere magică, vrăjită şi pipăibilă. Din fiecare colţ al străzii, ai altă impresie despre Udaipur. Acum pare stins, cu desăvîrşire stins. Acum pîlpîie de lumini. Acum mocneşte deochiat, ca un oraş scufundat cîndva prin farmece.

Bikaneer, 10 februarie

Vreau să scriu numai atît: că Bikanirul se află în fund de deşert, după zece ore de drum de fier printre nisipuri (vezi caravanele pe fereastra vagonului, vezi călăreţi curajoşi în zare) şi că totul, totul e roşu, nisipul, muntele de piatră pe care stă cetatea, şi nisipurile, şi casele, şi terasele.

Bikanirul îţi apare deodată, din zarea către care înaintezi de zece ceasuri, înălţat, creneluri pe munte cu totul şi cu totul în aramă. De la roz la purpură ; Bikanirul e muntele fermecat al lui Sindbad marinarul.

E tot ce mi-a plăcut mai mult în India, minune unică şi intrare neînchipuită. Bucuriilor mele nu le vor corespunde în afară decît aceste linii de caiet de drum.

Nu voi vorbi de Bikir nimănui, niciodată.

CROCODILI

(dintr-un jurnal de vînătoare 1931)

Camping în junglă, lîngă Sahibgange

...Ieri seară am părăsit Calcutta şi am ajuns în zori la Sahibgange, în provincia Orissa. De astă dată, nu voi mai cutreiera ruini, nici nu voi cerceta temple. Mă aflu în plină junglă, într-un ţinut locuit de Santali, triburi sălbatice, animiste.

Zorii m-au prins într-o sală în care nu deosebeam decît umbre îngrămădite pe jos, una lîngă alta. Sala de aşteptare a gării. Mă întrebam ce-ar fi : tîrgoveţi sau lucrători, indieni sau santali. Am adormit pe chaise-longue cu taina aceasta, amăgindu-mă. Cînd m-am deşteptat un ceas mai tîrziu, contemplam un spectacol pe care orice european ar fi dat mult să-l întîlnească într-o Indie pitorească. Sala era tixită cu cîteva familii bengaleze. Probabil că veneau de departe şi erau istoviţi de oboseală, căci revărsarea sfioasă a luminii nu i-a deşteptat. Lîngă perete, dormind pe aşternuturi improvizate, aproape goale, cu busturile nude şi cosiţele răsfirate, cinci femei tinere, ciudat de frumoase în paloarea aceea obosită. Sari le atîrnau înnodate pe şolduri...

Din călătoria mea în susul Gangelui, spre gura rîului Kursi: ostroave de nisip alb, plăgi sorite şi dezolate — şi corul bucătarilor antali înghesuiţi în partea din urmă a vaporului. Nu le înţeleg limba, iar ei *hindustani* nu ştiu. Tipuri non-ariene. întunecaţi şi naivi ; muncesc zece ceasuri ca salahori la căile ferate şi nu capătă decît pantru anna (16 lei). Dar se mulţumesc cu foarte puţin. Nu sînt vegetarieni, pentru că nu sînt hinduşi. Cu arcuri şi săgeţi, doboară orice pasăre, de la barză a cioară, şi o frig. De aceea e atît de dezolat ţinutul acesta.

Trebuie să mă afund în junglă, ca să găsesc iar forfoteala păsărească a Indiei.

Tovarăşii mei de vînătoare sînt toţi anglo-indieni, funcţionari la Căile Ferate şi insipizi ca toţi anglo-indienii. Doi sînt catolici, unul francmason — dar au adus cu ei, *coolies*, şi un santali fermecător de şerpi şi tămăduitor de muşcături rele. Sceptici şi blazaţi, bătîndu-şi joc de „those poor savages", îmi vorbesc toată dimineaţa de tămăduiri miraculoase realizate de vrăjitori santali. Vorbesc, beau bere cu sandwichuri şi privesc malurile albe, încercînd să descopere crocodili.

Vaporaşul înaintează greu ; e de la Navigaţia Fluvială, învechit şi trist, purtînd cîţiva albi pe puntea din faţă şi zecile de robi pe puntea dinapoi. Cîntecul lor nu are melodie. Melodia le-o împrumută zgomotul elicelor.

...Rîul Kursi se varsă în Gange la un colţ de deal surpat, de pe care se poate vedea cîmpia nisipoasă şi albă, pe deoparte, jungla tot mai deasă şi întunecată, de cealaltă.

Cîteva colibe îngrozitor de sărmane. Pescari şi barcagii, unii *pariah*, alţii sălbateci trecuţi la hinduism. O femeie în zdrenţe pisează orz pentru turte. Bărbaţii cos plasc de aţă smolită. Dar tristeţea e covîrşitoare. Cu greu pot prinde peştele în apele acestea infectate de delfini şi crocodili şi cînd îl prind, nu au cui să-l vîndă. Sate nu sînt prin apropiere, iar pînă la Sahibgange peştele s-ar strica. Se bucură de două ori că ne-au văzut că vom ucide crocodilii şi că le vom cumpăra peştele.

La gura Kursi-ului se joacă zeci de delfini. Cîteodată, vreun peşte puternic sare din apă, împroaşcă, şi-l vezi urmărit de un delfin. Nu scapă nici unul din colţii delfinului. Încercăm zadarnic să împuşcăm spinările brune şi înăsprite sub osînză. Glonţul lunecă şi se stinge, în apă sau sub piele.

Barca noastră ne încarcă bagajele, cortul, merindele, pachetele cu cartuşe şi aşternuturile. Avem un bucătar — care ne fierbe necontenit ceai, căci altă apă decît a rîului nu avem, şi tot ce e mai bună cînd e băută ca ceai — doi *coolies* şi doi jupuitori de piei de crocodili. Barcagiii lopătează alene, căci apele dogoresc. Porniţi pe mal, le-am pierdut repede urma ; nu le mai auzim smucitura vîslelor, nu le mai ghicim glasurile. Înaintăm într-o tăcere tot mai caldă, tot mai nouă. Pe un mal al rîului, începe jungla ; celălalt mal rămîne deschis, un sîn de nisip mîncat de bălţi pe care mişună crocodilii.

Aşa mi se spusese şi aşa aşteptam să văd. Nu mişunau chiar de la gura rîului şi nu mişunau dintr-odată, cum auzisem. Au trecut aproape două ceasuri de umblet încadrat, cu răsuflarea ţi-

nută a novicelui și cu pasul atent deasupra ramurilor — pînă cînd brațul tovarășului dinainte s-a oprit și ne-a îndemnat să ne tupilăm în iarbă. Primul crocodil. Nu zăream nimic decît un soi de potcoavă, pe celălalt mal, aproape de apă.

Așteptam toți. Bubuitura se auzi exterioară și străină în junglă, urmată de plescăituri din colțuri unde nimeni n-ar fi bănuit crocodili ; movile de nisip umed, chiar pe malul împădurit, pîrîiașe ascunse sub verdețuri, trunchiuri putrede. Dar glontele nimerise și toți am privit cu entuziasm prima victimă a celui mai norocos dintre noi. Aflîndu-se pe malul celălalt, n-am putut observa spasmul crocodilului. Fusese lovit în țeastă și glontele îi sfărîmase șira spinării. Rămăsese balaur cu labele groase, lăbărțate de trup, fără să mai ajungă apa în care și-ar fi dat drumul la fund și ar fi plutit apoi stîrv umflat, cîteva zile, pînă la marginea vreunui ostrov din Gange.

Barca va ajunge în acest loc numai după un ceas. Jupuitorul îi va culege pielea, o va freca cu sare roșiatică, o va împături într-un sac umed și o va trînti în fundul bărcii. Vulturii vor avea grijă de stîrv.

...Jungla e aci mai rară, fără păsări, cu șerpi mulți în malul ierbos. Tovarășii îi omoară cu bastonul. N-am întîlnit, încă, cobre și nu e timpul să stricăm cartușe. De altfel, nu avem la îndemînă decît carabine cu două gloanțe, numai pentru crocodili.

Pe cel de-al doilea l-a ucis cineva de pe malul celălalt. Se afla înaintea noastră și nu-l vedeam. Același semn cu mîna și ne-am tupilat. Primului glonț i-a urmat un al doilea. Atunci am alergat, ca să găsim bestia cu spinarea sfărîmată și cu grumazul găurit, împroșcînd sînge, încercînd să ajungă rîul. Un balaur din copilăria mea cu Niebelungi — așa îi țîșnea sîngele. Beția pe care am simțit-o, ispita de a deschide pumnii în sîngele acela aburit. Dar ceilalți nu mă știu și nu m-ar fi acceptat astfel. Și nici crocodilul nu e mort. Coada și-o repede ritmic la dreapta și la stînga. O lovitură peste picior și ar fi destul să rupă osul pentru totdeauna.

...De atunci, împușcăturile se țin lanț. La fiecare cot al rîului, alt adăpost însorit, cu spinări brune, noroioase. Alte pînde, aceeași palpitație, ochirea îndelungată în ceafa cît o buturugă și glonțul care pornește smucind arma. Un monstru lovit în cap de trei ori găsește puteri să se piardă în rîu. Nu avea ruptă șira spinării.

În patru ceasuri, nouă crocodili pe mal şi alţi cîţiva pierduţi. Lîngă ultimul vînat, aşteptăm istoviţi barca. Fumăm şi tragem în toate păsările cari ne trec pe deasupra, ca să avem hrană pentru *coolies* şi barcagii. O pasăre cu aripile lungi, roşii, cu ciocul lung, cade inertă şi desumflată. O aşezăm lîngă crocodil şi iar aşteptăm. Soarele bate prea tare ca să mai nădăjduim alţi crocodili ucişi. Barca se apropie lent şi se îndreaptă spre noi cu aceeaşi leneşă batere de lopeţi ca şi cum s-ar fi apropiat de un crocodil ucis. Un *collie* sare jos pentru pasăre ; cei doi jupuitori de piei îşi ascut cuţitele înguste. Asist la o operaţie admirabilă, o adevărată ilustrare a manualului perfectului jupuitor de piei.

Stîrvul nu se zvîrle. Căci îndată ce un crocodil a fost ucis, în înaltul albastrului se poate deosebi zborul în rotocoale al cîtorva vulturi. Acei cîţiva ajung curînd legiune. Cît timp se jupuia crocodilul, vulturii se adunau pe pomii din apropiere, se coborau pe ramuri tot mai joase, săreau apoi pe pămînt şi aproape se repezeau la stîrvul cu pielea jupuită numai pe jumătate. Dar nu-i gonea nimeni, după cum nimeni nu ucide pe aceşti curăţitori ai Indiei. În aşteptare, se resemnaseră şi-şi ghemuiseră capetele în pene, ca să se apere de bătaia soarelui ce cobora. O legiune de mici Napoleoni — aşa ni s-a părut fiecărui alb, vulturii cu capetele înfipte între umeri. Cîţiva deschideau drăgăstos aripile, mari de un metru, şi apucau sub ele, frăţeşte, pe vreun vultur vecin. Acela primea indiferent protecţia şi patronarea.

Pielea a fost împăturită şi noi ne-am suit în barcă, să continuăm pe rîu călătoria, pînă la primul popas. Dar nu ne depărtasem bine de mal, cînd trupul alb şi penibil al jupuitului se pierdu sub năvala vulturilor. Soseau unii peste alţii, smulgeau halce, sfîrtecau cu ghiarele, scormoneau tot mai adînc în pîntece, şi fugeau la cîţiva paşi să înghită, să spargă oasele, să ciugulească. Ţipete croncănitoare, aripi zbătute, pogorîri şi ridicări însîngerate.

Vulturii purificau.

Am ajuns la cinci după amiază la locul fixat pentru camping. După amiaza am petrecut-o în discuţii cu tovarăşii. Unul din ei cunoscuse pe colonelul Lawrence. Ţigări şi ceai mult — şi lene deplină. Mîine ne vom scula în zori.

Acelaşi camping

Aseară, pe neaşteptate, am făcut toţi baie în Kursi, în acelaşi rîu pe malurile căruia vînaserăm ziua întreagă. Şi ceea ce

mă uimește : nimănui nu i s-a părut actul acesta un gest curajos. Ci numai higienic, căci transpirasem din belșug, și eram cu adevărat obosiți.

Înaintăm alți zece kilometri pe Kursi. Nu mai știu cîți crocodili s-au adunat. Vînătoarea e lipsită acum de pasiune. Numai atunci cînd a trebuit să căutăm cu cangea un crocodil căzut într-un ochi mort din rîu ne-am antrenat din nou. Rîul e prea mic ca să putem vîna din barcă. Trebuie să batem malul ca și pînă acum.

Intîlnim un grup de santali cari ne cer un crocodil ucis proaspăt, ca să-l mănînce diseară. Făgăduim pe primul venit și într-adevăr li-l dăruim. Nu mă surprinde că mănîncă și carne de crocodil. Aflu despre santali lucruri sălbatice și dezgustătoare. Ei prind cîteodată, mai ales după retragerea apelor de inundație, cîte un pui de crocodil, pe care îl cresc cu broaște și șerpi, pînă ce ajunge destul de mare ca să poată fi tăiat cu folos. Dar nu-l ucid, pentru că nu au ce face dintr-odată cu atîta carne. Iar de păstrat, nu o pot păstra, pentru că nu au ghiață. Și atunci fac un lucru simplu : în fiecare zi taie cîte o bucată din coadă din crocodilul legat cu un soi de lanț. Crocodilu se zbate, sîngerează, dar nu moare. A doua zi i se taie altă bucată, a treia zi încă una ; apoi e lăsat cîteva zile, pînă ce se tămăduiește rana... Un crocodil poate rezista astfel pînă la zece zile. Santalii noștrii povestesc cît e de gustoasă carnea crocodililor prizonieri.

...Azi noapte, un șacal rătăcit și lihnit venise pînă la cort după cîteva bucăți de pește rămase. Flămînd, le-a mîncat ca un cîine, după ce i le zvîrlisem din cort. Am auzit pînă dimineața alte urlete, mai sus de pădure, acolo unde poate începe dezolarea cîmpiilor Orissei. Aproape nici un sărac din această provincie și nici un dobitoc din sălbăticiile ei nu are ce să mănînce.

...Pieile sărate de crocodili au început să miroasă a șerpi descompuși, a Dumnezeu știe ce scîrnăvie. Și nu au trecut decît primele zile de vînătoare.

JURNAL HIMALAYAN, 1929

Kurseong, 8 mai

Dela Siliguri iau trenul de linie îngustă, un tren miniatură cu cinci vagonete... Îmi găsesc numele scris pe o carte de vizită, într-un compartiment cît un dulap.

Vecinii mei : o artistă indiană care seamănă uimitor cu Indira Devi și trei persani. Cel dintîi... Nu, nu e bine să însemn și amintirea nopții din expresul East Bengal Company. Dacă ar fi fost numai spectacolul familiilor europene părăsind Calcutta pentru „change" — caravană de servitori hinduși purtînd baloturile gospodăriilor aristocratice — dacă ar fi fost numai pitorescul unei gări indiene sau conversațiile cu tovarășii ce-și farmecă insomnia nopții tropicale cu brandy, aș fi putut începe acest *Jurnal* cu dimineața de la Siliguri.

...Plecarea. Mă conving, încă odată, că plecarea singură soluționează acele serii de sentimente pro și contra pe cari slăbiciunea îngîmfată a modernului le-a numit problematică sufletească. Trecerea, într-o singură noapte, din arșița Bengalului în limpezimile de la Siliguri. Ca orice călător în India, îmi port patul cu mine. Aceasta dă un aer de intimitate canapelei și o atmosferă de hotel compartimentului.

Medicul scurt și gros (coincidență literară) ducea la Darjeeling un coș cu fructe. N-am avut nimic de obiectat cînd și-a cerut voie să lase coșul sub canapeaua mea. Miezul nopții. Luminile stinse. Numai fluierul discret al ventilatorului și țipetele vagoanelor pe șine. (Nu știu dacă am scris că nu poți călători noaptea pe drumurile de fier indiene fără să ai, la fiecare clipă, senzația penibilă a deraierii).

M-am deșteptat în urma unor neobișnuite senzații tactile. Am apucat unul din obiecte și, fără să fie lumină, am înțeles că era scorpion. Învadat de scorpioni... Nu prea mulți dar destui, în orice caz, ca să mă înspăimînte. Dacă aș fi sărit din pat, aș fi strigat și aș fi aprins becul — n-aș fi rezolvat nimic. Pentru că oricît de repede aș fi sărit, cel puțin un scorpion ar fi avut timp să mă înțepe. Am urmat, atunci, sfatul unui învățător al meu : „cînd viețuitoarele primejdioase se apropie, poruncește-le să fugă". Și, cum era de așteptat, scorpionii s-au retras, unul după altul. (Cititorii culți sînt rugați să se scandalizeze pentru acest fapt superstițios).

Dimineața am povestit întîmplarea, medicului. Acesta e sigur că am fost invadat de gîndaci, nu de scorpioni.

De la Siliguri la Kurseong, distanța e mică, dar drumul greu. Trenul urcă și coboară munții copleșiți de junglă. În cîteva ceasuri, ajungem la 5000 de picioare ; puțin față de Kinchinjanga, dar destul față de cîmpiile Bengalului. Drumul e — fără entuziasme și fără sentimentalism — cu adevărat unic. Priveliștile alpine pălesc alături de el. Cutia de metal suspendată deasupra prăpăstiilor elvețiene nu mai pare, aici,

senzațională. Himalaya se înalță într-un surprinzător albastru, cu orgia vegetală în văi, cu muchii pietroase și nori albi pe creste. Nu am întîlnit, încă, aspectele ei maiestuoase, singuratice. Vedem zăpada prea sus ca s-o credem reală. Nici frigul nu e prea aspru. Dar diversitatea fără de seamăn a Himalayei... Trenul se strecoară anevoie printre stîncile și podișurile revărsate de pe culmi. Drumul e chinuitor de șerpuit, acum alunecînd la marginea prăpastiei, acum întunecat de pădure, acum copleșit de neguri. Negurile fumegă ca dintr-o căldare și se risipesc cu o uimitoare repeziciune.

Pe alocuri, calea ferată e susținută cu îndîrjite eforturi. Colina e tencuită, valea e diguită. Șivoiul prăpastiei se precipită pe treptele de piatră. Altminteri, o dată cu dezghețul, drumul săpat cu milioane de rupii ar fi fost înecat de pietriș și sufocat sub arbuști.

Întîlnim cantoane de lemn, cu paznici în vestmintele asiaticilor munteni. Tăcerea e, cîteodată, atît de pură, încît fără voie te întrebi dacă trenul există aievea sau e numai zvonul lumii din tine. Pentru că liniștea era atît de ireală, încît fierăria și cărbunii nu o puteau alunga. Numai amintirile și ispitele și fierberea unui suflet ar fi putut să irosească minunea Himalayei.

...Artista semăna cu Indira Devi. Aceasta e singura însușire pe care i-am surprins-o. Tot timpul a privit pe fereastră. Păstra, încă, timiditatea femeii recent emancipată din *pur dah*. Un miracol, curajul ei, să călătorească singură pînă la Kurseong. Fusese, totuși destul de feminină, scriindu-și pe cartea de vizită a geamantanului : „actress".

Persanii erau volubili și neastîmpărați. Veneau la Derjeerling pentru cîteva zile și au început să se amuze din gară. La Kurseong eram prieteni.

Încă înainte de a coborî din tren, am fost amețiți de fetele cari se ofereau să ne ducă bagajul (care e femininul pentru „hamal" ?). European, crescut în cultul eternului feminin, eram destul de încurcat în alegere. Pentru că erau prea multe fete cari își ofereau serviciile — și bagajele mele prea puține. Alergau la fereastra compartimentului și luptau cu coatele împotriva concurentelor. Majoritatea sikimeze, minore sărace, dar cu brățări de argint. Dacă nu aveau prilejul să apuce vreun geamantan, ieșeau înainte și cereau „bacșiș" (cuvîntul e același). Cunosc, de-acum, un nou obicei asiatic : acela de a cere bani fără a-ți aduce servicii și fără a cerși propriu-zis.

Bacșișul e aici și un act gratuit. așa, ca de la un maharajah, care dă bani pentru plăcerea de a da și pentru a auzi în urmă serii nesfîrșite de *salam*. Copiii te întovărășesc pe străzi — evident, în bună parte goi — și poartă mîna la frunte, apoi o trîntesc pe genunchi, strigînd : *„Sahib, bacșiș ! Sahib, bacșiș !“*

Fetele poartă bagajul într-un fel ciudat. Îl leagă cu o frînghie, îl așează pe spate și îl susțin cu fruntea, cu ajutorul unei fîșii de scoarță.

Kurseong : trenul ajunge printr-o stradă destul de largă și bine întreținută ; vile cu stil împrumutat și cu „paping guesto“ ; populație amestecată și informă. Întîlnesc grupuri de englezoaice, cu inevitabilul baston de munte și cu privirile atît de departe, încît s-ar fi crezut la cîteva mile deasupra Kurseongului, în munți.

Vizită la colegiul catolic ; preoți belgieni și francezi, cari vorbesc sanscrita tot atît de fluent ca și latina.

Se întunecă. N-am găsit nici o vilă care să mă mulțumească. Am căutat la marginile Kurseongului, pe colinele cu flori agățătoare. Mă întorc pe jos prin pădure. După apusul soarelui, cerul se înseninează ciudat. Ochii mi se opresc pe creste necunoscute, depărtate, reci.

De cîte ori schimb brusc clima — fizică sau spirituală — mă năpădesc atîtea senzații și gînduri streine, încît trebuie să fac serioase eforturi ca să-mi regăsesc orbita și centrele de echilibru. În asemenea ceasuri, mă desfată revizuirile de conștiință. Slăbiciune modernă : se revizuiește ceea ce e deja schimbat, mort.

Discuție cu Father T. asupra sensului existenței în creștinism și în hinduism. Asistă și un profesor de fizică, bengalez. E ciudat cît de profund crede acesta în metempsihoză sau, cel puțin, în transmigrația sufletelor în trupuri umane. Observ că profesorul de fizică e mult mai dispus decît Father T. să accepte miracolele. Preotul catolic e de un scepticism rafinat și ironic în tot ce privește pseudo-misticismele, esoterismul, mistagogii și neospiritualismul. Nu admite minunea. Pentru că, spune, Dumnezeu alege întotdeauna calea firească, științifică, în manifestările și revelațiile sale. În miracole cred scepticii și preudo-scepticii ; adică toți cei ce nu au priză directă asupra realităților. (Comentariul acesta îl fac eu)

Poate creștinismul e singura religiune care a disociat credința de miracol. Și în el se deosebesc numai două mari minuni : Christos și permanența creștinismului.

11 mai

...Toate drumurile, în Darjeeling, duc la Grădina Botanică. Aceasta e o porţiune îngrădită, cu cîteva specii veştede, bănci şi o seră sărăcăcioasă în care se găsesc, printre altele, muşcate.

În general, grădinile botanice îmi repugnă mai mult chiar decît un ierbar. Ierbarul e un instrument de lucru, o piesă de laborator, un obiect destul de ştiinţific conservat, ca să mai păstreze ceva din trufaşa naivitate vegetală.

Dar o grădină botanică ? Numai un veac stupid ca al XIX-lea — cu rădăcinile în veacul emancipărilor, alimentat de superstiţii şi de o mitologie timorată — putea concepe astfel de monstruozităţi. Grădina în sine nu e monstruoasă. Micile ei păcate decorative nu provoacă şi nu justifică revolta. Ceea ce e barbar e semnificaţia grădinii botanice, e ideea ce şi-o fac modernii despre ea, e valorificarea plantei prin botanică, adică prin ştiinţă. Iar, cum obiectele ne ating, nu prin sine, ci prin semnificaţiile lor — iată de, ce o asemenea grădină îmi repugnă. Ca să mă exprim grosolan o serie de gînduri ce nu-şi au loc aici : mă supără atitudinea, ce se întîlneşte şi în alte manifestări moderne, *de a reconstitui natura*. Contact direct cu natura — aşadar, putere de a o plăsmui — nu are decît Dumnezeu (care a creat-o) şi n-o au decît animalele (care sînt parte din însăşi natura). Omul aparţine unui regn divers.

De altfel, aici, grădina botanică nu e nici frumoasă, nici maiestoasă. Simplu colţ din imensul parc ce străbate Darjeelingul colaborînd în valea cu scări de piatră.

...Aşezat pe coline, pe terase săpate în munte, Darjeelingul te sileşte să faci excursii ca să cumperi jurnale, chibrituri sau fructe. Numele său înseamnă „oraşul trăsnetului" — dar eu l-aş numi, ca şi pe Bangalore din Sudul Indiei, „oraşul grădinilor". Cu excepţia pieţii şi cazărmilor — peste tot inundă florile. Macul creşte aici înalt şi sîngeriu, alături de flori necunoscute mie, cu frunze crestate, portocalii, cu parfumul tare al buchetului asiatic. Negura crestelor coboară atît de des încît a ajuns familiară şi supărătoare ca fumul. Cînd acoperă Darjeelingul, vizitatorii se retrag pe terasele vilelor sau hotelurilor. E imprudentă orice aventură pe străzile pietruite şi accidentate, străzi ce urcă şi coboară asemenea scărilor unei clădiri barbare.

Negura şi ploaia au dat naştere unui obicei ciudat. Oamenii nu-şi părăsesc locuinţele fără trench-coat, umbrelă şi oche-

lari de soare. Dacă la hotel „Mount Everest" e senin, jos, în tîrg, sau pe terenul sportiv, e negură. Iar pînă să parcurgi distanța, se întîmplă să plouă de două ori. Cei cari suferă mai serios sînt jucătorii de tenis, siliți să-și întrerupă partidele, să strîngă plasa, așteptînd, revenind, blestemînd.

Spectacol grotesc și reconfortant pentru un mizantrop : bărbați cu umbrele și cu pelerine de ploaie. Umbrelele sînt made în England : mari, negre și imposibile.

12 mai

...Tîrgul de duminică. Pentru un iubitor al tipurilor și curiozităților Asiei Centrale, tîrgul din Darjeeling e un început și o ispită. De cu noapte se ridică corturi și barăci. Majoritatea negutătorilor sînt bhutanezi și sikkimezi sau indieni veniți din Bengal. În dumineca aceasta n-am recunoscut decît un tîrgoveț din Assam. Se întîlnesc cumpărători și vînzători Lepcha, Paharia, Kasmirieni, Limbu.

Bhutanezii și Sikkimezii vînd legume, mălai, vestminte, sare și fructe. Mai exact, femeile bhutaneze și sikkimeze sînt acelea cari vînd. Încă nu le pot distinge prea bine. Dar cele din Bhutan au o frumusețe ciudată. Ovalul feței se îngustează neverosimil spre bărbie, înfățișînd linia seducătoare a figurinelor japoneze și a păpușilor de porțelan. Ochii strălucesc viu în orbite înguste, deosebind lesne pe asemenea femei de indienele cu privirile languroase ale ochilor de bou (epitetul e o laudă poetică de mare preț și e surprinzător de just).

Iubesc Asia cu cît mă apropii de centru. Prefer Rajputana Hyderabadului și Kashmirul, Bengalului. Femeile din vecinătatea Himalayei capătă proporțiile minore ale mediteranienilor. Mișcările sînt mai iuți. Costumul nu e frumos, dar are un aer indescriptibil, amplificat de brățările de aur greu, de bijuteriile cu lucrătură fină de cercei mari cît o farfurie, de aripioarele aurite fixate pe nări. Cînd o femeie rîde, albul dinților sub aurul podoabelor îți dă o senzație ciudată, parcă ar fi răsărit deodată un idol. Cu cît privesc mai mult statuile și imaginile icomice asiatice, cu atît podoabele și vestmintele feminine îmi apar mai puțin grotești, mai intime.

E un adevăr banal faptul că englezii vor să se simtă, în orice ținut sau climă s-ar afla, „at home". Mă întreb dacă spleenul acestor insulari colindînd globul după senzații inedite nu e, într-un anumit sens, o legendă. În orice caz, englezii, cari rămîn mai mult timp în locurile „sălbatece", nu cruță nici un efort ca să-și metamorfozeze habitatul într-un colț din Anglia.

Darjeelingul e reşedinţa de vară a guvernatorului Indiei. Aceasta spune mult. Sînt terenuri pentru tenis, săli de dans, cinematograf. Dacă n-ar fi personalul de servici în costum indigen — hotelele ar părea europene ; adică, tot atît de hidoase ca şi în Europa. Civilizaţii — cu sensibilitatea opacă simbolului şi ritmului lăuntric proiectat în mediu — se simt bine în Himalaya, pentru că se simt „at home".

Poate nu sînt singurul care am suferit de barbaria Darjeelingului. Darjeelingul, totuşi, nu e mai puţin fermecător. Şi are o mare calitate : în jumătate de ceas scapi de el, te afunzi în junglă.

De altfel, e semnificativ faptul că n-am cunoscut, nici n-am auzit pînă acum de vreun vilegiaturist care a vizitat Sikkimul sau nădăjduieşte să-l străbată. Şi, totuşi, e atît de aproape. Şi drumurile, după cîte ştiu, nu sînt tocmai, tocmai înspăimîntătoare.

N-am fost, încă, la inevitabilele garden-party pe cari familia şi intimii guvernatorului le realizează săptămînal în scop de binefacere. Darjeelingul sărbătoreşte zilele acestea o sută de ani de la descoperirea sa.

Vizitatorii sînt puzderie. Mai toţi frecventează centrul, odios ca toate centrele confecţionate.

Vilegiatura la Darjeeling, oferă, pentru europeni, două avantaje : aceea de a fi în vilegiatură şi de a fi la Darjeeling. A spune că ai petrecut o lună în „oraşul trăsnetului", echivalează cu un adevărat titlu. E ceva mai mult decît ai spune la Bucureşti că ai petrecut vara în Elveţia. Am socotit întotdeauna Darjeelingul un punct de plecare, preţios prin situaţia lui privilegiată nu prin viaţa comodă şi scumpă (aristocratică) ce o oferă. De fapt, el e privit drept limită, posedînd toate superlativele în sine, fără altă posibilitate de depăşire. (De altfel, aceasta e adevărat pentru orice staţiune de vilegiatură. Civilizaţia unifică).

Nu-mi repugnă Europa — superbă şi nemuritoare realitate — ci prozelitismul stupid al europenilor. Tot astfel, Asia e suspectă şi nesuferită în Europa, nu prin substanţa ei — ci prin propaganda pseudomistagogilor.

Cunosc o duzină de vilegiaturişti. Amestec surăzător de obişnuiţi ai hotelurilor cosmopolite şi de familii de fermieri modeşti, cari înghit stingheriţi şi timizi. O bună parte sînt cultivatori de ceai din ţinutul Darjeelingului, îmbogăţiţi prin scăderea ceaiului singalez. Nu se simt bine decît cînd pornesc pe cai spre „Tiger Hill". Îi recunosc lesne, cu pălăriile lor mari,

cu biciuşca lungă şi pipă. Reconfortant spectacol, alături de grupurile călăreţilor de lux, ţepeni şi emoţionaţi, străbătînd de trei ori Darjeelingul în mare ţinută, înainte de a porni spre coline.

Caii sînt mărunţi şi senini, purtînd copiii în şea cu balcon sau baloturi uriaşe. Urcă fără să răsufle şi, de cîte ori poteca se îngustează primejdios, e prudent să închizi ochii şi să te laşi în voia animalului cu instinctul sigur şi cu pasul precis.

Mă împrietenesc cu doctorul De, inspectorul Sanatoriului, şi cu un tibetan bătrîn, care a întovărăşit pe Sir Jagadis Bose în toate expediţiile botanice în Himalaya. Tibetanul vieţuieşte în Darjeeling de douăzeci şi cinci de ani, şi a slujit pe comisarul expediţiei engleze în Tibet, din 1904. Ştie multe, dar povesteşte puţin. Poartă ochelari moderni şi vorbeşte toate dialectele Indiei de Nord. Noaptea trecută, cîştigat de atenţia şi ţigările mele, mi-a povestit cum au fost zdrobite regimentele tibetane în 1904, în coasta unor munţi cu izvoare calde. Un tibetan fanatic a ucis pe aghiotantul comandantului expediţiei ; calul generalului fu de asemenea ucis. Atunci, englezii au deschis focul. Tibetanii coborau în pîlcuri, decimaţi. Au început să fugă şi, dacă focul ar fi continuat, ar fi fost vînaţi pînă la unul. După aceasta a urmat cunoscuta conferinţă dintre China, Anglia şi Tibet, la Simla — şi s-a stabilit postul englez permanent (de protecţie) la Lhassa.

13 mai

E adevărat : Darjeelingul e oraşul trăsnetelor. Noaptea aceasta m-am convins. Era atît de frig, încît tremuram sub două pături de lînă. Apa de spălat trebuia încălzită. Ceaiul îngheţa în pahar. Singura mea bucurie era faptul că nu am plecat la Kalimpong. Noaptea aş fi petrecut-o într-un bungallow, ud şi înfometat.

Nu regret spectacolul munţilor fulgeraţi. Orice drum mai lung în Himalaya cuprinde, inevitabil, şi o după amiază sau o noapte de trăsnete.

Încep să mă gîndesc tot mai mult la Kinchinjanga.

PE „COLINA TIGRULUI"

Ghum, 13 mai

... Drumul urcă pînă peste şapte mii de picioare. Dimineaţa am petrecut-o herborizînd ; magnolii, orhidee, lauri, rhodo-

dendroni și licheni. Nu eram singur. Eram cu noul meu prieten, doctor în Nagpur și botanist înnăscut.

— Well, începu doctorul, India nu e interesantă decît prin flora ei și îndeosebi prin criptogame. India fără licheni e o țară sălbatecă, lipsită de interes și de valoare științifică.

— Bine, dar cultura ? mă împotrivii eu.

— Oh ! my goodness ! cultură în junglă ! Cum pot fi culți oamenii cari cred în transmigrația sufletului în... cum îi spune ? în metempsihoză ?

— Totuși și Pythagora credea, încercai eu să-l ațît.

— De aceea și tabla înmulțirii e incorectă. N-ai observat cît de aproximativă e înmulțirea lui nouă prin trei și prin el însuși ?

— Nu, mărturisii eu candid.

— Of course, pentru aceasta trebuie un ochi de botanist. Botanica e singura știință care are sensul în sine ; aici, botanica nu servește la nimic practic, botanica propriu-zisă, firește, aceea a lichenilor. Restul e pomicultură, agricultură, horticultură și, probabil, puericultură.

— ?...

— Lichenii sînt fenomenul cel mai interesant în India. După aceea, eu socotesc Himalaya. În al treilea rînd, monsunul, That's all. Restul, pagode, temple, every thing... sălbateci și îndrăciți...

Drumul nostru nu era prea ușor și dialogul era întrerupt de lungi tăceri. Nu încerc să-l reconstituiesc : nici n-ar fi prea interesant, în întregime. Spicuiesc, totuși cîteva maxime și observațiuni de ale doctorului, asupra lichenilor, Indiei și vieții. Ele se adaugă la voluminoasa colecție de fraze și crezuri, încă inedită, conținînd mii de atitudini și de exclamații pe care o îmbogățesc cu fiecare nouă cunoștință.

„Raiul e în Grădina Botanică din Java".

„Grădina cea mai frumoasă e o seră, iar sera cea mai perfectă, o colecție de lamele microscopice".

„Stejarul e interesant prin paraziții criptogamici".

„O plantă nu e interesantă decît după ce moare".

„Omul e o plantă emancipată, plus sistemul circular".

„India e o grădină botanică rău îngrijită".

„Existența se rezumă în pori și în rădăcini".

„India a produs pe cel mai mare botanist, Mahavira (VI Sec. I. Chr.), fondatorul Jainisismului. Mahavira a interzis consumarea vegetalelor. Al doilea mare indian e Sir Jagadis Bose, botanistul. Buda a fost, probabil, un escroc".

„Cînd savanții vor izbuti să transforme plantele, botanica va ajunge teologie".

„Chimia e o pseudo-știință, pentru că a produs războiul chimic."

„Războiul e atroce, dar în colonii e civilizație."

„India, fără guvernarea Angliei, n-ar fi ajuns atît de însemnată în botanică."

„Dacă englezii n-ar stăpîni India, indienii s-ar epuiza în războaie interne. Comunicațiile științifice ar fi rupte. India modernă e o creație a Angliei, după cum India antică e o creație a Greciei. Nu există propriu-zis India înainte de Alexandru."

„Viitorul Indiei stă în plantațiile de ceai".

„Orice plantație e dușmană botanicei, pentru că distruge paraziții".

Evident, spusele doctorului nu trebuiesc socotite decît sclipiri dintr-un humour necontenit și viu. Altminteri, prezența lor în acest Jurnal ar fi inutilă.

Ajungem, încărcați de plante, la marginea lacului din munte. Pe drumul bătut, nu ne-ar fi trebuit mai mult de o jumătate de ceas. Noi am făcut patru ceasuri, urcînd pieptiș și coborînd în toate văgăunile. Doctorul își schimbă ierbarul himalayan la fiecare doi ani. Caută exemplare magnifice și e interesat cu deosebire de rădăcină. „Dacă cea dintîi plantă ar fi renunțat la rădăcină, bagatalizează doctorul, ar fi ajuns om. Drumul omului către Dumnezeu se va efectua prin suprimarea picioarelor. Totul prin mîini, chiar cu riscul de a ajunge fluturi."

La marginea lacului ne odihnim. E frig, se apropie negura. Lacul e cimentat, apa e limpede. De aici pornesc tuburile care alimentează Darjeelingul. În mijlocul pădurii, în vîrf de munte, lacul pare o minune. Comunic entuziasmul meu doctorului. Mă privește cu neascuns dispreț.

— „Un lac fără nuferi, fără ierburi.. Un lac incert, un pseudo-lac. De ce să-l numim lac ? Baie ; aceasta e o baie cimentată. Probabil, copiii din Ghum se scaldă în el, iar noi bem apa în Darjeeling... Dumneata, adică, pentru că eu consum de cincisprezece ani soda-water..."

Ne grăbim să coborîm. Neguri tulburi se ridică din vale. Doctorul coboară fără să vorbească, gînditor și abătut.

Rămînem în Ghum, pentru că mîine în zori pornim spre Tiger Hill, să contemplăm Everestul în răsărit.

...Fiecare călător are cel puţin o preferinţă şi o antipatie. Adesea, amîndouă sînt inspirate din cărţi ; cărţi de geografie sau romane sentimentale. Gîndiţi-vă cîţi adolescenţi sînt îndrăgostiţi de Napoli şi gîndiţi-vă la cunoscutul adagiu care se află la obîrşie.

În ceea ce mă priveşte, Everestul a fost întotdeauna centrul antipatiilor mele geografice. De cînd am cetit cea dintîi descriere, am preferat pe Kinchinjanga. Evident, motive se pot găsi, dar fundamentul acestei alegeri e pur şi simplu capriciu, lirism, fraudă gratuită. Everestul e prea mult fotografiat şi fiecare magazin de ştiinţă populară păstrează un clişeu.

...Aceasta nu înseamnă că nu eram nerăbdător să-l văd. Noaptea am dormit incomod. Era prea frig şi doctorul polemiza prin somn. La trei dimineaţa, servitorul bhutanez ne-a deşteptat. Nu aveam timp de ceai. Tremuram de frig şi de emoţie. Emoţia nedeslușitului ; plecăm, noaptea, Himalaya, streini, inedit... Aceeaşi tulburare nedeslușită a plecărilor înainte de zori, a plecărilor pe cari le-ai visat noaptea.

În curte ne aşteptau caii şi stăpînul lor, un tibetan posomorît şi liniştit, fumînd ţigara fără să o atingă cu buzele.

Şi apoi, drumul. Urcam o aleie accidentată şi arbuştii îşi scuturau roua. Zăream umbre largi de munţi ghiceam creste înzăpezite acolo unde lumina alburie se accentua. Linişte. Acea linişte neasemănată a Himalayei. Paşii cailor se stingeau, piereau ca un nimic în mare.

Am ajuns, pe platou cu un sfert de ceas înaintea răsăritului. Cer clar, nefiresc, alb. Văi nesfîrşite, încolăcite, negre. Pădurile urcau asemenea muşchiului pe stînci. Ne-au ajuns încă două grupuri, venite direct din Darjeeling. Cu deosebire o miss brună era emoţionată. Clima Himalayei e atît de incertă şi nestatornică încît rareori îngăduie să fie văzute piscurile.

Căutam, nerăbdători, aşteptînd soarele. Creste albe, în dreapta şi în stînga lor. Dar, deasupra spinării împădurite din faţa noastră, în direcţia Nepalului, un vîrf îngheţat ne-a atras de la început privirile. Lămurirea ghidului i-au confirmat : Everestul. Pată albă, clară, depărtată. E o minune că se vede de aici, la o sută patruzeci de mile. Privim, privim şi pata sticleşte în soare, prezentă şi inaccesibilă, pură ca zăpezile Nepalului, înaltă şi resemnată, singură şi bătrînă, în tăcerea acelui soliloquiu inuman care se ţese de la obîrşia timpului.

Revelaţia s-a sfîrşit, indiferentă, acoperită de neguri. Ne-am trezit iarăşi pe platou.

„Colina Tigrului"... Îmi place numai numele. Loc deschis şi comod, ridicat ca o frunte cu iarbă şi cu piatră.

Doctorul ierborizează. Domnişoarele prepară ceaiul şi servesc biscuiţi din cutii anevoie deschise. Conversaţia ajunge inetabil la schimbarea de adrese şi la întrebări asupra tennisului. Doctorul îşi continuă paradoxele asupra botanicei. Gîndurile fiecăruia ajung terne şi cotidiene ca un dejun.

La plecare, doctorul îmi şopteşte :

— Pe colina aceasta n-a fost niciodată un tigru.

FUNERALII LA LEBONG

Lebong, 18 mai

... De două zile sînt oaspetele unui fermier, bogat în plantaţii de ceai. Vila e aşezată la capăt de stîncă, deasupra şoselei. Privită de jos, pare un castel ciudat, fără strategie şi fără metereze. Ferestrele sînt pereţi, balcoanele sînt terase, grădina e parc. Toate aleile şi potecile munţilor se împreună la poarta vilei.

Din cămara oaspeţilor, dimineaţa, zăpezile Himalayei se văd cu o nefirească limpeziciune. Viziunea nu durează mai mult de un ceas.

Zorii sînt urmaţi de ceaţă. Cerul se înseninează, soarele coace tufele de ceai — dar crestele rămîn în negură. Arareori îşi descoperă ghiaţa şi zăpezile în timpul zilei.

Numai cinci mile depărtare de Darjeeling, spre miazănoapte ; dar priveliştea e cu totul schimbată. Coastele cu ceai au un aspect surprinzător. S-ar spune că sînt păduri de rhododendroni neînfloriţi. Tufele cresc pînă aproape de văi. Din terasa vilei, văile par prăpăstii, iar lucrătoarele cu coşuri, miniaturi.

Vila e, întotdeauna, aproape pustie. Fermierul porneşte în zori, călare, cu biciuşca scurtă, cu casca şi cu pelerina de ploaie. Il întîlnesc la breakfeast, precipitat şi bine dispus. Apoi pleacă iarăşi. Copiii au fiecare cîte un poney şi un servitor adolescent. Galopează pe aleea principală, cu servitorul alergînd în urmă, tras de coada calului. Nu obosesc şi nu se supără cînd plouă. Îşi continuă cavalcada prin ploaie, iar băiatul răsuflă zgomotos şi-şi face toaleta nasului în goană.

În cea dintîi zi, nu m-am coborît. Era prea frumos. Vila aceasta cu arhitectură europeană între braţele junglei, la margine de stîncă, transfigurează viaţa într-un mister asiatic sau

într-un film. În după amiaza aceea a plouat. Ploaie scurtă de munte, cu neguri calde, fără vînt. Am rămas singur cu locotenentul Potter, şeful cantonamentului de la Lebong. Biblioteca era vastă, dar cărţile puţine. Am cercetat împreună harta Sikkinului şi posibilităţile de a trece frontiera pe la Tonglu. Adevărul e că poliţia din Darjeeling nu mă lasă să plec singur iar, tovarăşi pentru un drum de trei săptămîni, niciodată mai jos de zece mii de picioare, n-am găsit pînă acum.

Trabucele din frunze de tutun burmez se sfîrşesc în parc. Nu ştiu de ce, alături de violenta bucurie a norilor sparţi de lună, un sentiment straniu îmi înfrigurează sufletul. Vila ardea cu cele şaizeci de becuri. Şi, în timp ce ascultam — fiecare cu gîndurile noastre — viaţa junglei, prezentă, răsuflînd în frunze şi tîrîndu-se în şerpi — vila se înălţa goală, streină, rece şi frumoasă ca o bijuterie.

Drumuri prin pădure, de la Lebong spre piscuri. Poteca îşi face loc printr-o vegetaţie pocnind de sevă, cu scorburi, cu rădăcini aeriene, cu ferigi uriaşe. Arbuştii se împletesc ca un zid, florile fac eforturi către lumină, muşchiul creşte involt şi afînat ca un covor ruginiu, lianele atîrnă, pretutindeni, verzi, albăstrii, străvezii ca o ţesătură de păianjen sau groase, ţestoase, cu noduri şi cu scoarţă, cu mugurii cît cărăbuşii, cu cîrcei elastici, purtînd cuiburi, larve, fluturi adormiţi, molii, prăfuite, noroi şi rouă.

Cu deosebire îmi place o specie de ferigă, cu ramificaţii nesfîrşite, crescînd înaltă ca un arbust, acoperind stîncile ca o draperie. Ferigile ruinii dau acelaşi aspect de floră geologică, contrastînd ciudat cu trandafirii de munte, agăţători, purtînd buhretele asemenea florilor de ceară.

Şopîrlele roiesc ; mari cît o vrabie, cafenii, cu picioare lungi şi coada scurtă, căţărîndu-se pe copaci şi înşelînd ochiul ca un cameleon.

Şerpii se întîlnesc cu deosebire prin văi. Am zărit un cuib lîngă o stîncă cu soare, dar eram prea departe ca să disting dacă erau sau nu veninoşi ; şi cercetări n-am făcut. Cunosc destul asupra unor şerpi ai junglei, ca să fiu prudent.

Vizită la o mînăstire buddhistă şi nouă, cu inscripţii în tibetană, alături de versiuni engleze, cu lumină electrică şi cópii sărăcăcioase după frescele de la Lhassa şi Giantse. Anumite cadre sînt făcute pe hîrtie de desen, ca acuarelele. Tot ce era de văzut erau statuetele în aramă şi bronz reprezentînd pe Buddha, pe Lakshmi, pe Shiva. Mînăstirea, ca toate mînăstirile tibetane, nu păstrează un buddism pur, asemenea celui

din Ceylon sau Japonia. E mai degrabă lamaismul, amestec înspăimîntător de buddhism mahayanic, animism, demonism tibetan și influențe mongolice.

Mînăstirea, nu mai veche de optzeci de ani, era păzită de un călugăr tînăr într-o robă albă și lungă care îi dădea un aspect de misionar catolic. Destul de incult, tînărul om știa să explice rostul tuturor zeilor din sanctuar și nu înțelegea pali, limba textelor canonice.

Am părăsit mînăstirea plictisit și decepționat. Am luat drumul prin satul de munte, ce ducea la Darjeeling. Satul se numea încă Lebong. Casele erau europene și indiene, străzile canalizate, iar cișmelele moderne funcționau prompt. Cu toate acestea, Lebongul din munte are un violent caracter asiatic, himalayan. Străzile sînt accidentate, cu trepte de piatră albă. Felinarele caselor erau tainice. Femeile cu șaluri, venite să care apă, în pofida cișmelelor mecanice, păreau grupuri arabe din tablourile veacului trecut. Și drumul meu, deși numai la cîteva mile de Derjeeling, avea toată primejdia și toată ispita unui drum de frontieră asiatică. Încă din curtea mînăstirii auzisem strigătele și detunăturile, uralele și jazzul unei cete nevăzute, oficiind undeva în sat și trăind ceremonia unei înmormîntări tibetane. Ceata se afla în jurul unui altar buddhist, luminată de cîteva facle și lumînări. Oficianții aparțineau sectei roșii lamaice. De pe terasa unei case, am privit ceremonia, din amurg și pînă la căderea nopții.

Trei bărbați în robe purpurii, cu pălării conice, ascuțite, roșii, citeau precipitat, cu un ritm straniu, dintr-un manuscris tibetan. Erau litaniile pentru sufletul mortului. Erau fraze pe cari goana lecturii cîntate le transformau în sunete simple, guturale, grupuri consonantice întretăiate de acompaniamente vocalice. La răstimpuri, lectura se condensa în strigăte. Aceasta era, probabil, un semnal. Oamenii de alături, cu fluiere, trompete, tobe și talăngi, intrau atunci în acțiune.

Preotul în robă cu umbre aurii, cu aceeași pălărie înaltă, asemenea unui con, dîndu-i aspect de mag, începea să rîdă și să chiuie. Un auxiliar, cu brațele goale, hohotea și dansa grotesc, avîntînd o sabie. În același timp, un altul descărca o pușcă veche, asemenea celor din Afghanistan. Rîsetele erau false, strigăte — și vacarmul păreau demonic. Preotul avea o față brăzdată și largă, cu un zîmbet drăcesc, cu ochii sticlind de o bucurie răutăcioară.

După aceasta, cei trei continuau să citească laolaltă, iar ceilalți se liniștcau.

În timpul sarabandei, omul cu sabia lovea un arbust înfășurat în paie și în ierburi. Probabil că aceasta simbolizează trupul mortului, care se nimicește ca să dea libertatea sufletului în paradisul lui Avalokitesvara. Cînd ritul s-a repetat de mai multe ori, preotul a aprins cîteva luminări și, cu prilejul unei noi sarabande, a dat foc arbustului. Jazzul, pocniturile, rîsetele, chiotele, țipetele, dansul, gesturile — căpătară acum proporții sălbatice. La lumina flacărilor, ceata de oficianți în veșminte sîngerii păreau duhurile unui coșmar primitiv. Fețele aveau reflexe dilatate, demonice. Un entuziasm barbar și grotesc însuflețea ceata sărbătorind, trecerea din viață a fericitului tibetan. Curînd, rîsul fals de la început ajunse rîs sincer. Rîdeau și hohoteau cu toții, învîrtindu-se fără simetrie în lumina focului, bucurîndu-se de minunea mortului și de plata ce o vor lua pentru ceremonie.

Am privit cu pasionată atenție fața preotului. Niciodată nu am văzut realizată mai perfect expresia rîsului sardonic. „Omul acesta părea un nebun inteligent. Cîteodată, zîmbetul crispat pe fața largă mărturisea o ironie profundă, inumană.

Alături de funerariile din Lebong, ceremonia brahmană la care am asistat la Calcutta, cu ofertele vegetale și cu untul dăruit focului, pare de o cerească liniște și de o inocentă complicație.

ÎNTR-O MÂNĂSTIRE. ZOK-CHEN-PA

Ghum, 25 mai

...În Ghum, după amiaza, e întotdeauna ceață. Satul e bhutanez, femeile sînt frumoase și nimeni nu pricepe o boabă englezește. Aceasta înseamnă că trebuie să-ți aduci un ghid din Darjeeling ; unul din acei ghizi asiatici cari sînt cîteodată serdari — adică șefi de expediție himalayană, îngrijind de coolies și luîndu-și răspunderea siguranței călătorului în Sikkim — iar altădată sînt bearer, servitori particulari în hoteluri.

Am plecat fără ghid, dar a trebuit să-mi improvizez unul, ca să găsesc mînăstirea. E cea mai mare în districtul Darjeelingului ; așadar, în tot Bengalul. Încă din Ceylon aflasem de ea, de cînd un tovarăș buddhist mi-a dat cele dintîi indicații practice asupra lamaseriilor din Himalaya răsăriteană.

Drum prin sat bhutanez ; copii cari urmează din instinct pe orice strein, ulițe neînchipuit de răsucite, negustori cu prä-

vălii asemenea tarabelor pe prispă, femei la sfat, lături vărsate în drum din curte, tibetani cu cozi negre și lucioase, cu cizme înflorite și mustățile asemenea ungurenilor, coollies, purtînd coșuri cu ardei iuți, banane, săpun și cartofi. Miros de opaițe alături de mirodeniile asiatice. Fetele cu aceiași cercei mari de aur și aceleași aripioare pe nas. Coliere de o grosime neașteptată, scurte și aurite. Veșminte în culori stinse, cu șaluri albăstrii înfășurînd capul.

Drum prin negură, către un podiș apropiat și necunoscut. Dealul în care e săpată cărarea pare un umăr de munte. De-a stînga drumului, prăpastia cu poteci ascunse, cu stînci și cu smocurile verzi ale tufișului himalayan.

Ghicesc apropierea mînăstirii prin flamurile tibetane ; prăjini înalte, purtînd rugăciuni, vrăji, farmece și imprecații tipărite pe un soi de hîrtie pufoasă, sau scrise pe pînză. În negură, pădurea de flamuri părea viziunea unei vegetații de mărgean sau barba și unghiile acelui strigoi chinez pricinuitor de furtuni.

Ajungem. Templul se află în locul de cinste. Structura templelor buddhiste, cu streașina largă și dreaptă, cu două ferestre de-a dreapta și de-a stînga intrării. Alături, o căsuță încuiată păstrînd relicve și vase sfinte. Apoi, locuințele călugărilor, cu scări de lemn conducînd în cămări întunecate, posomorîte și reci.

Întîlnesc numai puțini călugări. Restul se află — după obiceiul buddhist — în împrejurimi, colindînd satele, căutînd singurătate, adunînd pomeni și luînd parte la necazurile comunității.

Sînt călugării „sectei roșii" (Zok-chen-pa), purtînd robe roșii și slăvind un Dalai Lama cu totul și cu totul în roșu... „Secta roșie" nu e numai un nume și nu depinde numai de un veșmînt. De ea se leagă anumite pagini de glorie din viața religioasă a Tibetului. Artiștii ei au creat minunile colorate ale Iluminatului în mijloc de ceruri. Chiar magia sectei roșii nu e cu desăvîrșire sălbatecă — așa cum se crede prin Universități — și poate chiar simbolul veșmîntului nu e primar și superstițios.

...Cea dintîi conversație se leagă prin tălmaci, cu un tibetan încruntat și neîncrezător, care îmi dă, totuși, toate informațiile cerute asupra unei anumite părți din ritual, informații pur tehnice, cari nu-și au locul în acest caiet.

În galeria îngustă din fața templului, ard lumînări. Templul e luminat de ferestre și de candele. E, fără îndoială, unul din templele cele mai frumoase ale sectei roșii, deși nu e grandios. Minunile lui se surprind după cîteva ore, în picturile

murale sau în lucrătura înflorită a statuilor de bronz sau în bibliotecă.

Cel dintîi lucru ce atrage și țintuiește luarea aminte e o statuie uriașă a lui Gotama Buddha, măsurînd împreună cu piedestalul cinci metri. E cunoscuta poziție pe care Budha o avea sub arborele iluminării. Fața e rotundă, ochii lungiți spre tîmple, buzele unui surîs de sculptură gandharică. Poartă coroana asemenea stăpînitorilor lumești pentru că mulțimea exprimă în categoriile ei ceea ce sfinții exprimă prin tăcere. E înveșmîntat sumar cu fîșii de mătase, împodobite cu ghirlande și buchete de flori artificiale.

În jurul statuii uriașe, nenumărate statuiete de ale zeițelor favorite a Buddismului, Tara și imagini iconice din pantheonul mahayanic, crescut din efervescența devoției populare, alimentat de fluviile hinduismului bhaktic, desfigurat de infuzia elementelor transhimalayene. În fața chipurilor de bronz retrăiesc istoria buddhismului în India, degenerat și corectat, tradus și neînțeles, pogorît din cerul „legei celor douăsprezece cauze" cu implicații de înghețată metafizică, în valea caldă și schimbătoare a religiozității. O revizuire, de la Discursurile lui Buddha la Lalita Vistara ; și apoi am trecut și am uitat. Poate contemplația pantheonului mahayanic n-a fost lipsită de melancolie. Dar am luat obiceiul să nu mă uit înapoi și să nu mă întristez.

...De partea dreaptă, în biblioteca cu rafturi lungi și scunde, se află Kanjur-ul, enciclopedie religioasă în o sută opt volume, cuprinzînd peste o mie de cărți, traduse din *Tripitaka* buddhistă.

De partea stîngă, într-o bibliotecă mai vastă, *Tanjur*-ul în două sute de volume, formată din comentarii metafizice, logice, cărți alchimice, magice, texte de ale sfinților tibetani, de ale filozofilor mahayanici, cu deosebire Nagarjuna, și tratate *prajnaparamita*.

E, cred, ediția în lemn de la Lhassa, tipărită pe fîșii înguste, volante, păstrate între două capace și înfășurate cu un șiret.

Se găsesc, însă, ca în orice mănăstire mare, nenumărate manuscrise. Am putut vedea o excelentă pagină din traducerea tibetană a *Bhagavadgitei*, scrisă în cerneală aurie pe pergament. Apoi am răsfoit un tom enorm, cuprinzînd istoria populară a lui Buddha, scris acum pentru veacuri, cu caligrafie perfectă, cu fantezii interliniare. Un alt manuscris, tradus din nepaleză, conținea cîteva miniaturi colorate, fermecătoare ca orice miniatură de manuscris original, și sufletul meu de colecționar fără noroc a suferit așezîndu-l, pios, la locul lui în raft. Se aflau, de asemenea, cîteva manuscrise nepaleze și al-

tele scrise în devanagari *ancient style*. Probabil că nu le citea nimeni.

Cu un raft mai jos de zei, se află *stupas* de aur, imaginea acelor monumente pe cari buddhiştii le-au ridicat pe urmele celor dintîi predicatori. Lucrătura e neasemuit de fină, cu aur mult şi greu. De asemenea chipurile zeiţei Tara se disting printr-o lucrătură minuţioasă, completă, în laturile postamentului, fină şi exactă în crestăturile filiforme ale aureolei cruciale care constituie un soi de fundal.

Surpriza a fost picturile murale. Cu ajutorul lămuririlor acelui lama încruntat şi ale unui ucenic care nădăjduia bacşiş — am descrifrat doi pereţi, împrospătîndu-mi multe scene din viaţa lui Srong Tsan-Gan-Po, auzind nume şi fapte noi de *Gurus* (învăţători), recapitulînd existenţa fără seamăn a lui Milarepa, poetul criminal, magul şi ermitul pentru care păstrez o veche pasiune.

Cu deosebire o scenă centrală e neîntrecută, reprezentînd pe Milarepa în munţi cu o aureolă purpurie, aşezat cu picioarele încrucişate pentru meditaţie, cu mîna la urechea dreaptă, simbolizîndu-l aplecat să asculte şi să tîlcuiască sunetele „neauzite“ ale naturii. Cei cari cunosc ceva asupra teoriei şi magiei sunetului, asupra *mantrei* înţeleg că simbolul atît de evident reprezentat în statura magicianului care a ajuns criminal tocmai prin exerciţiul *mantrei,* e o justificare şi o verificare preţioasă.

Lama care mă întovărăşeşte nu e nici prost, nici încult ; dar tîlcuitorul nostru încurcă inocent şi traduce primitiv. De altfel, cum întrebările mele se accentuau în jurul Tantrei, nu cred că aş fi aflat prea mult. Aş fi avut acelaşi răspuns şi aceeaşi invitaţie : „Lucrurile nu se spun la drumul mare ; cine vrea să cunoască, rămîne cincisprezece ani cu noi“. Acesta e un leit-motiv care nu e strigat şi proclamat. Simplu prilej de meditaţie sau comparaţie cu „esoterismul indian“ al teosofiei europene, care posedă societăţi şi casieri, ţine conferinţe, aleargă după neofiţi şi publică volume în o sută de limbi — toate pentru comunicarea adevărului „esoteric“.

Lama e mişcat de zelul meu şi e flatat de cunoştinţele mele. Îmi dăruieşte un nimic, un tablou reprezentînd pe Buddha cu ceruri albastre. Poate a făcut aceasta ca să-şi „adune merit“. Sau poate a păcătuit şi el, lăsîndu-se emoţionat de acest strein venit de peste mări şi ţări ca să afle scripturile Iluminatului. A păcătuit împotriva *indiferenţei.* Indiferenţa, detaşarea senină de lucruri, de fructul acţiunii, acest dar genial al Asiei — alături de care spiritul olimpic pare teatral şi îngîmfat.

...Se întunecă cumplit. Ard lămpile ca opaiţe în ceaţă. Găsim drumul anevoie şi coborîm înfriguraţi. Iarăşi senzaţia de izolare, de aruncat de Dumnezeu, de singurătate şi agonie. E frig, e întuneric. Încep să mă gîndesc cu dor la hotelul din Darjeeling. Cu tabloul lui Buddha sub braţ, drumul meu părea drum între două drumuri. Ucenicul zîmbi şi se scuză :

— Bacşiş !...

CÎND VINE MONSOONUL

Jorepokri, 31 mai

...Ar trebui să descriu caravana mea şi Serdarul din Bhutia Basti. Patru *coolies* îmi poartă bagajele pentru nopţile friguroase din Sikkim şi alţi patru hrana. Dincolo de Ghum, pînă la Pamianchi, nu vom găsi nimic de cumpărat. Sikkimul mi se pare acum depărtat în neguri de neatins. Ziua aceasta petrecută în ploaie, în ceaţă grea, pe drumuri ude şi pietroase, mi-a sfîşiat entuziasmul. Nu sînt obosit. Sînt mîhnit de atîtea privelişti pe lîngă cari am trecut fără să văd. De-abia zărim la cîtiva paşi. Şi ploaia obosea hamalii, stingea ţigările, închidea ochii.

Vom vedea Sikkimul ?...

Serdarul e şi bucătar. Îmi pregăteşte ceaiul, aşa cum îl beau tibetanii : cu lapte, cu unt, cu sare. Cea dintîi ceaşcă am luat-o ieri, la Ghum. E de culoarea cafelei cu lapte şi are gustul supei. În Tibet, majoritatea locuitorilor consumă patruzeci-cinzeci de ceşti pe zi, dar nu sînt puţini acei cari înghit şaptezeci. Eu îmi beau cupele obligatorii pentru că e frig şi umezeală. Pustiu. Nu mai iese nimeni din casă. Nu voi vedea oameni decît la bungallow.

Ca să pot fuma, mi-am improvizat un cort din două pelerine de ploaie. Cortul propriu-zis, purtat de doi hamali cu rîndul, zace indiferent, ud, masiv. Nu-l vom mai desface decît după ce vom trece de Phallut.

Singura privelişte pe care mi-o amintesc astăzi : o coastă cu pădure şi apoi alta, şi încă una ; iar sus de tot, noroi acoperind zăpezile. Oh ! blestemată ceaţă. Şi eu o lăudasem cîndva... E drept, numai în ceaţă simt duhurile vegetale, chemate de agonia luminii, însufleţind jungla. Zăresc la doi paşi, înainte Înapoi nu mă uit. Brazii sînt mult prea negri şi lianele mult

prea mari. Îmi ascultam respirația, minunîndu-mă de vastitatea ei. Flacăra chibritului căpăta aureolă. Deosebeam valurile de ceață revărsate din vale și aceasta îmi da o stranie senzație că acolo e începutul. Care început ?...

Trebuie să mai repet că toate întrebările, în junglă, își amînă răspunsul ?...

Ceaiul e rece. „Serdarule, Serdarule !" mă tîngui eu, amenințînd. El înțelege prea puțin englezește, iar eu vorbesc prea puțin hindustani. Dar eu am dicționar. Și nu mă pot opri să nu zîmbesc, ud și înfrigurat cum sînt, dîndu-mi seama de grotescul situației ; răsfoind un dicționar ca să pot explica Serdarului că vreau ceaiul fierbinte...

...Noapte. Furtună și ploaie. Trăsnește apocaliptic. Mă trezesc din somn și începe să-mi pară rău că am plecat...

Tonglu, 1 iunie

În sfîrșit, atingem unsprezece mii de picioare. Aceasta înseamnă că ceața începe să scadă. E frig și la colțuri, vînt. Dar plouă, plouă, plouă.

În timpul popasurilor am ierborizat și am verificat brusca schimbare de floră.

Ploaia are un singur avantaj : gonește șerpii. Am trecut printr-o regiune bîntuită. În Europa tot auzeam de injecții împotriva mușcăturilor de șarpe. Da, există injecții, dar serul își pierde eficacitatea după două — trei ceasuri. Cu alte cuvinte, ca să poți scăpa de o mușcătură veninoasă, trebuie să te afli la Calcutta sau la Bombay, să te urci imediat într-un taxi și să alergi la spital, unde serul se prepară în cîteva minute. Aceasta e tot, dar e dureros de puțin.

Al doilea avantaj al ploii e că grăbește hamalii. Acești coollies sînt incerți și greu de stăpînit. Orice strein ce vrea să viziteze Sikkimul trebuie să-și angajeze un serdar. El semnează un contract la poliția din Darjeeling și își ia toată responsabilitatea expediției. Am întîmpinat destule piedici la oficiul sikkimez din Darjeeling, tocmai pentru că sînt singur și nu cunosc suficient hindustani sau nepali.

Seară. Bungallowul e curat, primitor, cald și nu prea scump. O casă de lemn, cu paznic care controlează pașaportul și cere plata înainte. Paturi de lemn, fără așternut. Așternutul se află într-unul din acele baloturi purtate de coollie. Cumpăr vreascuri și buturugi ca să fac foc. Sînt singur. Plouă năprasnic Serdarul fierbe orez și eu desfac bunătăți din Darjeeling. Darjee-

lingul mi se pare acum depărtat, în altă lume, cu lumină electrică și englezi.

...Serdarul îmi servește o cină incertă, dar caldă. O iau numai pentru că e caldă. Vasele sînt noi, de aluminiu și îmi amintesc atîtea drumuri din adolescență, cînd dormeam pe creste sau plajă, în jurul unui foc păzit de prieteni răspîndiți acum pe toată fața pămîntului. Atîtea cine vesele, în farfurii de aluminiu spălate dimineața cu nisip. Și acum sînt singur ca un cuc, și plouă, plouă...

Sandakphu, 2 iunie

Am văzut Kinchinjanga ! Am văzut Kinchinjanga ! Am uitat toate necazurile, și toată ploaia, și toată ceața. Am ajuns la bungalow pe seară. De pe culmea muntelui (numele e frumos ca o legendă), am surprins, fără greutate, șirul ghețarilor la nu știu cîte zeci de mile depărtare, albi și bătrîni. Am putut privi în voie, pentru că bungalowul era aproape și serdarul fierbea cinci pumni de orez.

Am împărțit țigări și pesmeți hamalilor. Am fotografiat Kinchinjanga de șase ori, dar cum sînt un nou venit în această artă și cum e seară tîrzie, nu-mi îngădui prea multe speranțe.

Dimineața a plouat. Dar drumul din apropierea amurgului a fost neașteptat de clar. Privirile se scoborau în văi lungi, pe platouri verzi, cu brazde de ceai. Se zăresc, încă, locuințele și plantațiile cîtorva fermieri.

Ar trebui să scriu multe asupra zilei de azi. Și povestirile pe jumătate înțelese, pe jumătate ghicite ale serdarului nu sînt lipsite de geniu. Da, de geniu. Acest Saidali e cel mai celebru scornitor de minciuni frumoase din tot ținutul...

...Cea dintîi noapte liniștită. Nu e prea frig. Pot să rătăcesc pe potecile din jurul bungalowului. Sînt singur și aici patul e tare, așternutul ud, focul puțin — dar pot face baie în voie, cu toate împotrivirile serdarului.

El doarme în odaia vecină, împreună cu paznicul. Șoptesc și fumează pînă după miezul nopții, căci aici e alt obicei. Nu se pleacă la drum înainte de opt dimineața. Nu există teama să te „prindă soarele în chiept". Așadar, serdarul nu se grăbește să adoarmă. Nici eu nu mă grăbesc. Lampa fumegă. Lumînările mele pîlpîie. Mă dor ochii. Pentru că nu pot ceti, fac gimnastică. Sînt aici șapte paturi goale și un pat cu așter-

nut. Fac tumbe dintr-unul în altul; şi fiecare ştie că alt exerciţiu mai desfătător, pe pămînt, nu se află.

De ce doarme serdarul alături? Pentru că doctorul indian din Darjeeling mi-a atras luarea aminte; sînt oameni pricepuţi, cari ştiu să-şi adoarmă stăpînii cu prafuri turnate în ceai, şi se strecoară noaptea, şi răpesc rupiile. Dar eu păstrez banii într-un geamantan. Şi uşile sînt zăvorîte. Iar patul meu nu se află în dreptul ferestrei. Acelaşi doctor mi-a spus: „păzeşte-te să dormi în dreptul ferestrii; toţi străinii călători în Sikkin cari au murit, au fost găsiţi împuşcaţi în pat".

Undeva în junglă, 3 iunie

În drum spre Sabargham...

De ce am plecat? Stau sub cort şi scriu. Plouă, neguri. Serdarul mă asigură că acesta e monsoonul, deşi îl aşteptam numai după o săptămînă, la Pamionchi.

Nu mai văd nimic. Coolies cîrtesc. Mi-e teamă să nu-mi lase bagajele în ploaie şi să se întoarcă.

...Aşteptăm de trei ceasuri. Sfat cu caravane. Serdarul vorbea aspru şi ameninţa. Dar coolies sînt îndîrjiţi. Cer să ne întoarcem la Sandakphu. Cîţiva sînt răniţi de lipitori. Picioarele lor goale sîngeră. Smulg lipitorile, după ce le ard cu vîrful ţigării. Pe potecă adesea alunecam din cauza lipitorilor. Şi ploaia! Chiar cînd se opreşte pentru cîteva minute, plouă din pomi, de pe liane, de pe stînci. Cumplită vreme! „Serdarule, Serdarule!"

Trebuie să ne întoarcem la Sandakphu.

Mai pot scrie ce am văzut? Unde mă aflu acum, nu ştiu. Gîndurile aleargă de la un capăt la altul al lumii şi de la începutul vieţii mele la sfîrşitul pe care l-am văzut aproape, aproape.

Mi-amintesc un drum în junglă, un drum lung de coşmar, cu răsuflări înecate de ceaţă, cu tuse de ploaie. Nu gîndeam nimic, nu speram, nu-mi aminteam. Ca să scurtăm drumul, am coborît la vale, de-a dreptul prin junglă, şi ţepi ascunşi ne sîngerau, şi frunze mari ne zgîriau şi corole cu apă multă ne udau. Umblam, umblam...

Şi, deodată, ne-am oprit. Nu ştiu de ce, dar toţi ceilalţi ştiau. Ploaia încetase, dar ploaia nu ne mai înspăimînta acum. Au-

zeam un zgomot ciudat, stins, foşnit. Ca paşii unui cortegiu de umbre pe covor de muşchi. Ce Dumnezeu înseamnă aceasta? „Serdarule! Serdarule!"

Şi atunci am înţeles spaima lor. Căzusem prea jos în vale, în drumul lipitorilor. Şi lipitorile înaintau, coloane, mii şi zeci de mii.

Nu le vedeam. Nu auzeam decît tîrîşul lor umed şi nu vedeam decît frunze tremurate.

Cine a spus că tigrul sau leul sau cobra sînt animalele cele mai temute ale junglei nu cunoaşte jungla în început de monsoon. Bestiile acestea blînde te ucid odată. Dar lipitorile? Se apropie — şi nu poţi fugi. Le vezi — şi nu le poţi lovi. Dacă eşti înspăimîntat — eşti pierdut. Pentru că omul înspăimîntat fuge în vale şi în vale e agonia lungă, cu sfîrşit fără sînge.

Ascultă!... Ah! dacă aş putea scrie! dacă n-aş fi scris atîtea lucruri comode şi imaginare în viaţa mea!... Ascultă cum am ascultat şi eu. Mi-au îngheţat întîi urechile, apoi gîtul, apoi picioarele. Cum aş putea rechema sunetul stins, funebru, rece — al legiunilor negre şi lipicioase? Cîteva m-au atins şi îmi priveam degetele mînjite cu sînge. Am vrut să fug, am vrut să fug în vale. Numai serdarul m-a scăpat.

Urcuş pe coasta mărăcinoasă, sub ploaie, cu lipitori pe mîini, pe trup, pe faţă. Întîi mi-am sfîşiat cămaşa, ca să strivesc limba de piele neagră ce-mi scrijela sînul. Apoi mi-am rupt umerii cămăşii, apoi ciorapii. Alunecam şi lăcrămam, îmi scrînteam degetele şi-mi zgîriam genunchii cu pantaloni în zdrenţe.

Sus, pe poala lăsată, ne-au întîmpinat alte convoiuri de lipitori. Am privit îngrozit pe serdar. Şi, fără voie, gîndul îmi torcea în lumină şi umbră, viaţă.

...Ce a urmat şi cum am scăpat? Nu ştiu. Fuga. Am fugit ca duhurile, ca strigoii. Cu toate strigătele şi bicele serdarului, hamalii au lăsat bagajele şi au fugit; iar noi am fugit cu ei.

Aceasta a fost tot. Astăzi, Himalaya era înaltă, iar lipitorile mărunte, mărunte. Şi omul le privea nedumerit şi fiecare se ruga şi blestema în limba lui.

Aceasta a fost tot.

MĂNĂSTIRI ŞI PUSTNICI DIN HIMALAYA (1930)

DE LA DELHI LA HARDWAR

...Luni, 29 septembrie, ajung în Hardwar. Noaptea am lăsat în urmă Delhi cu semilună de argint pe cerul verde, văzduh prodigios şi ireal, despicat săgeată de moscheea Jami-Masjid. Trepte de marmură albă şi cum sui ostenit de drum şi minunat de moschee, zvonul bazarului te chiamă înapoi, negustori de statuete şi vînzători de şaluri îţi apucă mîinile, lămpile lor cu acetilenă te orbesc, copiii alergîndu-se pe trepte şi balcoane te lovesc, ghidul te imploră : *„Sahib ! Sahib !"* La portal, un om cu barbă îţi aduce papuci. Jami Masjid... Cea mai faimoasă moschee din India ; cupola cea mai perfectă, turnuri cu balcon în cele patru colţuri, metereze pentru femei şi mii de porumbei odihnindu-se în amurg. Înălţată deasupra bazarului, masivă şi suplă, priveşte fortul lui Shah Jehan de pe malul Jumnei.

— Vino să-ţi arăt „Moscheea de Perle", Sahib !

— Altădată, altădată, serdarule...

„Moscheea de Perle", în Fortul lui Shah Jehan, grădinile şahilor moghuli şi bazinul de mozaic cu jet-d-eau parfumat, chioşcuri cu iederă şi păuni şi aleea roşie în iarbă, apoi sala de recepţie, *Diwan-i-Am*, lucrată în marmură, traforaj ce filtrează lumina... Le-am văzut, le-am văzut. Dimineţi sticloase şi orbitoare ale toamnei indiene. *Diwan-i-Am*, cu coloanele de marmură şi tronul lui Shah-Jehan. Închideam ochii şi-mi reaminteam memorialul lui Bernier asupra recepţiilor din timpul lui Aurangzeb. Îmi aminteam povestea lui Austin de Bordeaux, care a lucrat în mozaic de pietre scumpe cele mai însufleţite păsări şi chipuri ce se pot vedea pe zidurile unui palat moghul; Austin care s-a îndrăgostit de o principesă şi aventurile lui în coridorul secret, subteran, între Delhi şi Agra... Şi apoi *Diwan-i Khas*, sala de audienţe private, unde se afla „Tronul păunului" miracolul de nestemate, cu totul şi cu totul de aur

safire, rubine şi perle, prădat cu Nadir Shah în 1739. Pe plafonul sălii stă scris în persană :

Agar Fardaus bar ru-i-zamin ast
Hamin ast wa hamin ast wa hamin ast.

„Dacă e cumva un Rai pe faţa pămîntului.
Apoi acesta e ; oh ! acesta e ! acesta e !"

Boschetele şi iedera neagră, bazine lungi, cu trepte, amintindu-mi Taj-Mahal din Agra. Terasă laterală spre malul apei. Cîte cetăţi în Delhi... Ziduri de cretă ; apoi alte ziduri, posomorîte, cărămizi umede, cactuşi crescuţi în şanţuri ; acesta e zidul oraşului bătut de tunurile lui Nicholson, împotriva insurgenţilor sepoy, în 1857.

— Să-ţi arăt mausoleul lui Humayun, Sahib !...

— Am văzut, serdarule...

Maşina alerga din Pahar Ganj spre ruinile lui Firozabad, năpădite de bălării şi arbuşti tari la secetă. Spre Purana Kila („fortul cel vechi"), ridicat de Humayun.. În cele din urmă, la Mausoleu. Îmi amintesc iar de Agra, după cum Jami Masjid îmi amintea moscheea de marmură albă din Fatehpur Sikhri, cetatea moartă ; Akbar se ruga în acea minune fină şi minusculă. Cum aş descrie Mausoleul lui Humayun, bloc de marmură(albă susţinînd cupola centrală, şi etajele, balcoanele. chioşcurile laterale ? Din turnuri, Delhi se întinde printre dealuri, frunziş verde astupînd şarpele de lumină al Jumnei ; tăcerea pietrelor cari au răsunat cîndva de gloria Moghulilor, cari, au privit nebuniile lor, păcatele şi senzualitatea, cruzimea şi înţelepciunea lor. Tăcere arsă, străbătută numai de ţipătul păunilor în zbor ; dar fiecare turn, fiecare lespede comunică senzaţia aceea sugrumătoare a crepusculului, a sîngelui şi a morţii.

— Mausoleul lui Humayun, Sahib !...

— Oh ! serdarule...

Îi dau ţigări şi îl invit într-o ceainărie. Aş vrea ca serdarul meu să cunoască poveşti ce nu se citesc în cărţi, poveşti cu Mariam, soţia lui Humayun, sau cele şapte principese cari se adunau pe înserat în grădina *Bu Halima*. Aş vrea ca serdarul să-mi spună adevărul asupra duhurilor din Kutb-ul-Islam, moscheea ruinată, alături de ruinele unui templu indian şi de faimosul Kutab-Minar. Dar serdarul începe prozaica poveste a lui Alaud-din şi îmi recită traducerea versurilor sanscrite scrijelite pe „turnul de fier". E un farmec, pentru mine, tovărăşia aceasta de ruini indiene şi musulmane, moscheea magnifică ce n-a putut fi sfîrşită tocmai pentru că musulmanii ruinaseră

templul indian cu gîndul de a întrupa gloria Profetului. Pe tavanul coridorului templului se disting încă basoreliefuri inspirate din viaţa lui Krishna. O inscripţie arabă din moschee pomeneşte de douăzeci şi şapte temple păgîne, „idolatre", cari au fost dărîmate pentru a aduna materialul giganticelor arcade şi coloane. De bună seamă, templele idolatre erau hinduse şi jaine. Dar nu amănunte arheologice, nici rezumate discrete ale abătutei istorii a Moghulilor, îi ceream eu. Cu un an mai înainte auzisem admirabile legende asupra ruinilor din Delhi, superstiţii legate de cele „şapte capitale", amintiri şi folclor din răscoala sepoyilor.

Ghidul meu era pe atunci, un indian scund şi taciturn, recitindu-şi corect ritualul în faţa monumentelor, dar econom la vorbă şi penibil de bănuitor, îndată ce ajungeam în stradă. Totuşi, pe seară, începuse să-mi povestească. L-am întrebat şi el povestea. Multe şi multe nimicuri, broderie în umbra cetăţii. Apoi, deodată, o seriozitate sinceră, întunecată, adîncă. Poate a fost vina mea ; îl întrebasem despre revolta sepoyilor. De ce n-ar spune ? Familia lui e veche în Delhi. Unchiul lui era stăpînul unei ţesătorii bogate, cu caravane în Sind şi Kurdistan, cu lucrători dibaci aduşi din Murshidabad. Asediul cetăţii de către generarul Nicholson, foametea, setea, apărarea îndîrjită ; despre acestea, oamenii bătrîni din Delhi pot, încă, povesti destule. Cînd englezii au pătruns în cetate, a început măcelul. Pe bună dreptate, pe bună dreptate, gîndea unchiul lui. Dar de ce să rişte necinstirea femeilor ? Omul şi-a adunat soţia, surorile, cumnatele şi slujnicile şi le-a întrebat dacă acceptă captivitatea. Ele l-au implorat să le ucidă. Omul a lucrat din greu, pentru că era singur ; dar cînd englezii au ajuns în dreptul casei lui şi l-au împuşcat, n-au avut nimic de robit : ei au găsit patrusprezece trupuri de femei cu capetele retezate. Numele acelui om, unchiul lui, e bine cunoscut şi mult lăudat acum, în toată provincia...

Iar serdarul meu, în ceainărie îmi povesteşte venirea lui Ala-ud-din... Dacă ar fi ştiut el cît de însetat de taine eram... Delhi, ultimul oraş cu viaţă mixtă şi incertă, ultimul oraş cu lumini electrice şi tipografii, ultimul popas civilizat în drumul meu himalayan.

M-am oprit ca să văd procesiunea zilei întîi de Durga Puja şi să revăd Jami Masjid. M-am oprit cu tot riscul de a fi poftit la „baia turcească", unde doi băieşi îţi frîng oasele şi te spală fără săpun, turnînd găleţi de apă rece şi de apă fierbinte, răsucindu-ţi fiecare încheietură, jucîndu-ţi cu călcîiul pe spate şi trăgîndu-ţi gîtul — iar apoi te întreabă cîte „fete"

vrei. ... Cu tot riscul de a fi socotit „britsh" şi a întîlni pretutindeni primire îngheţată, incertă şi zeflemitoare.

Am ajuns în Delhi de data aceasta, într-o criză politică maximalizată brusc şi primejdios. Şi cu toată organica mea indiferenţă pentru politică, eram suspectat mai la fiecare pas. Dar era ultima mea încercare. Îndată ce procesiunea avea să treacă pe bulevardul principal, eram liber. Încă o noapte de tren şi dimineaţa avea să mă deştepte la poalele Himalayei, izolat definitiv de orice agitaţie şi insipid confort. Era ultima mea seară în India musulmană, cu semilună în ceainării şi semilună de argint pe cerul verde. Iar serdarul...

— Ce eşti tu, hindus sau mahomedan ?

— Creştin, sahib...

...Cu numele de Josef... Dar păstrîndu-se toate instinctele asiatice dinaintea conversiunii, prezentîndu-mi o duzină de leneşi în coridorul moscheei cu titlul de „mare preot", şi sugerîndu-mi inocent bacşişul de la o jumătate rupie în sus.

Am întrerupt proza descălecării lui Ala-ud-din. În tonga, am pornit spre Fort, apoi m-am îndreptat să asist la procesiune. Imaginile zeiţei Durga, în care împodobite şi cu ghirlande electrice, urmate de convoiuri cu facle, artificii şi ofrande de flori. Delhi e un oraş specific musulman, dar de data aceasta mahomedanii întovărăşeau procesiunea hinduşilor, studenţi cu insignă „naţionalistă" şi „voluntarii" congresului păstrînd ordinea, corectînd circulaţia vehiculelor, avînd iniţiativa uralelor, cari nu se adresau întotdeauna către Durga, ci mai mult pentru şefii politici de închisoare.

Toate acestea sînt semne precise ; India cea nouă, plămădită subteran, unitatea nedezminţită a acestui continent grandios şi înmărmuritor, balaur adormit ce se deşteaptă ; sfîrşitul farmecului. Şi totuşi mă năpădea o uşoară tristeţe aflîndu-mă acolo, singur, asistînd la cortegiu şi întîlnind privirile lor aţîţate, reci, jignitoare, concentrate asupra „albului"...

Anevoie de găsit loc în tren. Toate trenurile sînt acum supraaglomerate din cauza vacanţei Puja şi a marilor reduceri pe orice cale ferată. Acesta e timpul cînd indienii călătoresc, vizitîndu-şi satele de obîrşie sau aducîndu-şi familiile la un loc sfînt, în munţi de preferinţă Hardwar şi împrejurimile. Ei călătoresc înghesuiţi, cu copii, femei şi nenumărate bagaje, crătiţe, oale, fructe şi pahare. Negăsind loc în calasa II, sînt nevoit să călătoresc într-un compartiment „interclass" (inter II-III). Vecinii mei sînt toţi indieni şi mă bănuiesc toţi a fi misionar. Misionarii sînt singurii europeni cari călătoresc în „interclass", se interesează de indieni, de tradiţiile şi filoso-

fiu lor, ajung familiari cu ei şi, fireşte, încearcă să-i convertească, pe orice cale.

Călătorim în noapte. Cu cît ne depărtăm de Delhi, vîntul se înteţeşte ; se face frig. Trenul e greu, e prea încărcat, iar maşina insuficientă. Opriri mai la fiecare staţie, şi din noapte răsar oameni grăbiţi, cu aceleaşi bagaje complicate şi minuscule invadînd compartimentele. Cînd nu găsesc nici un locşor, se refugiază în clasa III, căci mai toate vagoanele sînt de clasa III. Aici nimeni n-are dreptul să refuze.

Oamenii se urcă pe bănci, pe etajere, iar copiii adorm în vîrful bagajelor. Sînt de tot felul, de toate castele. Şi mai toţi călătoresc spre Hardwar...

HARDWAR

Acesta e locul cel mai sfînt pentru pelerinaje. Gura Gangelui — scăpat din strînsoarea munţilor — se pierde izbînditoare apoi apele se calmează deodată. De aici se detaşează mult lăudatele canale ale Gangelui, cel mai mîndru începînd din Khankal şi ajungînd pînă la Rurki şi mai jos. Aici se ţine, odată la doisprezece ani, acea faimoasă sărbătoare sacră şi naţională, Kumbh-Mela, cînd se adună pînă la patru milioane de pelerini şi credincioşi, se ţin predici şi se răspîndesc sectele noi, se schimbă păreri şi se împrospătează unitatea spritituală a Indiei.

Încă de astă iarnă, de cînd am asistat la Mela din Allahabad, mă hotărîsem să petrec cîteva luni sihăstriile himalayene din jurul Hardwarului. De numele locului auzisem pînă şi în descrierea lui Hiuen-Tsiang, călugărul chinez care a zugrăvit de minune India secolului VII după Christos.

De Hardwar vorbesc toţi cei ce dovedesc oarecare interes pentru religiozitate şi respect pentru acei atleţi morali ai ascezei şi solitudinei ; aşadar, vorbeşte întreaga Indie. Hardwar e lăcaşul mîntuirii pentru cei năpăstuiţi de soartă sau înseataţi de marea libertate. Pînă mai acum cîţiva ani, cînd un om săvîrşea vreun fapt ireparabil, fugea spre Hardwar şi se retrăgea în pustnicie. Nimeni nu-l întreba de unde vine şi adesea criminali de rînd ajungeau mari pustnici, căutaţi de pelerini şi dăruiţi de mulţime. Acum, lucrurile s-au mai schimbat ; totuşi, sumedenie de necunoscuţi vin zilnic în Hardwar sau în împrejurimi, încercînd să se aciuiască pentru totdeauna.

...Ajung dimineaţa, îndată după revărsatul zorilor. E răcoare de-a binelea, deşi munţii sînt pitici. Spre Gange, spinările munţilor se încalecă, se întunecă ; acolo e drumul către înălţimile himalayene, spre Badri Narayan, vestitul templu şi loc de pelerinaje, aproape două sute de kilometri drum de munte, în vecinătatea izvoarelor Gangelui, pe frontiera tibetană. Acolo, la Badrinath, voi ajunge eu la primăvară, cînd se vor fi topit zăpezile, şi de-acolo Tibetul, cu drumurile bătute cîndva de călugării buddhişti ducînd „Legea" către inima Asiei, şi mai departe, în China, în Mongolia. Pe aici e drumul cel mai scurt şi mai puţin obositor, căci trecătorile sînt largi, iar caravanele de pelerini în permanent schimb între Tibet şi Indii.

Găsesc *dok-bungallov-ul,* în apropierea gării, unde paznicul e musulman şi prepară cele mai pipărate mîncări cu berbec. A încercat poate o ciudată surpriză întîlnind primul european care să refuze friptura. Am fost prudent, mulţumindu-mă cu orez fiert şi nesărat şi cu vegetale preparate în grabă de musulman, căci luni de acum înainte voi suporta regimul mînăstirilor indiene, unde chiar ouăle sînt interzise.

Şoseaua e largă, cu plopi şi stejari, coborînd masivă prin crîngurile şi plantaţiile de orez, aceleaşi în toată regiunea. Din gară, închiriez o tonga, trăsurică elastică şi iute, cu două roate, un coviltir primitiv, şi un cal. Sînt singurul european în acest orăşel sacru, şi astfel toţi mă privesc uluiţi, şi mai toţi încearcă să mă înşele. Aproape de fluviu, tonga se opreşte. Străzile sînt aici înguste, cu lespezi colţuroase albite de ape, casele în piatră roşcată — şi toată lumea se îndeasă pe aceeaşi stradă, ce duce la scăldătoarea principală, după cum toată mulţimea se îndreaptă la Benares, spre „templul de aur". E deabia opt dimineaţa, dar strada e plină ; oamenii se grăbesc pentru abluţiunile matinale. Mă descalţ la zece metri depărtare de cheiul larg, cu trepte, care poartă în toată India acelaşi nume de „*ghat*". Oamenii se îmbracă îndată ce se îmbăiază, iar rufele lor picură, aşa că locul e noroios de trecut pentru cel care n-are de gînd să facă o baie totală în Gange. Îndeosebi, apariţia mea în haine europene stîrneşte curiozitatea şi entuziasmul mulţimii, căci vizita mea respectuoasă e un omagiu adus Gangelui. În timp ce mă descalţ, cercul se strînge. Cînd pornesc spre *ghat* convoiul mă urmează, iar un *sadhu* (călugăr în robă portocalie) mă întreabă, într-o englezească alterată, din ce ţară vin. Îi răspund că sînt „francez" şi atunci călugărul începe să vorbească franţuzeşte... Surpriza e

de nedescris în mijlocul ascultătorilor. *Swami* mă lămureşte că a apucat calea renunţării, *sanyasi* în ultimii ani, dar mai înainte a fost lucrător şi voluntar în corpul indian din Franţa : a făcut războiul, încheiat, pe frontul francez, l-a bătut cîtva timp gîndul să se stabilească în Egipt, apoi s-a întors în India...

În timp ce-mi împărtăşeşte viaţa lui „mondenă", ajungem pe chei. Priveliştea e tulburătoare ; apele verzi ale Gangelui se lărgesc deodată ca într-un lac de smarald, o insulă cu vegetaţie de junglă în mijloc şi coastă de deal stîncos pe mîna stîngă, de unde Gangele se coboară din gheţari.

Orbit de soare, fluviul se întinde aici ca un lac fermecat iar *ghat-ul* de piatră albă se coboară cu trepte albe pînă departe în adîncul apelor. Afluenţa credincioşilor pe chei e pitorească, venind cu familii, cu copii şi slugi, unii după alţii scăldîndu-se în *doti* de cînepă, înghiţind o gură de apă şi schimbîndu-şi doti cu o dexteritate admirabilă. Un pod conduce dinspre cheiul principal către al doilea *ghat,* mai în adîncul Gangelui. Mulţime de femei — frumuseţi din Sind cu pijamale de mătase şi voaluri albe : sau din Kathiavar, cu obraji rîzători, şi pieptar de catifea în broderie de argint ; sau din India Centrală, mărunte, arse de soare, cu brăţări grele de aur în jurul braţelor şi brăţări de argint, lacăte în jurul gleznelor ; sau femei din Bengal, cu acelaşi zîmbet mieros, pe jumătate ascuns de umbra voalului, cu *sari* albastre, petrecute deasupra coafurei, îmbătate de parfumul tămîiat al uleiurilor şi esenţelor.

Grupuri, grupuri, se precipită către *ghat,* întovărăşite de bărbaţi frumoşi, înalţi, curioşi şi rău crescuţi. Cerşetori, oameni sfinţi, fachiri şi *sadhu* cerşesc, oferă sfaturi şi servicii sau se propun călăuze. Unii sînt norocoşi şi găsesc credincioşi cari primesc *mantra (formule sacre)* şi îi răsplătesc cu bani de nichel. Ca pretutindeni în India, majoritatea fachirilor şi *saddhus* ce se întîlnesc pe *ghat,* sînt farseuri, leneşi, cerşetori de rînd pe cari nu-i respectă nimeni, dar pe cari îi ajută mai toţi, din cauza sfinţeniei locului.

Mă întorc în stradă şi pornesc pe şoseaua care taie coasta muntelui, înaintînd o bucată de drum paralel cu fluviul, apoi cotind de-a dreptul prin pădure, spre Rishikesh. Vizitez două temple curioase, amîndouă în peşteri. Cel dintîi e sus, în munte, şi urc o scară de fier pînă ce ajung. Nu pot intra înlăuntru, dar înţeleg că nu are mare importanţă, îngust, rău cioplit şi fără imagini venerabile. Al doilea e de un pitoresc rar ; faţa peşterii e văpsită cu roşu. Iar bazinul e săpat în piatră şi pri-

meşte apa din izvoare. Se poate vedea foarte bine simbolul de piatră neagră al lui Shiva, simbolul erotic printre ghirlande de iasomie şi petale de trandafir, ofertele femeilor ce se scaldă la uşa templului.

Aici cunosc un tînăr desgheţat şi instruit, a cărui meserie e să trateze muşcăturile de şerpi şi scorpioni. Enigma aceasta, fatală pentru toxicologii europeni, a fost soluţionată de mult în India, şi pe diferite căi. În Orissa, de pildă, am întîlnit oameni vindecaţi de muşcăturile cobrei prin muzica monotonă a acelor medici-vraci rătăcitori. Majoritatea tratamentelor se fac, însă, prin ierburi himalayene, cunoscute numai sihaştrilor şi kavirajilor. Tînărul meu a trebuit să stea vreo şapte ani în aceste locuri pînă ce şi-a găsit un meşter priceput şi a învăţat a recunoaşte plantele de leac. „Secretul" se vinde cîteodată, medicilor din Sud, dar, după spusa tovarăşului meu, singurul tratament eficace e cel al kaviraj-ilor şi rishi-lor himalaieni.

...Kankhal se află la cealaltă extremitate a Hardwarului, drum de două mile de la *ghat*, pe şoseaua îngrădind case albe, mari, bogate, şi grădini cu chiparoşi. Şoseaua ţine cîtva timp pe marginea canalului cu ape verzi, repezi. Grupuri de drumeţi şi pelerini se întîlnesc la orice ceas de zi şi pe orice direcţie. Ei umblă nepripit, cu ochii mari deschişi, salutînd pe fiecine şi neabătuţi nici de arşiţă, nici de frig.

Templul lui *Daksheshvara*, celebru în întreaga Indie, cu ziduri vechi, umede, cu plopi uriaşi şi salcîmi. Intru lăsîndu-mi pantofii la poarta curţii ; umbră de stejari, linişte. Gangele curge prin faţa templului, dar nici valurile lui, nici strigătele maimuţelor ce sar printre pomi — nu tulbură liniştea aceea sacră, nefirească. Cîteva bătrîne pioase poartă grija altarelor mici, căci sînt multe şi vechi, alături de templul lui Shiva. Ruini, coloane de cărămizi arse, lauri şi viţă sălbatecă, liane cu flori brumării, veveriţe. Vin pelerini şi se îmbăiază în Gange, îşi ung frunţile cu aurul prafului sacru. O fată tristă, tăcută, vinde flori pentru ofrande. Florile sînt în parte scuturate. aşa că ofranda consistă într-o mînă de petale şi cîţiva trandafiri. Cer şi eu şi primesc petalele pe o frunză de banan. Le ofer zeiţei Lakshmi, pentru că altarul ei era mai sărăcăcios şi flori mai puţine pe piatra neagră. Bătrînele mă privesc ca şi cum aş fi săvîrşit o minune. Sînt puţini albii cari ajung pînă aici ; şi mai puţini acei ce oferă ghirlande de iasomie şi petale parfumate zeilor arieni.

În altă zi am vizitat templul *Gangadwara*, în altă zi acea bibliotecă minunată, într-o casă albă, cu grădini, bazin și bănci de marmură. Panditul e bătrîn și conversația în sanscrită. Imi arată un manuscris extraordinar al voluminoasei *Hari-vamsa*, fiecare pagină lucrată cu miniaturi marginale și portretele zeilor în centru, portrete de o finețe rajpută, cu o grațioasă exactitate și unele detalii înmărmuritoare. Manuscrisul cuprinzînd vreo mie de file, cu peste cinci mii de portrete, și fiecare pagină avîndu-și o ornamentație-filigram deosebită — a fost cerut de mai multe ori de către British Museum în schimbul a unsprezece milioane lei. Proprietarul bibliotecii și al școlii e atît de mîndru de manuscris, încît a refuzat oferta, cu toată sărăcia sa și a țării.

În altă zi, vizită la colegiul arian *Gurukul*, cîteva mile depărtare de orășel. E gloria *Ary-Samaj*-iștilor, acei reformatori energici ai Indiei, puritani și combatanți, cari își cresc copiii în idealul vedic, zece ani departe de casă, trăind în colegiu, în aer liber. Viața lor e de o perfectă puritate, exaltînd virginitatea, cultul Dumnezeului imaterial, respectul pentru India și tradițiile sale — și inoculînd disprețul pentru idolatrie, creștinism semitic, religiozitate feminină și afemeiată, moralism teosofic și dominație britanică. *Gurukul* nu e numai un colegiu temut, de unde se întorc adevărați arieni și perfecți sanscritiști ; e, în același timp, și un focar naționalist. Cînd l-am vizitat, jumătate din profesori se aflau în temniță, pentru că luaseră parte la revolta civilă. Ceilalți profesori purtau *Khadar* ; e inutil să adaug că nimeni nu fumează, nu atinge „stîrv", nici ceai, cafea și intoxicante. Hrana lor e lapte, miere, vegetale. Portul lor e cel al indo-arienilor vedici.

Aici se vorbește cea mai superbă sanscrită în India de Nord. Și cu toată atitudinea lor ofensivă, reformatoare, intransigentă, nu sînt deloc intoleranți. Din cea dintîi zi a vizitei mele m-au invitat să conferențiez asupra religiilor comparate. Cu greu m-au lăsat să plec. Politețea lor cere ca găzduirea să se întindă două, trei săptămîni. Și numai făgăduința mea de a mă reintoarce, precum și conștiința că prezența mea într-un colegiu „aryanist" mi-ar putea dăuna, mi-au îngăduit să scap.

...Nopțile erau pe atunci fără pereche. Luna de argint, poleială lunară pe mesteacăni, pe iarba covor de țiuitori necunoscute, iarbă incertă, adăpost de șerpi. Stelele par bijuterii în cerul himalayan, colier de pietre, oază. Văzduhul e aici imaterial, cerul e aproape, mesteacănii zvelți și eleganți : decor.

De la Hardwar, drumul taie prin pădurea cu maimuțe, apoi coboară o vale seacă, străbate jungla de bambuși pînă ce intrăm într-o poiană întinsă unde iarba înghite omul cu cal cu tot. Traversăm un afluent al Gangelui, ape reci, verzi, cu zvon asurzitor printre lespezile albe. Stejari, imenși, mesteacăni, tot mai puțini bambuși.

Urcăm iarăși. Trecem de linia ferată. Munții sînt acum aproape, atît de aproape încît barează priveliștea piscurilor înzăpezite. Himalaya cu ghețari și peșteri albastre se ascunde sub spinările munților pitici, grei de junglă, sfîrtecați de ape. Șoseaua se îmbunătățește cu cît ne apropiem de Rishikesh. Intrarea e magnifică ; templul lui Shiva pe mîna stîngă, ridicat de Swami Purnananda chiar în acest an, cu un simbolism arhitectonic înmărmuritor, globul de cristal în vîrful săgeții de pe cupolă mărturisind tragica incapacitate a rațiunii de a traduce divinul în categorii și valori — templu cu ziduri albe, cu poartă albă în grădina florilor pe care ucenicii Sfîntului le vor împleti ghirlande. E dimineață și mirodenii au ars pe altar ; șoseaua primește aroma, apoi totul se pierde în praful ridicat de cireada templului Sikh. Traversăm praful cu greutate, căci e praf indian, suspendat în văzduh, pondere iritantă și statornică. Tovarășii mei se împart fiecare pe la templul sau ermitajul său. Sînt toți vizitatori de popas scurt, veniți să petreacă în atmosfera sacră cîteva ceasuri sau cîteva zile.

Rămîn în mijlocul drumului, cu bagajele la umbră, blestemîndu-mi în gînd hainele europene, cari adună privitori de pretutindeni. De la un *ashram* (retraite) sikh, un *sadhu* în robă galbenă vine să mă întîmpine, întrebîndu-mă dacă am unde să stau și unde să mănînc. Încep să înțeleg dificultățile ce mă așteaptă ; aici nu se vorbește decît *hindi*, limbă din care nu înțeleg mai mult de o jumătate de duzină de cuvinte. Știința mea pe *bengali* și sanscrită nu mă ajută. Englezește nu știe nimeni din gloată. Ne înțelegem cu multă bunăvoință, eu împletind *urdu* cu *bengali*, ei reducînd *hindi* la rădăcinile sanskrite. Accept invitația călugărului sikh. Poposesc un ceas în *mandir* (templu), unde mi se aduce belșug de apă și să mă spăl și delicioase mîncări de Hindustan cu rodii, banane și migdale. Migdalele sînt aici simbolul găzduirii, al reverenții, al dragostei divine. Discipolul aduce migdale maestrului spiritual și acesta îi dăruiește — din însuși darul lui — o mînă de

migdale ; iar dacă e discipol favorit, *guru* curăţă cu îngrijire o migdală şi i-o dă direct în gură. Acesta e semnul suprem al dragostei învăţătorului.

Îndată ce sfîrşesc de vizitat *ashram*-ul, chem doi pierde-vară din şosea ca să-mi poarte bagajele şi mă îndrept către *dokbungallow*. Paznicul e fonf şi *hindi* ajunge pentru mine o taină cu şapte lacăte. Nici o boabă englezeşte, dar îmi aduce regulamentul *bungallow*-ului, din care înţeleg că trebuie să am permisie de la „Inginerul Districtului" ca să pot ocupa o cameră. N-am nici un permis. Paznicul explică, repetă şi în cele din urmă înţeleg că trebuie să telegrafiez d-lui inginer. Las bagajele în tindă şi pornesc spre oficiul poştal — o dugheană cu gratii — ca să telegrafiez şi să cer permis ; răspuns plătit, se înţelege. Mulţime de trecători, călugări, femei şi vagabonzi mă înconjoară, urmîndu-mă hipnotizaţi pînă la gardul de sîrmă al *bungllowului*. Paznicul descuie una din camere — acele odăi albe, simple şi fermecătoare, cu tindă largă şi chaise —longue, aşa cum sînt pretutindeni în Himalaya, pentru uzul funcţionarilor britanici şi peregrinajul cu bagajele după mine ia sfîrşit.

Se înserează : seară pripită, cu lună — umbrele stejarilor imenşi, Gangele alb la capătul grădinii. Pustiu. Paznicul e în coliba lui atît de departe încît strigătele mele din prispă nu-l turbură. Cîteva vaci, un cîine, doi nepoţi, un foc — peisaj ciobănesc, dacă n-ar fi umbra junglei de cealaltă parte a Gangelui, şi atmosfera intraductibilă a Himalayei revelată în orice foşnet, în stele, în tăcerea ce se pogoară neştiut în suflet pînă ce îl stăpîneşte.

Sînt sigur în bungalow. Încep să mă plimb în curtea nesfîrşită, o margine fiind şoseaua, cealaltă malul înalt al Gangelui. Malul e mai degrabă o rîpă cu bălării şi veveriţe, pietros şi supărător. Gangele e fermecat de lună ; se zbate în ochiuri şi capcane brumării, se întinde lac, şuviţe, ramă de oglindă, trece de albia fără plajă cu muntele răsturnat de cealaltă parte, apoi se îngustează în chei şi poleiala i se pierde în junglă.

Mă latră cîinele şi paznicul vine alergînd ; ghicesc că locul e plin de şerpi, căci cuvîntul e acelaşi : *sarpa*, şi paznicul îl strigă ostîl pînă ce îl înţeleg. Peste tot sînt şerpi, în acest ceas de seară. Mă întorc la bungallow. Linişte şi apoi, deodată, liniştea e deşirată de clopotele templelor ; clopote cu ecou scurt, cristalin, fără melancolia bisericilor ortodoxe, fără solemnitatea catedralelor : ritm de alarmă, ciocănele bătute sincopat, crescendo, oprite brusc, ecoul gîtuit de mîini îmbrăţişînd clopotul.

Mai toate casele, în Rishikesh, sînt *ashram*. Unele din ele mari cît o cazarmă, zidite în cărămidă brună, cu sute de odăi pentru vizitatori ; altele asemenea vilelor albe, cu terase vaste coborînd în amfiteatru spre şosea. Oricine poate afla găzduire în camerele goale, iar hrană de la *cherta*, bucătăriile ashramelor. Sînt aproape o mie de odăi, numai în Rishikesh, pentru găzduirea vizitatorilor, dacă ei sînt *yatri*, adică veniţi cu intenţii religioase. Din aprilie pînă la sfîrşitul lui octombrie, categoriile de *yatri* abundă pretutindeni şi congestia ajunge cîteodată atît de mare, încît nu se găseşte loc de dormit nici în curte. Inutil de adăogat că în timpul *Kumbh-Melei* din Hardwar, — cînd se adună pînă la trei patru milioane de pelerini şi *yatri* — Rishikeshul atrage toţi aceşti vizitatori şi corturi se întind pe mile întregi în junglă sau pe malul Gangelui. Atunci se ridică sute de colibe şi adăposturi din trestie de bambus iar după plecarea pelerinilor întregul *camping* prezintă un aspect dezolat sau pustiu, de tabără devastată.

La Hardwar vin oamenii pentru temple şi scăldătoarea sacră ; la Rishikesh, retraite milenară, e paradisul eremiţilor. Donaţii se fac anual din toate colţurile Indiei pentru întreţinerea asceţilor, *brahmacarin*-ilor, *saddhus*, *pandits*, *swamis*, *nagas*, şi în general a oricărui suflet religios. Hrana e puţină — turte de secară, cartofi fierţi şi acel inevitabil terci vegetal, *dhol* — şi fiecare *sadhu* trebuie să şi-o cerşească, de două ori pe zi, ducîndu-se la o *chetra* pentru turte, la o altă *chetra* pentru cartofi, la o a treia pentru *dhol*. Astfel că mîndria şi convenţiile societăţii pe care a părăsit-o, se macină prin umilirea zilnică. Numai cînd un *sadhu* e bolnav, i se îngăduie lapte, iar la festivaluri, fiecare primeşte dulciuri şi fructe. Majoritatea, fierşte, sînt dăruiţi de yatri, în „sezon“ cu pînză pentru robele galbene, cu zahăr pentru ceai şi gologani de nichel, pe cari *saddhus* îi păstrează pentru a agonisi un pelerinaj la Benares sau Puri. În tot districtul nu se ucide nici o vietate, nimeni nu mănîncă ouă, iar Gangele e plin de peşti colosali pe cari ermiţii îi hrănesc cu firimituri. Şi totuşi nimeni nu e bolnav, nici slăbănog ; sînt *naga* ce umblă zilnic douăzeci de kilometri prin pădure, sînt *saddhu* cari se deşteaptă înaintea zorilor şi citesc voluminoase tratate sanscrite pînă seara — şi toţi aceştia trăiesc în acelaşi regim vegetal de zeci de ani. Mulţi din ei, însă, practică *Hatha Yoga*, prin care se obţine o frăgezime perpetuă a ţesuturilor şi o elasticitate a oa-

selor ce prelungeşte prodigios tinereţea ; iar alţii cunosc anumite rădăcini cari uşurează eliminarea toxinelor produse de procesele asimilatorii şi, în acelaşi timp, descarcă remarcabile cantităţi de energic mintală.

Bazarul e acelaşi ca al oricărei populaţii din Nordul Indiei, dar e mult mai curat, pietruit şi măturat. Se găsesc dulciuri, gogoşi, trestie de zahăr, fructe de Peshawar ; apoi pînză, cuverturi, pături şi vase de alamă pentru uzul călugărilor. Acei *yatri* cu dare de mînă, înainte de a porni pentru *darsan* (vizita personajelor proeminente din retraite), se aprovizionează din bazar, căci eticheta cere ca nimeni să nu se apropie de un *saddhu*, cu mîna goală. Chiar cei mai săraci se învrednicesc să cumpere de cîţiva gologani zahăr, alune, migdale şi le oferă călugărilor cu toată ceremonia respectului către *saddhu*. Bazarul e pitoresc, dimineţile, cînd eremiţii în robe galbene şi portocalii se coboară să-şi ia baia, înainte ca cel dintîiu convoi de *yatri* să ajungă la Hardwar. Maimuţele se întîlnesc pretutindeni, pe terase, pe streşini, pe străzi. Cu cîte ne urcăm spre munţi, cu atît sînt mai sălbatice, mai diforme şi începe să se observe bine organizarea lor în triburi.

Se întîlnesc prin bazar curiozităţile oraşelor sfinte orientale. Un om îmbrăcat în roşu şi spoit cu cenuşă pe faţă, cu semnele sectei shivaite pe frunte, poartă un templu cu el, un *mandir*, acoperit cu pînză roşie. Un drug pe umeri şi la ambele capete povara templului, cu capişon de pînză. Omul sună un clopoţel, strigă *mantras*, se opreşte în faţa fiecărei dugheni şi capătă ceva în farfuria de alamă.

Altul stă pe o terasă cu ochii înfipţi în soare. Poate e orb, căci ziua întreagă o petrece în acel extaz optic, urmărind cu pupilele căscate globul de flăcări. Sînt mulţi *naga*, asceţii-goi, cari îşi acoperă trupul cu cenuşă şi-şi lasă părul să crească plete. Dar în Rishikesh, loc ferit de exaltări religioase şi de degenerescenţa mistică a Sudului, această clasă de asceţi rătăcitori nu sînt preţuiţi. Nici un soi de exaltare sau extrem zel religios nu e apreciat în Rishikesh.

Sadhana înseamnă aici solitudine, meditaţie, puritate şi echilibru. Pe orice drum se ajunge la Dumnezeu, îmi spune un *swami*, dar cel mai sigur drum e şi cel mai simplu. Omul ignorant a născocit „dificultatea găsirii lui Dumnezeu". De ce să fie greu să-l găsesc, dacă e în mine, dacă e chiar sufletul meu ? Aşa spune *swami*...

Se află pe malul stîng al Gangelui, la două mile de Rishikesh, *ashram* fără pereche, întîmpinînd fluviul ce ajunge înspumat şi cu mirosul gheţarilor, aşa cum trece de cheile Lakshmanjula. La început nu vezi decît templul alb, sanctuar al lui Shiva, şi cîteva căsuţe ascunse printre pomi. Gangele e larg aici, lărgit între coasta de munte invadată de junglă şi plaja ţărmului stîng, plajă cu nisip argintiu pe care se plimbă în înserat eremiţii. Două bărci poartă trecătorii din *ashram* pe celalt mal înapoi.

Barcagii sînt toţi bărbaţi de munte, voinici, destoinici ; ei nu primesc bacşiş, căci sînt plătiţi de *mahant* (superiorul ashramului). Cînd bărcile sînt amîndouă pe celalt mal trebuie să chiui, ca să te audă unul din barcagii, şi să treacă Gangele.

Soarele bate din plin apele. Munţi de amîndouă părţile. Gangele curge, curge, iar în Swarga-Ashram se deapănă aceeaşi viaţă calmă, monotonă, concentrată, a mînăstirilor indiene. Sînt stînci mari cît malul răsturnat, stînci negre printre care apele se odihnesc în lacuri. Plaja e mărginită de o dună de cactuşi, apoi începe pădurea străbătută de liane lemnoase, unele elastice, altele aspre cu ghimpi, adăpostind vegetaţia aceea prodigioasă a junglei, muşchi şi ramuri, arbuşti şi spînzurători verzi şerpuind în vînt. Lianele se împletesc pretutindeni, deşi călugării le retează pentru netezirea potecilor, şi deşi oamenii din Lakshmanjula vin de le culeg pentru foc, în fiecare toamnă. Pădurea nu e bătrînă, e mai de grabă avangarda codrului ce coboară din munte, dar e deasă, plină de veveriţe, de şerpi, de păuni şi de pisici sălbatice. Toamna, cînd seacă izvoarele în munte şi se răreşte jungla, şacalii vin pînă la marginea ermitajului, după hrană. Le aud, nopţile, urletele penibile şi solitare şi cu cît înaintăm în toamnă, cu atît vin mai aproape. Iar prin peşterile din vecinătate se întîlnesc adesea tigri şi pantere, coborînd din munţi dinspre Pauri. Noaptea ei vin să bea apă din Gange, dihănii de lumină în bătaia lunii, domni netulburaţi în ţinutul în care nimeni nu ucide.

...Cobor în Swarga-Ashram ca să caut un *Swami* despre care am auzit încă din Delhi, *Swami Shivananda,* de şapte ani în acest ashram. Întrb de el într-o farmacie *ayurvedică* şi un omuleţ bătrîn se oferă să mă conducă. Omuleţul e în pragul renunţării ; a venit să-şi caute locul „meditaţiei din urmă".

S-a hotărît să lase familie, feciori și afaceri, pentru care și-a risipit viața în muncă zadarnică și păcate negre. Bătrînul își destăinuie viața cu o înmărmuritoare spontaneitate, încheind că viața de familie e o mistificare, că societatea e plină de păcate și ilustrîndu-mi pesimismul său cu adorabile scene intime. Pe cînd era încă tînăr, a călătorit mult în Persia, Afganistan și Arabia și a împrumutat pretutindeni obiceiurile țării, mîncînd carne de berbec, bînd zdravăn și culcîndu-se cu trei femei pe noapte, după obiceiul arab. La Basra a întîlnit prostituate românce și trecutul, înviind în sufletul lui pocăit, îl face să plîngă. Ne oprim din drum ca să-și potolească plînsul. Un cîrd de maimuțe se coboară din pomi și ne înconjoară, socotind că ne-am oprit ca să le dăm alune...

Găsim pe Swami Shivananda în *Kutiar*-ul său pe malul Gangelui, împreună cu un bărbat cu ochi focoși, impozant, amintindu-mi figura lui Rudolf Steiner, Swami Advaitananda. Acesta din urmă e doctor în drept de la Londra, a călătorit în toată Europa, a cetit mult, ajunsese o poziție socială de invidiat și a lăsat toate ca să-și dedice restul vieții meditației în singurătățile himalayene. Swami Shivanada, om din Sud, e înalt, spătos, negru și fericit ca un franciscan urmînd *sadhana* vedantină, rîzînd mult, își cîștigase prietenia europenilor de seamă din Singapore, unde a practicat medicina zece ani. La treizeci și cinci de ani i-a murit soția și un copil. Atunci a lăsat toate și a pornit pe jos, dormind pe marginea drumurilor, mîncînd gunoaie, cerșind din poartă în poartă — din Singapore în Himalaya. A fost bolnav doi ani, reumatism și malarie, dar s-a vindecat prin practicile yoga. Acum e fericit, căci pentru el nu există nici durere, nici moarte, nici despărțire, pentru că dualismul e aparent, iar singura realitate este Brahman-âtman, sufletul, unul și același în om și în Cosmos. Vechi motiv upanishadic, dar surprinzător cînd îl întîlnesc realizat și rodit în sufletul unui om de știință din secolul XX.

Al treilea *swami* cu trecut social glorios e Swami Narayan, într-un *Kutiar* de piatră albă, chiar alături de templu. El a fost judecător în Gwalior și, cu cinci ani înainte de pensie — care trebuia să fie cam douăzeci de mii de lei lunar — a renunțat la tot și a venit în Rishikesh. De atunci a zvîrlit hainele, acceptînd numai un cache-sexe, și cu tot gerul din ianuarie, Swamijii a umblat pînă la Badrinath, în ținutul zăpezilor veșnice. Doarme pe lemn, se deșteaptă înaintea zorilor și se scaldă în Gange, apoi se cufundă în *sadhana*.

Nimeni nu știe pe ce drum a apucat Swami Narayan, pentru că el e legat de jurămîntul tăcerii, singurul cuvînt pe care îl pronunță fiind mantra „Om !“, salut pe care îl adresează oricui, salutînd pe Dumnezeul pe care-l vede în oricine.

Swami Advaitananda e fericit că m-a întîlnit, ca să-mi expună o foarte isteață paralelă între Bergson și Bradley, pe deoparte, și Shankara vedantinul, de alta. Swamiji e la curent cu mai toată filosofia modernă, pe care o citește în traduceri englezești, și disprețuiește practicile sau devoția în care sînt antrenați majoritatea eremiților, socotind că singura cunoaștere metafizică, *reală*, efectivă, e de ajuns pentru mîntuirea omului.

Swami Shivanada îmi dă fructe într-o farfurie de aluminiu. *Kutiar*-ul său : o cămară în mijlocul unei grădini, un pat, o poliță cu vase, cîteva piei de leopard și tigru și două lăzi cu cărți.

Cît de simplă și plată ar fi conversația, se desprinde din cuvintele lui *swami* o forță indiscutabilă, o înălțime spirituală manifestată în toate pornirile și prin toate sfaturile. E aproape un magnetism, o magie, căci ochii celui inițiat în yoga capătă un luciu metalic, hipnotic, priviri pe cari nu le poți situa, dar pe cari le simți statice, dominante, reci. Swamiji disprețuiește, ca mai toți în Swarga-Ashram, „puterile“ yoghinice, acele exhibiții incerte și oculte atît de discutate în Vestul superstițios. Yoga lor e disciplină personală, cură a trupului și agent de circulație în puhoiul mental, asistent imaculat și puternic în exercițiile de concentrație, meditație și *samadhi*. Iar cu cît disciplina e mai bine realizată, cu atît discipolul ajunge mai tăcut, mai retras. În cele din urmă, după ani de practică, *sadhana* cere ca el să părăsească orice societate — și eremitul se retrage spre Tibet. Peșterile din acest ținut sînt pline de asemenea călugări, ce trăiesc din rădăcini și petrec zilele într-o meditație intransmisibilă, care poate fi simplă aromeală (cum ne place nouă, europenilor, să credem, dar care poate fi, de asemenea, una din acele spețe de extaz static, de posesiune metafizică, contemplații pierdute în Europa odată cu alexandrinii [1]).

Așa, de pildă, Swami Purnananda din Rishikesh nu doarme niciodată. Nopțile lucrează, gîndește, iar ziua își învață ucenicii sanscrită și filosofie religioasă. După miezul nopții, pînă în apropierea zorilor, rămîne într-o poziție ciudată, într-un fel de transă yogică, în care se spune că posedă calități profetice,

[1] Vezi cartea noastră : *Yoga Essai sur les origines de la mystique indienne.*

claire-voyance, claire-audience ; dar despre aceasta nu ştiu nimic. Fapt e că transa durează numai două ceasuri şi după ritmul respiraţiei cu greu aş crede că doarme.

Mai mult, la deşteptare Swami se dovedeşte a fi soluţionat probleme filozofice puse de discipoli sau chiar simple chestii cotidiene. Deşteptarea e sunetul de clopot ce se aude pe tot malul Gangelui, la trei de dimineaţă. Sînt clopotele templelor şi sanctuarelor, veghe oarbă în noapte, şi e semnul meditaţiei. Se spune că, la acest ceas, fiecare făptură fiind adormită, Krishna se coboară din cer ca să împartă pomeni săracilor, să mîngîie pe cei năpăstuiţi, să apere pe cei slabi. În restul timpului, oamenii şi zeii poartă de grijă pămîntului, dar la trei din noapte somnul i-a cuprins pe toţi. De aceea se coboară Krishna din cer, nevăzut, umil, dăruind săracii.

Iar călugării sînt săracii Domnului şi rugăciunea sau meditaţia lor dinaintea zorilor e blagoslovită...

...Cel dintîi apus de soare în Swarga-Ashram, cu *swamiji* îndreptîndu-se spre locuinţa superiorului *(mahant)*. Gangele e însîngerat, munţii par de purpură, o lumină stranie se strecoară în această vale himalayană, pierdută de lume.

Hotărîndu-mă să petrec iarna în acest ermitaj, trebuia să cer îngăduinţa *mahant*-ului. Mi-o dă cu bună inimă, fără să mă întrebe de religie, de naţionalitate şi de bani. Trebuie să respect, însă, legea ermitajului : să lepăd hainele europene, să-mi acopăr trupul cu o robă galbenă sau cu două fîşii albe (semnul studentului, *brabmacarin)*, să umblu în sandale şi să fiu vegetarian. Toate acestea le fac bucuros, căci sînt obosit de vestmîntul meu, care atrage atenţia, şi obosit de pantofii pe cari trebuie să-i descalţ la fiecare uşă, să-i încalţ ca să traversez curtea şi să-i descalţ iar în pragul sanctuarului...

A doua zi mi-am adus din Rishikesh bagajele, am măturat *Kutiar*-ul dat de *mahant* — cămară solitară cu prispă de ciment şi umbra „pomului lui Shiva", cu un pat de lemn şi o lampă — mi-am încuiat pentru mult timp hainele şi, înfăşurat în cele două fîşii albe, m-am coborît să mă scald în Gange. Douăzeci de paşi printre stînci şi Gangele curge, curge. Ape verzi, reci, cu mireazma tare a zăpezii...

...Au trecut două luni de cînd m-am statornicit în Swarga-Ashram şi multe lucruri noi am aflat, multe mai am de scris în aceste memorii. Dar pe nimeni n-am întîlnit care să ştie unde se află *Agarttha*...

...Bat a doua oară clopotele. E dimineaţă, dar soarele nu se vede încă, căci răsare de cealaltă parte a munţilor. Ciori şi păuni ; croncănit monoton şi strigătul acela aspru, metalic, deşteptător, al păunilor sălbatici. Jungla e rece şi proaspătă, după vîntul de noapte. Gangele cu acelaşi parfum tare al zăpezilor topite.

Ermiţii se coboară, în roabele lor portocalii pe plajă pentru baia de dimineaţă. Plonjează complet de cîteva ori, cu degetele astupîndu-şi urechile şi nările, repetînd *mantras.* Îşi spală apoi robele, le întind pe stînci ca să se usuce şi se retrag în *kutiarele* lor. A doua oară apar cînd se aude ciocănitul de la *chetra* şi pornesc pe cărări, desculţi sau în sandale de lemn, cu vasul de alamă al cerşetorului, cerşind hrana. Ei mănîncă cu degetele, ca orice indian, fără să vorbească, uzînd numai de mîna dreaptă, căci hrana e ofrandă zeilor din trup şi masa e mai degrabă un ritual. Mîna stîngă o reazemă de pămînt, şi e socotit o gravă impoliteţă, în toată India, dacă un oaspete atinge ceva cu mîna stîngă în timpul mesei. Restul hranei se aruncă sau se dă vacilor ; nimeni nu poate atinge un rest alimentar. Cînd masa e sfîrşită, ermiţii se coboară pe plajă şi-şi spală faţa, gura şi mîinile. Nu există norod mai curat decît indienii. Baia zilnică e considerată nu necesară, ci indispensabilă. Majoritatea iau două băi complete, în fiecare zi. Înainte şi după mese, îşi spală atent mîinile şi faţa, iar după fiecare act impur, de orice natură, repetă abluţiunile matinale. Fireşte, sînt şi exagerări, printre „ortodocşi". Ei se îmbăiază şi îşi schimbă hainele după fiecare vizită în streini şi nu acceptă să mănînce decît cu bărbaţi din aceeaşi castă. Dacă, umblînd pe stradă, *umbra* unui „sudra" îi atinge, se întorc din drum şi se îmbăiază, socotindu-se impuri...

Swarga-Ashram e asemenea acelei mănăstiri din Rabelais, unde „fiecare poate face ce vrea". Nu sînt obligatorii nici serviciile religioase din templul lui Shiva, unde se împletesc ghirlande de flori roşii în fiecare seară. Locuiesc aici peste o sută treizeci de *saddhu,* iar la templu nu vin niciodată mai mult de doi, trei. Nimic nu e obligatoriu pentru cel ce a renunţat definitiv la datoriile lumii. Dumnezeul lor e unul şi acelaşi, dar fiecare îl numeşte după vrere. Unii îl cheamă *Narayan,* alţii *Shiva,* alţii *Shankara* şi sînt anumiţi *saddhu* cari se mulţumesc cu acea *mantra* divină, *Om,* simbolizînd impronunciabila prezenţă a divinului, oriunde. Cînd se întîlnesc, urarea

lor e aceeaşi : *Om ! namo Narayan ! (Om !* respect lui Narayan !). Dar dacă se află că vreunul adoră pe Dumnezeu sub numele de *Shankara,* cînd ceilalţi *saddhu* îl întîlnesc, îl întîmpină cu numele : *Shankara ! Shankara !*

Vecinul meu e un *naga* (ascet gol) din Punjab, voinic, frumos şi sfînt. El nu cunoaşte nici teologie, nici morală, nici metafizică. Nu cunoaşte nici sanskrită, dar îmi spune că Dumnezeu ar fi cu adevărat meschin dacă s-ar releva numai celor cari cunosc sanscrita. *Naga* al meu nu practică o ascenză violentă, ci se mulţumeşte cu o simplitate firească, petrecînd zilele în lectura acelei imense *Bhagavata Purana* şi în pronunţarea aceluiaşi cuvînt, *Shankara.* Cînd îl întreb despre mîntuirea sufletului său, îmi răspunde că însuşi rostirea numelui divin e destul pentru a fi mîntuit. Nopţile, însă, el practică yoga respiraţiei *(pranayama),* şi adesea m-a invitat în coliba lui, după ce răsar stelele, ca să mă înveţe această terifiantă tehnică, prin care se prelungeşte conştiinţa în somn, în somnul fără vise şi chiar în catalepsia nudă. Metoda lui e cea bine cunoscută a şcolii *Hatha = Yoga,* aşa cum se practică în Himalaya şi în Tibet. Îşi înfundă urechile cu ceară, ia o poziţie stabilă *(asana)* cu picioarele încrucişate, cu şira spinării perpendiculară (în aşa fel încît plexurile sacru, prostatic, solar, cardiac, pharingian şi cavernos să coincidă pe aceeaşi linie mediană începînd din *muladhara* şi sfîrşită în *sahasrara),* cu mîinile într-un echilibru indiferent pe genunchi, cu ochii închişi dar cu vederile concentrate în acel „plex subtil" *(cjna= cakra)* situat între sprîncene şi etmoid. După ce obţine concentrarea necesară *(pratyahara,* adică anihilarea activităţilor periferice ale simţurilor), o saturează prin repetarea mentală a mantrei *Om* — şi începe ritmarea tot mai lentă a respiraţiei, distanţînd tot mai accentuat aspiraţiile pînă ce ajunge la o aspiraţie în intervalul de patru secunde. Corpul capătă o imobilitate rigidă, cîteodată cataleptică, şi se poate constata după ritmul respiratoriu că ascetul doarme, în sensul că toate activităţile sensoriale şi mentale sînt suspendate. În această stare, liberat de obstacolele conştiinţei diurne, treze, *naga* explorează acea inaccesibilă zonă a somnului. De altfel, practica *pranayama* nu-şi are alt rost în afara aceluia de a transmuta conştiinţa veghei în zone cari, normal, sînt subconştiente sau inconştiente... Cînd părăsesc coliba, *naga* păstrează aceeaşi poziţie de statuie ; nici un muşchi nu tresare şi se pot observa precis etapele respiraţiei ritmice, începînd cu umflarea porţiunii inferioare a plămînilor prin retragerea diafragmei, apoi a părţii

mediane prin ridicarea sternului şi, în sfîrşit, a părţii superioare prin îndoirea arcului toracic, aşa cum se află în orice trat de *Hatha* = *Yoga*.

...Libertatea ermiţilor se întinde nu numai la generalităţile devoţionale, ci şi în orice conduită personală. Fiecare poate face ce vrea, se roagă îi place şi respectă credinţele oricui. Nimeni nu manifestă acea atitudine definitivă a occidentalilor, că el singur a găsit adevăratul Dumnezeu şi oricine altul e un eretic. Nimeni nu încearcă să convertească (acea superstiţie semită a monoteismului intolerant şi prozelit). Discuţiile lor sînt asupra lui Brahman, Dumnezeul Unul, Imanent în întreaga creaţie şi totuşi transcendent ei pentru că e imuabil, necalificat şi indeductibil prin relaţii. Cărţile lor sfinte sînt : *Bhagavat-Gita, Upanishadele, Imitaţia lui Christos, Brahma-Sutra,* cu comentariul lui Shankara şi *Yoga-Sutra.* a lui Pantanjali. Dar ei nu citesc totă ziua, ci meditează, practică şi actualizează spiritualitatea revelată în acele cărţi. Mai tot timpul rămîn închişi în *Kutiarele* lor, rugîndu-se ; dar rugăciunea nu e întotdeauna devotată, nu e religioasă în sensul creştin al termenului, ci mai degrabă un exerciţiu spiritual purificare interioară şi atletică metafizică. Fireşte, nu toţi sînt filosofi, dar mai toţi gîndesc cu mijloacele lor proprii. Cîteodată, gîndirea lor e mediocră, monotonă şi pedestră, urmînd tiparele *Gitei* sau ale literaturii populare religioase, exprimînd pînă la saţietate acelaşi motiv al identităţii fonciere *Atman-Brahman.* Discuţiile cu asemenea *saddhu* sînt obositoare şi sterile, dar nimeni nu poate spune pînă la ce punct au realizat acel adevăr banal şi pînă la ce punct „dogma“ lor rămîne simplă formulare de vacuităţi.

Ceea ce e surprinzător, însă, e indiscutabila lor sinceritate şi toleranţă fără margini pentru orice crez, de oriunde. Chiar cei mai mediocri *saddhu* sînt întotdeauna însetaţi să asculte despre Isus Christos, Sf. Francisc, Kabir, Guru Nanak, şi oricare alt *guru,* cum numesc ei pe trimişi. De cum m-am stabilit în *Ashram,* ei au venit să mă întrebe asupra creştinătăţii şi le-au plăcut atît de mult povestirile cu Fra Lorenzo (din „Floricelele“ franciscane) şi cîteva din legendele pioase medievale, încît m-au rugat să le repet, în fiecare zi. Ei toţi socotesc pe Isus Christos fiul lui Dumnezeu şi îl numesc „Lord Iesus“, aşa cum au auzit pe misionari. Dar aceasta nu-i împiedică să considere pe Buddha, Krishna şi alţi profeţi, egali lui Isus. Ei nu pot accepta limite şi zone geografice în manifestarea divinităţii. Spiritul lor pantheist e patent chiar în cele mai simple afirmaţii metafizice. Dar roadele sînt emoţionante. Un bă-

trîn *saddhu*, meşter neîntrecut în vorbirea sanscrită, în cea dintîi zi a întîlnirii noastre m-a îmbrăţişat şi a început să plîngă, spunîndu-mi : „toţi sîntem unul !" Ei sînt izbăviţi de acea curiozitate insuportabilă a europenilor asupra cultului şi nimeni nu m-a întrebat pînă acum dacă sînt protestant, anglican, catolic sau ortodox. Odată am ispitit pe un *swami* întrebîndu-l dacă, pentru a cunoaşte pe Dumnezeu, e necesară iniţierea în hinduism. El s-a mirat mult de o asemenea întrebare şi mi-a spus că nici o convertire nu e necesară, iar dacă iubesc hinduismul pot accepta idealurile sale, şi nimic mai mult. A adăugat, însă, că dacă dragostea de hinduism e sinceră, aceasta probează numai un singur lucru : că în precedenta-mi existenţă am fost indian...

Ei spun : „toţi sîntem Unul !" şi, ceea ce e important, pun necontenit în practică această afirmaţie. Se ajută unul pe altul, se despersonalizează în faţa prietenilor şi practică *seva* (serviciu). Un *swami*, aproape bătrîn, e celebru prin conduita lui. Niciodată nu lucrează pentru sine, deşi lucrează ca un salahor, zi şi noapte. Spală *Kutiarele* vecinilor, spală rufele pentru cei bolnavi, face ceai pentru oricine, aprinde lămpile, e mesagerul tuturor şi e de o modestie şi umilinţă franciscană. Cîteva zile după stabilirea mea la *Ashram*, a venit şi a răsădit o tufă îmbobocită în faţa ferestrii, ca să mă deştept dimineaţa cu bucuria acelor flori întîmpinîndu-mi ochii.

Odată am întovărăşit la Brahmapuri, cîteva mile în junglă, în susul Gangelui, o Miss venită să viziteze Swarga-Ashram. Se aflau acolo multe peşteri şi într-una din ele am întîlnit un *Saddhu* din Malabar, căruia nu ştiai ce să-i admiri mai mult : învăţătura sau sfinţenia. Ne-am aşezat pe nisipul rece al peşterii şi deşi noi venisem să învăţăm ceva de la el, el a început să ne întrebe. Ne-a arătat *Confesiunile* lui Augustin şi a întrebat pe acea Miss dacă a cetit *Imitaţia lui Christos*. Aflînd că nu, a sfătuit-o blînd : „citeşte-o, Mamă, pentru că e una din cele mai mari cărţi ce s-au scris pe acest pămînt"... Am roşit atunci, încă odată, pentru înfumurarea şi păcatele albilor cari au venit să convertească Asia.

PEŞTERILE DIN BRAHMAPURI

...Pe atunci era octombrie, zilele calde şi jungla deasă, cascade verzi prăvălite luxuriant din coaste către albia îngustă a Gangelui. Am pornit cu Swami Shivanada şi un alt *saddhu*,

Dayananda, în zori, pe poteca inundată de tufe, pe malul de sus, spre Lakshmanjula. Am trecut podul suspendat deasupra cheilor în cari spumegă, albastru, Gangele şi apoi, printr-un cîmp de flori, sus pe platou, ne-am afundat în junglă. Poteca se pierdea sub ierburile acelea prodigioase, reptile cu frunza lată, liane tîrîtoare care-şi au rădăcinile în mal şi lujerele în codru, frînghii umede, vii, sensitive, cari se tînguiesc călcate şi izbucnesc de sub picior asemenea omizilor. Arareori vedem soarele în valurile acelea verde-întunecat ; îl zăream la răstimpuri în vîrf de arbore necunoscut, prin spărturi de cer albastru, zeu incandescent şi plutitor în zarea înşelăciunilor. Poteca şerpuia dezordonat, acum printre bolovanii unui pîrîu secat, acum pe sub trunchiuri căzute, uriaşi în giulgiu verde. Moartea vegetală nu lasă impresia aceea deprimantă a toamnei sau crepusculului, ci era un dar al prea plinului vieţii, o bucurie a materiei ce se schimbă, palingeneză şi sacrificiu ; dans. Iar eu eram fermecat de magia aceeasta a ritmului veşnic şi strigările cenuşii schimbate în lujere cu floare albastră le auzeam, şi de pretutindeni mă loveau miresme tari, nude. Umblam toţi cu pasul omului intoxicat de junglă, cu respiraţia ameţită de mierea parfumului necunoscut. Pădurea de bambuşi a fost oaza simplicităţii după babilonul de miresme şi forme. Covorul de frunze era aci sobru şi uscat, iar ramurile bambuşilor porneau zvelte, fără imaginaţie, improvizînd un cort imens prin pînza căruia lumina se filtra supusă şi plăpîndă ca un august în Anglia. Umblam şi noi mai agale, fiecare cu amintirile noastre, îmblînziţi şi împuterniciţi în acelaşi timp prin făptura domestică a bambuşilor.

Am ajuns întîi la coliba unui *brahmacarin* nepalez, un bărbat aproape bătrîn, pe jumătate gol, care-şi durase o gospodărie ciudată, numai bananieri, portocali şi tufe de *bang,* ale căror frunze fierte sau fumate într-o *huka* de lemn produc o toropeală mult gustată de *saddhus,* căci se spune că facilitează concentrarea mentală şi clarifică meditaţia. Brahmacarinul ne dăruieşte banane şi lămîi, apoi ne arată culturile lui de plante medicinale, de cari eram cu deosebire interesat. Ştiam deja de o plantă care produce o terifiantă căldură internă, uzată de Swami Narayan, acel *naga* care a luat „jurămîntul tăcerii" de atîţia ani şi înfruntă un ger sălbatec numai cu o zdreanţă cache sexe. Şi chiar în drum spre Brahmapuri, călăuzele mele mi-au arătat anumite rădăcini-bulb pe care pustnicii le folosesc drept hrană şi tonic. Numele acestor bulbi e „fructul rishilor", dar în timp ce un *swami* ordinar nu cunoaşte decît o specie, sînt alţii cari cunosc cincisprezece, şai-

sprezece, unele din ele cu puteri miraculoase. Secretul e greu de arătat, iar experienţa e primejdioasă, căci majoritatea rădăcinilor-bulbi sînt veninoase. Brahmacrinul nepalez mi-a arătat însă o cultură de „frunza lui Brahma", o plantă scundă, cu frunze mici şi rotunde, cu gustul medicinal. Planta aceasta e renumită prin însuşirile ei de fortificarea nervilor. Surmenajul, excesul de concentrare şi chiar unele boli cari slăbesc creierul — sînt admirabil combătute prin „frunza lui Brahma". Ea e cunoscută de mii de ani în farmaceutica Ayur-Veda, iar de curînd a fost adoptată de „Bengal Pharmaceutical Vorks" din Calcutta.

Brahmarinul îmi arătă, apoi, un arbust al cărui suc vindecă muşcăturile de scorpion, apoi o specie de *canapis* care produce o intoxicaţie asemenea opiului şi alte numeroase plante şi insecte uzate de medicina ayurvedică. În acea noapte, în coliba din Brahmapuri, notele mele se adunau prodigios însemînd taine din ştiinţa botanică şi farmaceutică a sihaştrilor himalayeni. Multe din plantele culese le-am experimentat fie personal, fie în spitalul din Laksmanjula. Odată am furat *bang* şi îmi amintesc că am avut o noapte vertiginoasă, căci sensul spaţiului se deplasase şi mă simţeam atît de uşor, încît de cîte ori voiam să mă întorc pe o parte, cădeam din pat... *Bang* are o curioasă însuşire de a concentra şi adînci gîndul, orice gînd care domină conştiinţa în momentul intoxicării. Fireşte, dacă e un gînd religios — cum se presupune — meditaţia e perfectă. Îmi amintesc însă, că avusesem în acea seară o discuţie literară cu un vizitator în *ashram* şi noaptea mea a fost plină de coşmare...

Am coborît apoi pe malul Gangelui ca să căutăm peştera unui *naga,* ascet gol. A trebuit să suim şi să coborîm stînci bătute de soare, pe cari se încălzeau şopîrle mari şi şerpi de nisip, pînă ce am descoperit stînca din mal în care se afla peştera ascetului. Soarele ardea neîndurat şi noi suiam pe trepte improvizate, ajutaţi de o frînghie ce atîrna din gura peşterii. Am început a striga : *Om ! Om ! Namo Narayan !* şi ascetul a deschis ferestruica de lemn ce astupa gura peşterii. Era tînăr, palid de înfrînări fără număr, slăbit de arşiţa ce încingea peştera şi zăpăcit de lumină. Cu desăvîrşire gol, cu plete strînse coc în creştet, a venit în gura peşterii să ne vadă. Călăuza mea îmi spune că peştera e plină de şerpi. Încep a descoase pe ascet în sanscrită şi aflu că a fost *pandit* şi studiază acum comentariul lui Vachaspati Misra la *Vedanta = Sutra = Bhashya* a lui Sankaracharya. Nu vorbeşte o sanscrită excelentă, dar îmi arată cărţi şi manuscrise, printre cari un Kalidasa

cu comentariul lui Malinatha, admirabil transcris în cerneli negre și roșii. Vorbește stins, cu ochii ofiliți de întunerec. Se minunează că vin atît de departe, dar refuză o discuție filosofică, fie pentru că mă socotea un *mleccha* (barbar), fie pentru că era ostenit de vorbire. Ne coborîm jos, asudați și năruiți de arșiță. Gangele se rostogolește albastru printre stînci, un albastru neobișnuit de viu. Pornim iarăși pe plaja ruptă de stînci gigantice și micul nostru grup marchează cele dintîi dîre umane pe nisipul necălcat decît de maimuțele coborînd să bea din apa Gangelui...

Ajungem la Brahmapuri. O singură colibă din trestie de bambu, solid durată pe un fundament de pietriș, cu două pîrîuri coborînd în ambele coaste. *Swami* care locuiește vorbește perfect bengali, pentru că maestrul său spiritual a fost un bengalez pustnicit în aceste părți ale Himalayei. Îi ascult povestea, odihnindu-mă pe prispa cu rogojini, la umbra arborilor uriași. Patru oameni din Laksmanjula lucrează la plantația de bananieri și întreaga gospodărie, oază neverosimilă în inima junglei, îmi reamintește violent peisagii din Ceylon cu singalezi pe jumătate goi în plantațiile arborilor de cauciuc.

Un trib de maimuțe cenușii, cu fețele albe, locuiește chiar în spatele colibei și *swami* întîmpină multe dificultăți ca să-și păstreze plantațiile. În timpul zilei, el scoate din colibă piei de leopard și de jaguar și le așază pe trunchiuri. Întreg tribul e cuprins de panică, chiuie, țipă și se înalță vertiginos către vîrful de pomi, sărind din ramură în ramură, cu un zgomot înfricoșat de frunze biciuite, sau încolăcindu-și cozile de crăci și oscilînd ca un pendul între liane. Niciodată n-am văzut atîtea maimuțe și atît de sălbatice. Spectacolul mă interesa cu atît mai mult cu cît mă simțeam suspectat din vîrful pomilor și la orice moment puteam fi lovit cu fructe sau ramuri de către șeful tribului, un mascul cu ochi întărîtați și cel din urmă din retragere.

Swami îmi mărturisește că le observă și el de luni de zile și se minunează de atîta vitalitate. Maimuțoii sînt într-o permanentă agitație, cu volte amețitoare, cu risipă de aventuri amoroase — și cu toate acestea, deși hrana lor e puțină și la voia întîmplării, nu sînt slabi și se bucură de o longevitate umană. *Swami* crede că vitalitatea aceasta vulcanică se datorește unor rădăcini speciale pe cari numai maimuțele le cunosc și-și susține teza amintindu-mi că sihaștrii cunosc parte din aceste specii de bulbi, lucru pe care am fost nevoit să-l accept. El, însă, procedează științifice; spionează ce plante

și rădăcini mănîncă anumite maimuțe și le observă conduita zile de-a rîndul. Investigațiile lui sînt pline de riscuri, dar el e optimist și nu admite eșecuri ; e sigur că în cîțiva ani va afla planta miraculoasă... Mă surprinde atitudinea aceasta de cercetător pozitiv în viața junglei, pentru că eremeții ignoră, în general, atît frumusețile naturii, cît și legile ei, și sînt de o neînchipuită indiferență la tot ce nu privește Absolutul, metafizica și fizica mîntuirii lor.

Gazda noastră aprinse focul pentru a coace turte de secară și fierbe vegetalele. Noi coborîm pe malul Gangelui, să vizităm peșterile. Sînt mici, ascunse în stînci, create la întîmplare de rostogolirea malurilor de piatră. Găsim pe cea mai pitorească și cea mai încăpătoare, adevărată peșteră de sihastru, în care a locuit șase luni Swami Ramtritha, acel incomparabil maestru spiritual al Indiei. Intrăm cu greutate și ne așezăm pe nisipul rece al peșterii. Acolo am întîlnit pe acel bătrîn *swami* din Malabar, care a întrebat, cu alt prilej, pe o creștină dacă a citit *Imitația lui Christos.* Swamiji tocmai se cobora din piscurile de zăpadă veșnică. Opt luni nu văzuse pe nimeni, afară de cei trei brahmacarini minori pe cari îi învața sanskrita și filosofia. Eram cel dintîi „din lume". M-a întrebat dacă regele și Gandhi trăiesc. I-am spus că M. S. trăiește, dar că Mahatma e în închisoare. Pustnicul a început a plînge, apoi a rîs, un rîs ciudat și sincer. Tainele pustniciei...

Colindăm stînci după stînci. Nisipul arde, șopîrlele se risipesc la zvonul pașilor și Gangele curge înspumat de chei. Jungla crește magnifică, pe ambele maluri. Miresmele ard din colțuri nevăzute. Nimeni nu știe de unde vin, îmi spune Swamiji. căci le-au adus corpul neînsuflețit al lui Swami Ramtirtha, pierit în aceste locuri, în apele Gangelui. E, poate, pocăința fluviului...

COBRA NEAGRĂ

...Octombrie a fost sezonul pelerinajelor la Hardwar, Rishikesh și Swarga-Ashram. Zilnic, grupuri de ținuturi împrăștiate în cele patru părți ale Indiei ajungeau la ashram ca să privească pe cei mai desăvîrșiți *saddhu* și să dăruiască daruri. E obiceiul caracteristic al indienilor, chiar al celor agnostici și ateiști, să viziteze cu familile centrale religioase și să ceară sfaturi de conduită sau să cerceteze pe maeștrii vedantini asu-

pra tainelor dumnezeului interior. În acest fel, ideile și reformele permează întreaga Indie, vast proces de osmoză spirituală, idei pornite din sihăstriile himalayene și cutreierînd provincie după provincie pînă la Capul Comorin sau în jungla Asamului. Numele unui sfînt se popularizează astfel, alături de rezumatul credințelor sale religioase, și discipolii vin de pretutindeni, fără propagandă și fără publicitate. Cu cît mai retras trăiește un *saddhu*, cu atît mai profund străbate personalitatea sa în India, țara balaurului fermecat. Pentru un hindus care trăiește în societate și în familie, cei ce au renunțat și s-au retras în pustietăți sînt asemenea unui zeu, prin simplul act al renunțării. Chiar dacă ermitul e mediocru și plin de tentații mondene, valoarea sa rămîne intactă. El va atinge într-o zi liberarea după care e înfometat sufletul indian. În timp ce acei cari trăiesc participînd la instituțiile sociale, sînt osîndiți să se nască iarăși și iarăși, în roata dureroasă a transmigrărilor, *samsara*...

Cînd, însă, un alb, un european creștin acceptă renunțarea monastică, chiar pentru un răstimp, viața lui ajunge mitologie și numele său e adorat ca al unui RISHI. Cei dintîi pelerini îi răspîndesc numele prin bazare prin trenuri, prin sezători în jurul focului — și chipul albului se transfigurează, proporțiile se dilată legendar, spusele lui sînt memorate și citite, scrisorile lui sînt traduse în cele o sută de limbi ale Indiei. Dintr-un simplu și mediocru european venit să învețe ceva de la sihaștrii himalayeni, el se descoperă deodată idealizat, într-o apoteoză ciudată și neverosimilă. Oamenii aud de el și vin, vin mereu. pentru *darsan*. *Kutiarul* său e invadat de grupuri pioase, bătrîni cari îi cer lămuriri asupra *Bhagavat-Gitei*, bărbați cari îi oferă mii de rupii, pentru a înființa aziluri și școli religioase, femei cari îl acoperă cu daruri — pînză de casă, dulciuri, rodii, săculețe cu zahăr și ceai, banane și migdale — fecioare cari se pleacă în nisip și-i ating cu fruntea sandalele, copii cari se cer binecuvîntați în sanscrită, bolnavi cari se cer tămăduiți, ignoranți cari se cer luminați.

Albul se descoperă despersonalizat și transmutat într-un Binefăcător taumaturg și angelic. Mărturisirile lui penibile că nu e *nimic*, că nu știe *nimic*, că a venit în India să învețe iar nu să predice sînt considerate sfîntă umilință. Dacă vorbește — e privit un Suflet mare, magnanim, care își pierde vremea ajutînd pe cei ignoranți. Dacă tace — e privit drept un adevărat sfînt, care a depășit vorbăria muritorilor de rînd. Oamenii se închină atunci în fața lui, femeile se pleacă și îi mîn-

gîie tălpile, îi ating hainele cu fruntea. Un singur cuvînt îi face fericiţi pentru un anotimp. Ei aşteaptă orice de la acest alb care primeşte să trăiască după cum trăiesc *rishii* ; aşteaptă un zîmbet, o privire sau un vers sanscrit sau chiar numai pronunţarea acelui cuvînt fermecat ; *Shanti ! Shanti !* (pace). India e înfometată de dragoste, de simpatie sinceră şi desinteresată, venită din partea celor cari au robit-o. O glumă pentru un servitor îl face sclav stăpînului, pentru viaţă. Oameni învăţaţi să primească numai ura şi dispreţul europenilor sînt covîrşiţi în faţa excepţiilor şi cu cît sînt mai ignoranţi, mai neştiutori de cele europene — cu atît devotamentul lor e mai sincer şi mai profund.

Am fost cu prilejul unui asemenea grup venit pentru *darsan*, cînd am văzut pentru întîia oară cobra neagră. Şerpi am întîlnit mereu, în *ashram*, atît vipere cît şi cobra, dar nimeni nu îi atacă aici, aşa că nu sînt primejdioşi. De altfel, e izbitor faptul că nimeni nu îşi aminteşte să fi auzit cîndva de *saddhu* muşcat de şarpe. Peste tot în India se vînează cobra şi pythonul, aşa cum se vînează sălbătăciunile. În toamna trecută întovărăşeam un inginer englez la vînătoare pe ţărmurile Gangelui. Pe cînd traversam jungla aceea indescriptibilă a Bengalului, ne-am oprit deodată amîndoi, ascultînd un strigăt de pasăre, strigăt ciudat, uman, agonic. Eu nu am înţeles că e spaima unui porumbel sălbatec fascinat de ochii cobrei, dar tovarăşul meu a recunoscut strigătul şi a început să se apropie atent de arborele de unde pornise chemarea. Amîndoi am zărit atunci o scenă intraductibilă, aşa cum e întreaga viaţă a junglei. O cobră gigantică îşi fixase privirile de oţel albastru pe ochii unui porumbel dintr-un arbore vecin. Pasărea a chemat chemarea aceea de noapte care ne-a tulburat, dar n-a putut zbura. Cobra îşi scurgea fascinarea prin aceeaşi privire de duh teluric, aşteptînd. Dar tovarăşul meu, după ce mi-a descoperit drama cotidiană a junglei, a împuşcat cobra. Ne-am apropiat amîndoi de porumbelul sălbatec. Era mort şi el, de spaimă...

Altădată, în Calcutta, am descoperit un pui de phyton în sufragerie şi l-a ucis un băiat al gazdei. Dar bucătarul ne-a vestit că „mama şarpelui" va veni căutînd răzbunarea. Deşi am rîs cu toţii de „superstiţie", gazda a oprit copiii să se joace seara prin grădină. Puţine zile în urmă, în timpul cinei, am auzit toţi un orăcăit de broască, străpungător de metalic şi precipitat. Gazda a recunoscut strigătul broaştei în gură de şarpe. Am ieşit toţi cu felinare şi lămpi electrice pe veranda încăr-

cată de vase cu flori şi arbuşti. Strigătul venea dintr-un colţ al verandei şi cum a zărit lumini, şarpele, în loc să fugă, s-a oprit încolăcit în loc. N-a fost greu de ucis. Dar era şi el un python...

...Nu văzusem, însă, pînă acum o cobră neagră, cea mai terifiantă reptilă, care ucide, după spusa indienilor, în două minute. Am alergat, şi eu şi vizitatorii mei, către un *kutiar* vecin unde auzisem larmă şi văzusem oameni precipitîndu-se cu bastoane. *Swami,* care locuia în *kutiar,* îşi deretica avutul, scuturînd pînzele şi măturînd odaia, cînd a descoperit o cobră imensă într-un coş de nuiele. Un *swami* nu poate să ucidă. Datoria lui e să hrănească toate vieţuitoarele, şi adesea lasă o ceaşcă cu lapte pentru şerpi dacă se întîmplă să fie. Dar, măturînd odaia, *swami* a lovit fără voie cobra şi a întărîtat-o. O cobră iritată nu pleacă fără să muşte prima fiinţă ce o întîlneşte în cale. *Swami* a încercat s-o gonească cu băţul, izbutind s-o înfurie mai rău. Odaia era goală, *swami* a trîntit uşa, aşteptînd să se potolească. În timpul acesta, un englez *saddhu,* Swami Jnanananda, care se coborîse din munţi numai cu puţine zile înainte, a venit în faţa *Kutiarului,* unde se adunase gloata vizitatorilor şi a ermiţilor.

Se spune că un englez nu fuge din faţa primejdiei, tocmai pentru că îi e frică de fugă. Swami Janananda (pe adevăratul său nume Arthur Yaung) a deschis cu băţul uşa colibei, socotind că va găsi cobra furişată într-un colţ, şi, sperioasă. Dar a aflat în faţă-i gigantica reptilă neagră, fluierînd de furie înspăimîntată de venin. N-a avut timp de nimic altceva decît să se apere. Şi, din, întîmplare, a sfărîmat capul cobrei de la cea dintîi lovitură de baston. A scăpat o viaţă de om, fireşte, căci în acest *ashram* nimeni nu cunoaşte leac împotriva cobrei negre şi dacă cineva ar fi muşcat, murea înainte să vină lecuitorul din Hardwar. Totuşi, Swami a făptuit o crimă, ucigînd, şi toţi ermiţii au fost consternaţi. Am scos trupul cobrei din colibă ; măsura aproape doi metri, neagră cum e cărbunele. Am legat-o cu o frînghie şi am aruncat-o în Gange. În acea seară toţi ermiţii s-au rugat pentru păcătos...

Dar am observat că adesea laptele din ulcica mea scade. Bănuiam că vreo pisică sălbăticită mă vizitează noaptea. Pînă ce, într-o noapte, am auzit fluierat în surdină şi zgomote ciudate. Nu aveam lampă şi nu m-am coborît din pat. De altfel, ştiam că nici un şarpe nu mişcă pînă ce nu e iritat. Dimineaţa am mărturisit ciudăţenia unui *Swami* meşter în toate încurcăturile. El mi-a sugerat o idee minunată. Am prins amîndoi o

iguana, unul din acei „crocodili" de uscat, ce trăiesc pe sub stînci și vînează șerpi. Sînt animale năuce, mari cît o curcă și cu un dezastruos aspect de reptilă preistorică de carton. Niciodată n-am privit ochi mai nedumeriți decît ai unui *iguane*. Oricum, am prins-o cu ușurință și am adus-o cu o frînghie în *kutiarul* meu, după ce am închis. fereastra. I-am dat drumul și noi am părăsit odaia. Am așteptat vreo două ceasuri, apoi am intrat. *Iguana*, sufla greu, umflată și năucă. De atunci n-am mai auzit fluierat în noapte și nici laptele n-a mai scăzut. *Iguana* își făcuse datoria ; înghițise șarpele...

LEPROȘII

Șoseaua de la Rishikesh spre Munikhereti coboară o albie de rîu secat prin care curg, vara, pîraie limpezi și leșiatice. Priveliștea e, aici, dezolantă și ochiul caută dornic apele Gangelui, ce se ghicește undeva, după umărul de deal retezat. Spre munte, valea se îngustează printre pietre, apoi cotește înapoia unui ashram cu terasele spre soare-răsare, se înfundă în junglă și se pierde undeva în inima munților, în Tiri.

Acesta e drumul pelerinilor de la Hardwar și Rishikesh, spre Lakshmanjula. Ei vin în grupuri, cu robi purtînd păturı sı șaluri sau cămile închiriate în drum sau catîri și cai de munte cu călăuzele lor himalayene.

Altădată, autobuze grele se coboară din Rishikesh și străbat valea seacă în huruit de oțelării, pînă ce ating iarăși șoseaua umbrită de acei pomi cu floare galbenă și frunze lungi ca ale oleandrilor.

Pe orice drum ai veni, te lovesc dintr-o dată zvonuri tînguitoare, miorlăit feminin și jalnic, litanie știrbă, nazale prelungite liturgic — zvonuri sfîșietoare, cerșetoare, în cari anevoie distingi cuvintele : „Maharajah, Maharajah !..." Din umbra dealului se coboară convoi neverosimil de zdrențe, cîrje și răni. Te oprești uimit în bătaia soarelui, iar ființele acelea inumane te înconjoară, te imploră, te hărțuie cu mătănii și plîns. Nu le ghicești de la început soarta, pentru că ei își acoperă rănile cu zdrențe de sac sau lepădături. Dar dacă te văd rezistînd, încep a-și arăta plăgile, ispitindu-ți omenia și scîrba. Plăgi de coșmar, roz-albe, argintii, sclipitoare, în soare — și în jurul tău valea seacă, dezolantă, pustie. „Maharajah, Maharajah !"...

Leproşi. Cu profilele lor accentuat leonine, cu mîinile lor fără degete, bonturi de coji argintii. Unii, la începutul calvarului, proaspăt aruncaţi de familii, poartă încă vestimintele vieţii dintîi. Recunoşti tinereţea în femeile cu cosiţele prăfuite, cu ochii încă vii — căci „principesa de argint" seduce pe îndelete, intîi degetele, apoi talpa, apoi nasul, coatele, gura... recunoşti gîndire şi înţelepciune în privirile bărbaţilor cari s-au descoperit deodată *paria* în mijlocul celor pe cari i-au hrănit, ostracizaţi şi blestemaţi. Nici de cerşit nu li se îngăduie în orice loc. Ei sînt goniţi şi huiduiţi cu cîinii, pînă ce află de un loc ocupat de alţi leproşi şi pornesc atunci să-i găsească. Mulţimea lor se adună, an după an, şi deşi mulţi mor sau se ucid în junglă — numărul creşte, durerea lor se adînceşte ca o pedeapsă din Apocalips.

M-am întors dis-de-dimineaţă. Nu i-am găsit în vale, dar un băietan m-a lămurit că ei dorm într-o casă părăsită din munte şi vor veni. I-am aşteptat. Cînd soarele s-a încălzit de-a binelea, grupurile lor au început a se coborî pe potecile din valea seacă. Unii în cîrji, alţii tîrîndu-se, murdari, căci nu li se îngăduie să se spele în ape curgătoare, iar lacurile au secat. Mă ştiau că le-am dat bani de cîteva ori şi feţele lor s-au înseninat văzîndu-mă. Dar eu venisem cu un gînd mai curajos : voiam să le găsesc un sălaş, un spital sau un *ashram* şi bani destui ca să nu mai cerşească. Căci gologanii pe cari îi aruncă unii dintre pelerini se întorc din mîinile lor argintii, crainici ai „principesei". Şi de curînd, o adolescenţă din Munikhereti, ascunzînd naivă un ban de nichel în gură, şi-a înţeles soarta şi a dispărut. Poate s-a lăsat să moară de foame în junglă sau poate a plecat să-şi afle tătămduirea la vreun RISHI din peşteri.

Am început a-i descoase cu bruma mea de hindi pe care am deprins-o în aceste luni de ermitaj. Am aflat că n-au casă, nici hrană căci primăria din Rishikesh n-are fonduri şi tot ce a putut face pentru ei a fost să le consacre locul de cerşit pe care l-au ales, în drmul pelerinilor milostivi. Nimeni nu se gîndeşte la ei. Bogătaşii religioşi sînt ocupaţi să-şi dăruiască averile pentru ridicarea de noi temple şi **Ashram** sau adăugînd mii de rupii pentru întreţinerea celor şase milioane de **saddhus** ale Indiei. Autorităţile nu pot face nimic, pentru că n-au primit ordine (de altfel, chiar în Bombay leproşii sînt înşiraţi pe străzi... m-a lămurit victorios un slujbaş, ca să se scuze). Serviciul sanitar e neputincios, pentru că nimeni n-a învăţat cum să vindece lepra şi le e frică să se apropie de leproşi. Toţi fug

sau întorc capetele. Le e milă de ei, dar știu că fiecare trebuie să-și ispășească păcatele vieților precedente. Orice se întîmplă cu noi își are rost și ascunde un tilc. La ce bun să intervină în acțiunile altora ? **Karma** e o datorie reconfortantă și confortabilă, știam aceasta...

Mi-au spus că, în seara lunii noi și a lunii-pline, li se dă hrană de la un **ashram** din apropiere. Acesta e singurul ajutor efectiv. M-au invitat să vin și am venit în seara lunii-pline. Singurătatea aceea pustie a junglei, dezvoltarea văii răcorită de lumina lunară. Ei așteptau. Un clopot a bătut mărunt și rîndurile lor s-au îndreptat către **ashram**-ul vecin. Au primit fiecare **chapati** și **dal**, adică aceleași binecunoscute turte și terci. Primeau hrana flămînzi și bestiali, în cioburi sau în hîrtii, în frunze de bananier sau în farfurii ruginite. Milostiveau și se tîrau la marginea drumului. Umbrele lor se jucau hidoase pe plaja luminii. Mîncau flămînzi, mîncau, ca toți indienii, cu degetele — cu ce le mai rămăsese din degete...

Trebuiau, de acum, să aștepte treisprezece sau paisprezece zile. Să aștepte, adică să rabde sau poate să moară. Și nimeni care să se îndure, să se apropie de ei ; nimeni în care să se încreadă. Au avut un singur protector, pe un oarecare Dr. Hari Singh, dar l-au pierdut și pe el.

Acum vreo treizeci de ani, dr. Hari Singh s-a întors proaspăt de știință și intoxicat de entuziasm social, de la Londra. Într-o călătorie spre Pauri, a întîlnit grupurile de leproși din vale. Deși familia lui îl aștepta în Lahore, doctorul s-a hotărît să nu se întoarcă pînă ce nu va găsi un azil. A umblat, a strigat, a cerșit și a izbutit, în cîteva luni, să adune pe toți leproșii din ținut într-un falnic **ashram** cumpărat cu banii unui milostiv rajah. Era singur, căci nimeni nu se încumeta să se apropie de leproși. Dar a scris serviciului sanitar din Delhi și a primit o echipă. Familia sa a încercat să-l întoarcă din drum, prin orice chip. A trimis o soră, un frate, un copil de cîțiva ani, să-l ispitească. Hari Singh a rezistat. A trecut o jumătate de an de la exilarea lui. Într-o zi primește o scrisoare, care îl chema urgent : soția sa născuse o copilă și-l implora să vină. Medicul a capitulat. Dar, în seara plecării, cînd toți leproșii îl implorau plîngînd, el a descoperit la încheieturile pumnului cîțiva solzi argintii. Atît. Și în aceeași seară s-a împușcat. Sinuciderea a făcut zarvă. Echipa s-a reîntors la Delhi, **ashram**-ul a fost evacuat și leproșii s-au trezit tot în valea seacă...

De-atunci nu-i mai ajută nimeni.

LA GRANIȚA AFGANISTANULUI

(fragmente)

În ziua de 7 noiembrie 1930, Arthur Young și cu mine eram arestați în gara Lahore. Lucrurile s-au întîmplat astfel; amîndoi plecaserăm noaptea tîrziu, din Amristar, informați de gazda noastră (un tînăr profesor din Khalsa College) că tulburările politice sînt în violentă creștere și că ar fi bine să ne depărtăm cît mai curînd de centrele naționaliste teroriste. E adevărat, cu cîteva zile mai înainte se descoperise un depozit de bombe la Delhi, și asta ațîțase cumplit poliția. Se făceau percheziții pe stradă, se făceau descinderi. Era, s-o mărturisesc, un lucru foarte plicticos. De cînd coborîsem din Himalaya cu Arthur Young (care își luase numele de eremit Swami Jnanananda și umbla îmbrăcat în robă monastică) fusesem necontenit sub observația poliției. La Gurukul, colegiul Arya-Sama) de lîngă Hardwar, venisem cu gîndul să rămînem cîteva zile, cînd un agent secret se apropie de mine și-mi spune că ar fi de dorit să părăsesc colegiul.

Toate acestea erau de-a dreptul obositoare. Am plecat din Amristar hotărîți să ne apropiem cît mai repede de frontiera nord-vestică. Punctul nostru central era Peshawar; aici trebuia să rămînem cel puțin o săptămînă în care timp eu aș fi cercetat arta greco-buddhistă colecționată în Muzeu, iar Arthur Young ar fi luat lecții de pushto și persană (pe aceasta din urmă o cunoștea deja). După aceea, gîndul nostru era să trecem în Waziristan, unde Young avea prieteni încă din 1918; de aici, eu urmam să mă întorc — prin Quetta — în India, iar el să încerce marea aventură de la intra în Afganistan prin Persia. Toate acestea erau bine puse la punct în serile și nopțile noastre din mînăstirea himalayană unde ne cunoscuserăm.

Noaptea din 6 spre 7 noiembrie mi-o amintesc și acum cu o extraordinară prospețime.

Am venit devreme în gară, ca să putem dormi bine pînă la sosirea trenului. Obosiți, surescitați; eu mă hotărăsc să îmbrac din nou hainele europene, tocmai pentru a nu întîmpina neplăceri. Cînd intru din nou în sala de așteptare, un domn se apropie de mine și mi se adresează foarte politicos într-o limbă necunoscută. Îi răspund, în englezește, că nu înțeleg.

— Cum, nu sînteți mahomedan?

Părea foarte mirat. Barba mea îl înșelase. Atît timp cît păstrasem roba galbenă a ermiților, păream hindus; acum,

în haine europene, păream musulman. Nu știu de ce, lucrul ăsta mă încînta. Domnul mi se prezentă : funcționar la Serviciul Aeronautic din Bagdad ; stabilit de zece ani în Persia. Venise în India să-și vadă niște rude. Comandăm ceai și, de unde noi speraserăm să ne odihnim toată noaptea, domnul din Bagdad ne ține de vorbă pînă la venirea trenului. Dar ce conversație, ce amănunte! Deschid caietul cu însemnări din acea călătorie și găsesc : „Îmi spune că Bagdadul e un oraș aproape parizian și femeile, îmbrăcate ultramodern, sînt în general prostituate. Cîteva cazuri specifice de mare virilitate a arabilor ; un bătrîn de 60 de ani se plîngea Khedivului că nevasta îi e bolnavă, iar cum el obișnuia să facă dragoste de patru ori pe noapte și cum, pe de altă parte, e prea sărac ca să-și poată lua o a doua soție — ce să facă acum ?... Domnul acesta ne povestește că mulți arabi au copii la 80 de ani, și cu mai multe soții. El a studiat cauzele acestei uluitoare virilități : crede că sînt smochinele."

Bem ceaiuri multe, fumăm, iar cînd vine trenul alegem același compartiment. Dormim puțin ; ajungem la Lahore pe la șapte dimineața. Ne despărțim de musulmanul nostru, foarte încîntați. Ne uităm pe cer : se vestea o dimineață călduroasă. Cu bagajele în mînă (lucru nepermis în India), ne grăbim spre ieșire. Atunci polițaiul gării — un englez îmbrăcat în alb, cu casca tropicală prea mare pentru capul lui, cu revolver și baionetă — se apropie de noi și ne invită politicos, nu în sala de așteptare, ci într-o odaie de lîngă cabina telefonistului. Ne simțim foarte prost, singuri în odaia aceasta streină. Polițistul ne cere pașapoartele. Eu i-l arăt pe al meu. Îl privește mirat : „cum, nu sînteți mahomedan ?" De altfel, așa a fost informat : că un domn turc a fost arestat aseară la Bombay, cu numele meu. Încerc să-i explic. Inutil ; trebuie să rămîn arestat în camera aceasta pînă ce va veni șeful poliției locale să ancheteze. Îi spun că poate telefona la Calcutta, se poate informa despre mine. Notează cu atenție adresele. Îl întreb dacă pașaportul nu e o identificare suficientă. Foarte placid, îmi răspunde că nu seamăn cu fotografia din pașaport ; că eu am barbă, iar posesorul pașaportului e ras, că turcul a fost prins la Bombbay, că, în sfîrșit, pașaportul nu valorează mare lucru.

Rămînem singuri în odaie. Nu știm de ce, amîndoi am evitat să ne privim în ochi cînd am auzit zăvorul tras în urma polițistului. Fereastra, zăbrelită ; și, rezemat de ea, un **chaprasi** nesimțitor, un tip oribil care a refuzat chiar să ne cumpere țigări. Cald. Ne scoatem hainele și așteptăm. Acum mie mi-era teamă mai cu seamă de Arthur Young. Băiatul

acesta nu prea e bine văzut de autoritățile engleze din India, Irac și Mesopotamia. De la război încoace fusese pretutindeni, își jucase averea de zece ori, schimbase cîteva slujbe, încercase să se sinucidă sărind cu motocicleta în mare — și sfîrșise prin a se călugări, intrînd în mînăstirea Rishikesh. Dar nici aici nu-și găsise liniștea. Plecase, cîteva luni după călugărie, spre Tibet. Pe drumul Badrinathului l-am întîlnit eu, prăpădit, cu tălpile umflate, pe jumătate degerat, purtat în cîrcă de niște pelerini din Rajputana. În acea colibă de pe marginea Gangelui ne-a povestit el, noaptea, foarte emoționat, cum s-a hotărît să lepede hainele europene și să apuce calea singurătății ; și-a svîrlit hainele într-o baltă, pe înserat, și și-a îmbrăcat roba. Așa a pornit. Rajpuții, evlavioși, ascultînd povestea aceasta tristă, au început a plînge și i-au căzut la picioare, spunînd : „Ești un sfînt, Swamiji" (Și Young care țipa : „Nu-mi atingeți tălpile !")

Nu pot spune că îmi aminteam toate acestea în ceasul petrecut singur cu Young, acolo în Lahore. Dar mă întrebam dacă nu cumva băiatul acesta ascundea mai multe taine în viața lui atît de misterioasă și de incoherentă. (Am aflat mai tîrziu că Young delapidase 400 de rupii de la Burma Oil Company, dar că poliția habar n-avea de fapta aceasta. Poliția îl suspecta pentru haina sa călugărească. Dar în urmă — prin ce miracol nu știu nici acum — l-a crezut agent secret pe „Afghan Border" și i-a făcut toate înlesnirile). În același timp, cum mi-a mărturisit-o altădată, Young se gîndea dacă nu cumva eu sînt cu adevărat un spion bolșevic ; și asta îl făcea bănuitor și tăcut. Aștepta cu nerăbdare să se întoarcă șeful poliției locale, cu dovezi de la Calcutta.

— De ce ne-am oprit noi la Lahore ? mă întreabă, după o pauză penibilă.

Îi explii că orașul e foarte interesant, că în Muzeu se află toate descoperirile de la Gandhara, că, în sfîrșit, chiar el dorise cu puține zile mai înainte să ne oprim în Lahore, căci avea aici cunoscuți. Mă privește bănuitor. De cîte ori îi vorbeam de arheologie, mă spuspecta de spionaj.

În sfîrșit, veni șeful poliției. Chaprasi se ridică de la fereastră și luă poziție de drepți. Eram emoționat. Intră un domn în vîrstă, însoțit de polițaiul gării. Foarte politicoși amîndoi. „Ce păcat că nu sînteți preot belgian (**a belgian father**), îmi spune șeful. Semănați așa de mult. N-ați fi avut nici o dificultaate atunci." Mă scuz și eu cum pot mai bine și mă încăpățînez să-i spun că sînt român. Îmi cere încă odată pașaportul. Mă întreabă dacă nu am ceva scrisori, cu ce mă ocup,

ce caut în Lahore. Spune că a telefonat la Calcutta, dar că la adresa indicată de mine nu locuieşte nici un român. Încerc să protestez, şi le spun că voi reclama consulului francez din localitate, că dacă se îndoiesc de paşaportul meu, nu au decît să mă întovărăşească la un bărbier, să vadă că sînt acelaşi din fotografie. Zadarnic. Îşi cer amîndoi scuze şi încep să se ocupe de Young. Că de ce poartă halatul acesta galben ? — fiindcă aşa îi place lui. Că de ce a venit în Lahore ? — pentru că a avut bani ; că dacă n-ar fi avut ar fi rămas în mînăstire. Dar cu mînăstirea ce e ? Sînt europeni pe-acolo ? Se face politică ? Se mănîncă bine ? Iată pe Young antrenîndu-se într-o călduroasă apologie a Hîmalayei şi a vieţii cenobitice. Singurătatea munţilor cu crestele veşnic înzăpezite. Peştii mari cît braţul, întovărăşind bărcile ca să ceară de mîncare ! Se poate vîna ? întrebă şeful. Nu în regiunea aceasta ; Nici un ou nu se poate mînca pe malul stîng al Gangelui, unde sînt mînăstirile. Ei, vezi, reflectează şeful, ăsta e păcatul Indienilor ; sînt bigoţi, sînt încăpăţînaţi...

Rezultatul a fost că s-au retras amîndoi şi ne-au încuiat din nou. De data aceasta, însă, ni s-a adus ceai, *carri* şi ţigări. Începem să ne certăm : Dacă tu n-ai fi avut barbă... Şi dacă tu n-ai fi venit cu roba asta galbenă.

Au trecut încă vreo două ceasuri. Se făcuse atît de cald, încît am bătut în geam la **chaprasi**, ameninţîndu-l că-l stingem în bătaie, la plecare, dacă nu se găseşte un ventilator de birou. Omul a alergat prin toată gara, a găsit ventilatorul, dar nu putea să-l introducă în cameră. A trebuit să-l proptească de fereastră, să bage sîrma printre gratii, şi noi de-abia, de-abia am putut s. atingem priza. Oricum, era mai răcoare. La răstimpuri, sărea sîrma de la priză şi Young înjura birjăreşte. Ne scoaserăm cămăşile şi stam la fereastră fumînd. *Chaprasi* trebuia să susţină ventilatorul şi să gonească în acelaşi timp curioşii cari se adunaseră să ne privească...

Nu ştiu ce-am fi făcut pînă la urmă, dacă cei doi poliţişti n-ar fi venit. Nu păreau deloc jenaţi că ne găsesc despuiaţi pînă la brîu. E un infern, le spuse Young. Începură alte cercetări : Unde avem de gînd să ne ducem ? Direct la Peshawar ? Foarte primejdios, mărturisi şeful. Vom fi găzduiţi de şeful gării, d. Perris, spun eu. Am o scrisoare de recomandaţie de la fratele, său, inginerul Perris, gazda mea din Calcutta. Asta îi mai linişti puţin. Citiră scrisoarea de recomandaţie (pe care, de altfel, o mai citiseră odată, la cea dintîi cercetare) şi ne îngăduiră să părăsim camera dacă nu vom sta mult la Lahore. Îi asigur că nu avem nici timp pentru asta ; numai cîteva cea-

suri să văd Muzeul şi apoi ne întoarcem în gară, să apucăm rapidul de Peshawar. Consimt. Ne îmbrăcăm, lăsăm paşapoartele şi toate hîrtiile la şeful gării, ne silesc să cumpărăm bilete pentru Peshawar şi ne despărţim foarte reci.

Pe peron, o sumă de oameni cari se strînseseră să vadă spionii areştaţi. Plecăm cît putem mai repede. La ieşire, piept în piept cu domnul din Bagdad.

— Cum, n-ai plecat ?

— O rudă din Lahore, ne spune el, foarte gentil, foarte mieros.

Il privim cum se urcă în tren.

Sînt multe lucruri de văzut la Lahore, multe porţi şi morminte frumoase, şi grădini, şi fortul lui Shan Jehan, pe nume Hazuriagh Darwaza. Cîteva luni în urmă drumurile m-au adus din nou aici. Am locuit atunci chiar lîngă mauzoleul frumoasei Anar Kali, cea care a fost îngropată de vie de către Akbar pentru că se îmbujorase odată cînd fiul împăratului, Selim (Shah Jeham), intrase în harem. Dar de această a doua călătorie a mea în Lahore se leagă atît de multe lucruri, încît sînt nevoit să n-o pomenesc în povestirea de faţă.

În ziua de 7 noiembrie 1930 n-am văzut din tot Lahorul decît muzeul şi bazarul. Am mîncat, împreună cu Young, într-un restaurant musulman din apropierea gării şi acolo am decis amîndoi că e mai bine să plecăm cît mai repede spre Peshawar, renunţînd la vizitele şi studiile propuse.

A fost o călătorie obositoare, într-un vagon de clasa III-a, tixit de pathani şi kabuli. Ajungem la Peshawar în zori. Nimeni nu mi-a putut spune, încă, în ce constă farmecul acestui oraş de frontieră afgană. Şi totuşi, de cum intri în Peshawar, simţi că treci într-o lume nouă. Să fie oare prezenţa acestor bărbaţi înalţi de doi metri, spătoşi şi atît de puternici încît pot fura noaptea un pian şi-l pot transporta zece kilometri, peste graniţă ? (căci aşa mi s-a spus de către informatorul meu). Despre lumea aceasta afgană — despre acei pathani şi afrizi de cari vorbeşte întruna istoria, pînă în anii din urmă — am cules o sumă de informaţii, mai cu seamă de la d. G. Perris, şeful gării din Peshawar şi gazda noastră de frontieră.

Acest domn Perris era el însuşi un om foarte ciudat, ca toţi fraţii lui, de altfel. Unul din ei era vînător de fiare **(big game),** altul vînător şi iubitor al şerpilor, iar acesta de al treilea, vînător şi un soi de etnograf sui-generis. Omul ăsta iubea întradevăr pe afgani. Ştia ca nimeni altul putsho, fusese de mai

multe ori la Kabul, capitala Afganistanului, și-i plăcea să-și petreacă vacanțele pe frontieră, pe acei munți incomparabili de frumoși, de austeri, de impresionanți din jurul trecătoarei Khyber.

Ne primește cu entuziasm. Putem în sfîrșit lua o baie, ca lumea, ne putem schimba. Îi spunem dificultățile din Lahore. Asta îl pune pe gînduri.

Trebuie să fim foarte prudenți, căci și în Peshawar există starea de asediu. După ora șase nimeni nu mai are voie să iasă în oraș. („Cu mine se poate, ne liniști el, pe mine mă cunosc toți aici și n-are niciunul curaj să mă împuște !"). De altfel, marele pericol e să nu fim răpiți în timp ce ne-am plimba prin împrejurimile cetății. Afganii obișnuiesc să răpească pe orice european întîlnit singur, ca apoi să ceară un preț extraordinar de ridicat guvernului britanic pentru liberarea prizonierului. Mai e ceva : nu trebuie niciodată să te vadă înarmat prin bazar. Ar socoti aceasta o injurie și cît ai clipi din ochi scandalul e gata. Nu trebuie să ne neliniștim de toate împușcăturile pe cari le vom auzi în timpul nopții ; așa se amuză afganii, trăgînd cu pistolul prin bazar.

Frigul de dimineață începu să se înmoaie. Pornim prin bazar întovărășiți de gazda noastră. Mulțime cum rareori întîlnești, chiar în cel mai oriental dintre orașele indiene. Șalvari vărgați, turbanele cari lasă moalele capului descoperit, papuci de toată frumusețea. Și cîte triburi își dau întîlnire în tîrgul acesta care concentrează tot ce calea regală din Bokhara în Kabul a adunat în miresme, bijuterii și țesături din păr de cămilă ! Zadarnic aș încerca să zugrăvesc marea aceea de trupuri înalte și vînjoase, aspectele acelea șmechere și inocente în același timp, oameni cari sînt în stare să-și dea viața pentru tine și să te vîndă a doua zi pe două parale. Kabulii sînt renumiți în toată India pentru meseria lor de zarafi haini. Celelalte triburi afghane, majoritatea războinice, au alte slăbiciuni răpesc. Răpesc mai cu seamă femei, dau foc și trag cu pistolul în orice, la cea mai mică ceartă. În privința aceasta, clanurile afrizilor din trecătoarea Khyber nu se deosebesc întru nimic de cele de dincoace de frontieră. Am întîlnit, în jurul Peshawarului, oameni din cele mai aspre triburi : ***zakka khel*** și **kuki khel**, coborîți din munții Afganistanului, dinspre piscul Tartara, cel de o frumoasă ascuțime, dezolantă, blestemată. Pe oamenii aceștia aș vrea să-i vedeți ; oameni care fug douăzeci de kilometri cu pieptul zdrențuit de gloanțe ca să poată muri pe pămîntul lor, pe stîncile lor.

Intrăm într-o cafenea. D. Perris ne prezintă cîțiva refugiați, partizani de ai regelui Ammanulah. Slabi, prăpădiți, temîndu-se și de umbra lor. Young intră în vorbă, cu puțina lui persană pe care o știa. Perris ne arată casa din față ; de aici se recoltează marile virilități ale provinciei de frontieră, pentru a fi împrumutate orașelor din centrul Indiei, unde moravurile sînt mai austere și alegerea mai anevoioasă. Nu ni se dă voie să intrăm în casă, dar Perris ne lămurește cum stau lucrurile. E o sală mare, cu un balcon circular deasupra, acoperit de o perdea. Acolo sus stau femeile : văduve din alte orașe, bogătașe, cu aplecări trupești nesățioase. Jos, în sală, se află o masă și scaune. Vin feluriți candidați, cu deosebire din triburile puțin războinice, oameni leneși, bine hrăniți, cărora le plac muzica, vinul, femeile. Bărbații aceștia sînt întîi bine dispuși de o sumă de lucruri agreabile, din sală, între alte cîteva dansatoare goale. Și, în culmea entuziasmului, ei se apropie de masă și fac dovada proporțiilor lor masculine. Nu se întîmplă nici orgie, așa cum circulă svonuri prin alte orașe, ne asigură Perris. Totul e pur demonstrativ. Bărbații sînt angajați printr-un ceremonial foarte simplu. Urmează detalii cari nu pot fi comunicate.

Studiile etnografice ale domnului Perris sînt pline de surprize. Ne spune, de pildă, cît e de primejdios să asiști la dansurile curtezanelor. Se apleacă spre urechea noastră (deși vorbim englezește și nu-l putea înțelege nimeni din cafenea) și ne mărturisește că toate dansurile acelea se termină într-o odaie bine căptușită cu țesături scumpe și moi. Firește. Dar ecea ce e dezagreabil, e faptul că de multe ori auzi scandal în fața ușii și trebuie să te furișezi pe podea (niciodată nu trebuie să umbli printr-o odaie care are ferestre) și să tragi cu pistolul prin ușă. Cîteodată, lucrurile nu se opresc aici. Scandalagiii pun foc — sau amenință că pun foc — și trebuie să ieși, așa cum te-a surprins ceasul, și să descarci toate gloanțele : în aer, firește. Nu prea se omoară oamenii în Peshawar. Dar, de dragul detunăturilor războinice, trag unii într-alții pînă ce termină cartușele. E o minune să vezi afgani entuziaști descărcîndu-și carabinele ținute într-o singură mînă, ca și cum s-ar juca cu o pușcă de copil.

Cine vrea să viziteze trecătoarea Khyber și să străbată în Afghanistan (cîteva zeci de kilometri, numai), trebuie să ceară permisie de la agentul britanic din localitate, însărcinatul de afaceri al frontierii indo-afghane. Numai marțea și vinerea se pot face asemenea călătorii. În noiembrie 1930, frontiera era închisă : o nouă revoltă a Afrizilor. (Se încercau atunci, cu

cîtă eficacitate s-a văzut pe urmă, luptele aeriene contra triburilor insurecte. Bieții afghani se ascundeau prin toate peșterile...). Totuși, dacă obținem asigurarea unui șef afghan din India, garanția lui că ni se va da o caravană de apărare — agentul britanic nu se opunea să ne elibereze pașaportul de trecere.

Două zile le-am pierdut ca să obținem formalitățile. A treia zi am luat trenul pentru frontieră, spre Landi Khotal. Sînt mai puțin de 40 kilometri, dar are 32 de tunele. Ce extraordinare priveliști, caravanele acelea înarmate cari urcă munții pe sub forturi, piscurile acelea zimțuite, zidurile forturilor Ali Masjid, Jamrud, Landi Khotal. Afghanistanul îți apare în cel dintîi ceas ca o cetate ruinată, cu metereze agățate de cer, pe acolo unde numai vulturii ajung. Valea aceea strîmtă, pustie, tristă — pe unde urcă trenul, de la Lalabegh pînă la Landi Khotal — pare o punte de castel medieval. Pereții de stîncă roșcată se înalță deoparte și de alta ca două ziduri amețitor de înalte. E frig pe aici, frig și vînt. Caravanele nu mai au aspectul lor degajat și decorativ din Rajputana, din deșertul Bikanirului. Oamenii sînt bine îmbrăcați în scurteici de culoarea sacului, turbanele sînt bine aduse pe grumaz și carabinele se leagănă în pasul cămilelor.

Aici, la Landi Khotal, aflăm că nu putem trece frontiera. Caravanele au fost atacate, oamenii măcelăriți. Refugiați de la Kabul au adus vestea răscoalei triburilor vecine Belucistanului. Se concentrează trupe în toate forturile. Totuși, dacă am avea o gardă afghană... Dar de unde să scoți o gardă afghană ?

Tremurăm de-a-binelea. Ieșim din gară să privim mai bine împrejurimile, piscurile fără nori. Un soldat ne aduce imediat înapoi : este primejdioasă orice ieșire din zona militarizată a căii ferate. Ne întoarcem. Scrisoarea lui **Perris** nu face mare lucru. Trebuie să găsim o gardă.

Atunci hotărîm să ne reîntoarcem în Peshawar și să ne împrietenim cu protectorul lui Perris, un șef de trib din apropierea lui Takt-iBahi. Hotărîrea am luat-o repede. Ajungem la Peshawar la căderea serii. Direct la gazda noastră, căruia îi comunicăm ultimele evenimente.

A doua zi, după o serie de aventuri pe care le voi povesti altădată părăsim Peshawarul spre Durgai. Era o zi puțin norocoasă : 13 noiembrie.

LA SHANTINIKETAN

La cîteva ceasuri de calea ferată de Calcutta, în partea de apus a Bengalului, se găsește o neînsemnată stație, pe nume Bolpur. Trenul de după-amiază te aduce aici în apropierea serii. E aceeași liniște de sat indian, cu plantații nesfîrșite de orez, cu palmieri pe marginea șoselei, cu arbori-mango străjuind colibe. Nici n-ai bănui — ieșind din gară și îndreptîndu-te spre șosea — că la cîțiva kilometri, în mijlocul acestei imensități melancolice, se află acel fără de pereche parc și „sălaș al păcii“ Shantiniketan. Rabindranath Tagore s-a născut aici, și tatăl lui, și moșul lui. Pe vremuri, întreg ținutul era un latifudiu al familiei Tagore, neam de prinți. Aici, în inima Bengalului, a izbutit Rabindranath să-și împlinească visul tinereții sale : să înalțe școli cari să nu chinuie copiii și să facă operă de cultură care să nu turbure seninătatea parcului. Numele locului a fost dat de el : Shantiniketan, adică „sălaș al liniștii“ iar numele Universității, Vishvabharti, înseamnă „din întreaga Indie“. Tagore a voit să facă din școala lui — unde învață copii de la șase la douăzeci și cinci de ani — o instituție care să deștepte conștiința unității indiene, dar mai ales o instituție de cultură morală și spirituală a tinerelor generații indiene. A voit să înlocuiască pedagogia disciplinii cu pedagogia libertății și intițiativei personale ; a voit să facă din anii de școală ani fericiți, în locul anilor întunecați și dureroși ai celorlalți copii : știind că munca e o bucurie, iar nu o pedeapsă ursită omului, a încercat cele mai curajoase reforme, ca să facă educația un joc și învățătura o voluptate.

Aici nu sînt clase, nici catedre ; ci fiecare pom din parc e o clasă. Copiii vin și se așază, cu picioarele încrucișate, cu tăblițele pe genunchi, în jurul pomului de care se reazimă profesorul. Lecțiile sînt făcute în boarea aceea parfumată a miilor de arbuști cu floarea albă și mireasmă de tămîie. Parcul — mare sală de cursuri — e întesat diminețile cu sute de copii, de adolescenți și adolescente, cari ascultă și învață acolo, în aer liber, cu umbra pomului drept singura umbră, cu văzduhul clar deasupra, învăluiți de aroma atîtor flori. Ei vin îmbrăcați în lungile și confortabilele lor vestminte albe, cu sandale în picioare sau desculți, și fetele au cosițele răsfirate pe umeri, împletite cu flori.

Numai în anotimpul ploilor cursurile se fac în clase. Și sînt clase mari, cu ferestre luminoase, clase cît o terasă. Copiii indieni se pot concentra atît de bine, încît am asistat odată la

patru clase făcîndu-şi lecţiile pe aceeaşi terasă, fără ca unii să fie stînjeniţi de prezenţa sau glasurile celorlalţi.

Tagore scrie undeva în memoriile sale că pe cînd era încă copil şi trebuia să-şi pregătească lecţia zilnică cu ajutorul unui foarte ursuz meditator, suferea atît de mult, încît pîndea toată dimineaţa norii şi se ruga cerului să toarne cu găleata, ca să nu mai poată veni profesorul. De mai multe ori a voit să fugă de-acasă, tot din pricina lecţiilor, şi atunci s-a gîndit el că, asemenea lui, mii de copii suferă pe tot cuprinsul Indiei, şi s-a întrebat dacă nu cumva există un mijloc de a reforma instituţia aceasta barbară care otrăveşte cei mai frumoşi ani. El, care iubeşte copiii atîta încît, în afară de nenumărate cărţi de poveşti, cîntece de leagăn, jocuri şi dansuri, a scris de curînd două alfabete, pentru copiii bengalezi, în versuri scurte şi ilustrate chiar de mîna lui cu gravuri în lemn — Tagore a făcut tot ce i-a stat în putinţă şi a izbutit să înalţe acel unic „lăcaş al păcii" : Shantiniketan...

În drumul de la gară spre Colegiu, întîlneşti întîi satul Bolpur, deosebit de toate celelalte sate bengaleze, pentru ca s-a aplicat metoda în lucru şi higiena introdusă de Rabindranath Tagore. Apoi, se arată deodată parcul ce înconjoară „Casa de găzduire", zidită de unchiul lui Tagore, unde fiecare călător găseşte gratuit adăpost, de orice naţie şi religie ar fi, cu singura condiţie de a nu mînca nici aduce carne.

Salcîmi uriaşi, alături de arbori mango şi svelţi cocotieri, alcătuiesc parcul din jurul casei de rugăciune a aceluiaşi unchi, acum mauzoleu cu vitraliuri şi scări de marmoră. Alături, un arbore colosal, cu ramurile joase şi împletite ca o umbrelă birmană — cu flori albe, miresmate, căzînd parcă artificial — e locul unde medita unchiul, înainte de ivirea zorilor şi de apusul soarelui. Locul acesta e straniu de copleşitor ; s-ar spune că toate gîndurile bune şi senine, toate beatitudinile meditaţiilor lui de sfînt s-au statornicit prin preajma ramurilor şi florilor. Te descoperi, deodată, acolo fericit şi bun, şi aproape ţi-e ciudă că a trebuit să-ţi pierzi atîţia ani în cercetări şi sbucium ca să înţelegi cît de simplu şi de firesc e să fii fericit.

După „casa de găzduire", parcul îşi pierde solemnitatea, arborii se apropie şi se înlănţuiesc, iarba şi florile năpădesc peste tot — pe treptele de piatră, pe terase, prin ungherele odăilor. Acum încep clădirile mai noi : biblioteca, oficiul poştal, dormitoarele, atelierele, locuinţele profesorilor europeni, studiourile, muzeul. Sînt case cu totul şi cu totul albe, de marmură, cu terase în loc de acoperiş, cu ferestre mari şi joase umbrite de storuri de bambus în timpul zădufului. E atîta verdeaţă,

şi liniştea parcului e atît de mare, încît descoperi casă după casă, surprins că pot fi atît de multe locuinţe în acest loc tăcut. Intri în case emoţionat şi simplu, ca într-un templu.

Iată, de pildă, atelierul de pictură. E o căsuţă bătută din patru părţi de soare. Îţi laşi încălţămintea la uşă, căci coridoarele şi încăperile sînt atît de curate, încît oricine s-ar sfii să pătrundă acolo, altfel decît cu piciorul gol. Întîlneşti fete stînd turceşte lîngă ferestre, cu covoare în faţa lor acoperite cu oale purtînd văpsele şi pensule, pictînd cu o migală orientală capete de zei războinici sau frumuseţi palide, cu ochi de migdală şi buzele răsucite cărnos. Atelierul e asemenea unui sanctuar. Arta îşi are şi zeii şi canoanele ei, iar artistul e înainte de toate un om duhovnicesc. Nu vei întîlni nici o frivolitate, nici o perversiune în obiceiurile artiştilor indieni.

Lumina pătrunde din plin şi luminează toate colţurile, unde stau rezemate suluri şi cadre. La amiază, maestrul, Abanindranath Tagore, fratele poetului, îşi face vizite printre ucenici, trecînd din încăpere în încăpere şi criticînd hazliu şi bonom gafele sau greşelile şi imitaţiile elevilor. Fiecare lucrează însă singur, după cum îl mînă sufletul, după cum îi vorbeşte lumina.

Biblioteca e vestită în întreaga Indie şi bibliotecarul, panditul Vidushekhar Shastri, e socotit unul dintre cei mai erudiţi orientalişti ai timpului. A debutat cu studii vedice şi avestice, apoi s-a dedicat budhismului, ajungînd bun cunoscător al limbii tibetane, iar acum în urmă, după anul petrecut de profesorul Sylvain Levi la Shatiniketan, a învăţat chineza. Biblioteca se află într-o clădire al căreia al doilea cat cuprinde manuscrisele şi cărţile tibetane cu cari lucrează Shastri. Un lama tibetan şi cîţiva ucenici de obîrşie himalayană se află acolo întotdeauna, retraducînd textele budhiste în sanscrită. E o atmosferă încordată şi totuşi senină, de muncă aspră şi fără crispare, o atmosferă de templu şi laborator.

De altfel, ceea ce e important pentru pedagogie şi cultură din experienţele lui Tagore de la Shatiniketan — e faptul că acolo se lucrează tot atît de bine ca la orice alt colegiu, fără a indispune însă pe elevi. Mai mult, se lucrează şi în ştiinţă pură, mai ales în orientalistică. Studenţii pregătiţi la Vishvabharati sînt preţuiţi pretutindeni. Universitatea publică o foarte citită revistă modernă. Vishvabharati Quarterly, o serie nesfîrşită de cărţi de ale lui Tagore, în original şi traducere, şi destule monografii ştiinţifice. Aproape în fiecare an vin savanţi europeni ca să lucreze şi să ţină cursuri. Cîteodată se întîlnesc acolo cele mai recunoscute autorităţi orientalistice. Chiar unii dintre profesori sînt europeni şi au locuinţele lor speciale alături de parc.

Atmosfera de muncă, inițiativă și reformă din Shantiniketan se distinge și în afara colegiului. Întreg districtul e lucrat. în ceea ce privește agricultura, după modelul fermelor stabilite de Tagore. Sătenii au învățat și altceva de la „Poet", în afara cîntecelor lui : au învățat să-și mărească producția și să lupte contra malariei.

Nopțile, parcul din Shantiniketan pare vrăjit, într-atît e de nefirească tăcerea și ireală frumusețea cărărilor printre boschete cu flori tari ca uleiurile, sub cocotieri brumați de lună. Închipuiți-vă o noapte lunară, cu o lună fricoasă, hipnotizată, sugerînd fericirea rece a unui suflet în rai păgîn — și toate acele șuiere și foșnete și umbre cari disting o țară cu șerpi de una cu greieri. Toată lumea adoarme de vreme, căci aici deșteptările sînt înainte de zori, ceasurile prielnice meditației. Luminile se sting la nouă, și cel ce are de veghiat folosește o lumînare albă, cu lumina înfiorată neîntrerupt de boare..

La Shantiniketan se săvîrșește cea mai fascinantă sărbătoare a Indiei, Holi, sărbătoarea primăverii, în luna Phalgun, între martie și aprilie. Tagore a știut să îmbine, fără nici o urmă de intenție pedagogică, prilejul primăverii cu bucuria omenească și să îmbete de lumină și de dans acest suflet omenesc pînă ce îl face pastă într-o mînă nevăzută. *Holi*, la Shantineketan, capătă tonalități de folclor, nebănuite, sărbătoarea se purifică și se înalță ca o ofrandă gratuită primăverii, dansul și serbările studenților evocă acea justificare a binelui prin beatitudine, atît de proprie concepției lui Rabindranath Tagore.

Holi, pentru ei înseamnă în primul rînd o sărbătoare cu dansuri și cîntece și drame compuse de „Poet", de *Robi-babu*, de *gurudev*. Cele patrumii de cîntece ale lui Tagore, de aici au pornit și o bună parte au fost compuse cu prilejul Sărbătorilor. Cu zile înainte se învață cîntecele, se repetă dramele. Dansul nou îl dănțuiește întîi poetul, apoi un rînd de fete pricepute. Toate pregătirile acestea nu au nimic ceremonios și didactic. Copiii învață ca să se bucure mai mult și mai plin de primăvară, ca să găsească un pretext nou de joacă. Festivitățile sînt pentru ei o bucurie mai mare decît toate bucuriile de toate zilele. Dansul și muzica sînt, înainte de toate, un joc al lor, pe care ei îl joacă întîi și cu mai multă pasiune.

Dimineața, „Poetul" se coboară în parc din casa lui cu terasele spre soare-răsare. Acolo îl întîmpină cele dintîi ceremonii amuzante, cu pulbere roșie și siringi. Acolo, în parcul fără pereche inundat de esențe tari, încep cîntecele de lauda primăverii, cu Rabindranath în mijlocul copiilor, cu glasul lui

dominîndu-i. Vestmîntul alb e de-acum o purpură tinerească. Părul a prins din bătaia pulberii şuviţe însîngerate. De fiecare mînă ţine un copil şi dansul începe în acea volbură de nori roşii, de cîntece şi larmă. Parcul, verdele violent al primăverii, seninul prea albastru şi prea apropiat — alcătuiesc un prodigios decor dansului. Cîteva sute de elevi şi eleve dansează în cercuri mai mari sau mai mici, iar orchestrele colegiului — cu *vina* şi *mridanga* şi *damaru*, toate acele viori şi tobe şi tamtam — ritmează jocul, îl susţin, îl îndeamnă.

S-ar spune o nălucire sau un spectacol nefiresc, încîntarea aceasta nestăvilită, în care atîtea bucurii şi atîtea dimensiuni se amestecă. Nu e numai o festivitate liberă a primăverii, dar nu e nici un festival artistic. Jocul cuprinde pe toţi, dar nu ameţeşte pe nimeni, căci înapoia cîntecului şi ritmului se ghiceşte geniul poetului, seninătatea lui şi bucuria nu se depăşeşte niciodată ca să ajungă în salt pătimaş sau nedumerire inertă.

Ca printr-o năzuire se întrevede în sărbătorirea primăverii sărbătoarea celeilalte primăveri, a sufletului care prinde puteri şi oglindiri noi, din incandescenţa cerului, din chemarea fluierului, din cuvintele poemului.

Ceas după ceas durează goana aceasta din parc, cu purpura hainelor prilej de jocuri şi lumini. Parcă vîrsta s-ar şterge, căci profesorii sînt cuprinşi de aceeaşi iresponsabilă spontaneitate, iar elevii sînt mai sprinteni, mai voioşi în cele din urmă mai buni. Nu poţi rămîne neschimbat după risipa aceasta de geniu, de lirică, de dans şi de lumini. Nu poţi păstra în suflet sgura dezamăgirilor sau întunecimi de destin. Holi te străbate şi te pătrunde ca o emoţie nedefinită, care te destramă şi te întăreşte, totuşi. Tot ceea ce a rămas întuneric şi nenoroc, desgust şi descurajare în suflet se şterge sub dansul primăverii, sînt risipite de cîtece şi de jocuri. O adevărată palingeneză, o prodigioasă virtute de a face din fiecare om un pheonix, căci fiecare renaşte din el însuşi, din ceea ce arde şi purifică în minunea aceea purpurie a jocurilor.

De aceea, cînd se încheie drama — reprezentată acolo, în parc, cu adolescenţi şi adolescente, rămîi ameţit de atîta descătuşare a omenescului, de atîtea bucurii adunate ca într-un potir într-o singură zi şi duse ţie la buze de mîna lui Tagore. Parcă n-ar fi fost o simplă dramă, scrisă de un poet al secolului, ci un mister cu revelaţii înspăimîntător de simple, cu o singură poruncă şi o singură morală : că numai bucuria — plină, maximă, plurală — justifică şi precizează binele. Şi o singură datorie : aceea de a fi fericit...

— ...Şi atunci datoria se înţelege şi se simte fără nici o împotrivire, de-a dreptul în suflete. Datoria faţă de tine însuţi, egoistă în aparenţe, dar emoţionant de altruistă în realitate. Căci cu cît te vei adînci şi te vei lăsa în farmecul acela al meditaţiei, al contemplaţiei — exerciţiu atît de concret la noi în India, atît de inedit şi dificil d-voastră europenilor, cu atît sufletul va descoperi şi va încălzi în el dragostea către lume, către toată creaţia aceasta care nu e altceva decît alte membre şi alte suflete ale noastre. M-ai întrebat ce mi-amintesc eu din Bucureşti şi dacă îmi mai amintesc ceva. Eu nu am amintiri, eu am numai bucurii şi dureri şi visuri şi mai ştiu eu ce, dar nu amintiri. Şi de ce nu ? Pentru că mă împotrivesc din toată făptura mea morţii, celor cari au fost cîndva vii şi libere iar acum sînt încheiate şi cusute pe pînza istoriei şi de unde nu le mai scoate nimeni decît sub pedeapsa sacrilegiului. E în sufletul meu o groază de stagnare, de moarte, de sistem care e numai sistem. Şi, iartă-mă, eu nu sînt filosof ca prietenul meu Surendranath, [1] dar memoria, aducerea aminte la răstimpuri şi parcă detaşat de ceea ce-ai fost tu atunci, e moarte. Aşa... Mă întrebai de Bucureşti. Ei, bine, aţi fost atît de buni cu mine, aţi fost atît de calmi şi de „imediaţi" faţă de operele mele, iar bietul Rege Ferdinand şi cu Regina Maria mi-au făcut cinstea să mă invite la Palat şi masa a fost atît de familiară, ca aici în Orient unde Poetul era mîngîietorul şi sfetnicul Regelui... Eu aduc din România, ca de altfel din întreaga Europă, o bucurie... Ei, ai văzut D-ta licuricii noştri, vara, aici în Bengal ? Atîrnă ciorchini de safire pe pomi, sboară scîntei şi se opresc pe mîini, pe umeri. Şi ce bucurie te cuprinde cînd norocul îţi dăruieşte nestematele acestea vii, mici filoane de lumină, lampioane înaripate. Şi te întrebi : de ce-mi dă Dumnezeu atîta bucurie, mie, netrebnicul ? ! De ce mă copleşeşte cu extazul minunilor sale pe care eu nu le înţeleg şi, orb, nu le văd ? Începi să te rogi din bucurie şi să plîngi din neştire. Atîta viaţă, atîta dor, atîta dans şi atîtea imnuri în jurul nostru. Înţelegi D-ta ? Poate că nu înţelegi.

Mă întrebai aseară : „Ce ne poate învăţa India, pe noi, Occidentalii ?" Ţi-am răspuns eu, dar nu prea voiam să-ţi răspund. Prietenul meu Surendranath, care ţi-e profesor şi mare

[1] Este vorba de profesorul Surendranath Dasgupta, cel mai bun istoric al filosofiei indiene şi unul dintre cei mai profunzi gînditori pe cari îi are Asia.

filosof al Bengalului, te-ar fi lămurit mai bine. De ce m-ai întrebat pe mine ? Şi, mai ales, de ce m-ai întrebat cînd era de faţă un filosof ? Prietene, eu nu sînt decît un poet dar un poet indian. Eu nu-ţi pot da sistem, nici explicaţii. Dar eu nu-ţi pot spune un lucru pe care filosofii nu ţi-l vor putea spune : cum să trăieşti şi cum să te împotriveşti morţii, secătuirii dogmatismului, definitivatului, rigidităţii spiritului. Toate acestea sînt alte aspecte ale morţii, ale celei mai curente morţi : moartea inteligenţii şi a vieţii interioare. Şi asta, India poate învăţa Occidentul D-voastră superb şi mortuar. India poate descoperi Europei nu un adevăr, ci o cale, şi calea aceasta o batem noi aici în India, de patru mii de ani. India poate învăţa că viaţa spirituală (ah ! cît de fad şi de trădător e cuvîntul acesta ! dar D-ta înţelegi ce voim să spunem noi, indienii, prin viaţa spirituală) e bucurie, e voluptate şi dans, cîteodată tumultoasă şi sălbatecă, asemenea ploilor Bengalului, altădată calmă şi elevată, asemenea culmilor himalayene. Viaţa spirituală e inocentă şi e libertate, e dramă şi extaz. Ah, cuvinte, cuvinte... Dar încearcă să vezi cît de mult facem noi din aceste cuvinte. Dansul nostru nu e estetic, poate nu e nici frumos, cine ştie, dar i-ai simţit. D-ta ritmul, i-ai prins D-ta fiorul de armonie cosmică pe care îl imită extatic dansatorul într-o mişcare a cărei taină e pecetluită. dar al cărui efect în viaţa noastră e copleşitor ? Astfel este şi viaţa noastră spirituală. Noi spunem mereu : să realizăm cutare şi cutare idee, să realizăm cutare sau cutare stare sufletească. Văd că aţi prins şi D-voastră cuvîntul, dar atît. Pentru că, Dumnezeule, cum se poate oare realiza o viaţă interioară în frămîntările D-stră filosofice şi în oraşele D-voastră industriale, mecanizate şi automate ? Cel mult dacă puteţi scrie cărţi, ţine conferinţe şi deschide noi universităţi. Creştinismul unui Sf. Francisc sau Neuman nu mai pulsează viu în viaţa Europei. Cel mult dacă e o nostalgie la o anumită clasă de oameni, cu intenţii bune, dar cu realizări inexistente. Bagă bine de seamă : India se uită numai la realizări, la viaţă, la gradul de împlinire spirituală şi de fericire mintală pe care îl ating oamenii cari se pretind adepţii unei dogme. Dogmele nu interesează, sau interesează numai pe „specialişti", o categorie de oameni pe care, din nefericire, ne-aţi dat-o nouă prin educaţia D-stră universitară. Ne-aţi silit să studiem după tipicul D-stră european, să ne umplem capul cu istoria Angliei, care ne umileşte, şi cu fel de fel de ştiinţe inutile, dacă nu primejdioase, cînd nu sînt studiate de dragul lor, ci prin poruncă. Şi ne-aţi silit să facem toate acestea, căci altfel un student indian moare de foame....

Eu nu spun că India e o ţară perfectă, aeriană şi virtuoasă. India e un continent nenorocit, păcătos, mixt, bătut de istorie şi nerecunoscut de istorici, un continent care mă dezgustă (şi de aceea plec eu atîta în Europa), dar de care mi-e milă de gloria ei şi de geniul ei care se transmite viu, continuu, prin tradiţie şi prin opere, de atîtea mii de ani. D-ta te-ai putea convinge, în aceşti ani petrecuţi în India, cît de organică şi de autentică este educaţia indiană. Eu însumi am încercat, la Shantiniketan, să realizez altceva, mai concret şi mai binecuvîntat. Să integrez educaţia şcolară în marea datorie a omului : cunoaşterea de sine şi iubirea naturii. Aceste două instincte, cari pentru mine sînt marile datorii ale unei vieţi pline, sînt cu totul ignorate în educaţia europeană. D-v, începeţi să cunoaşteţi natura numai după ce aţi ucis-o, aţi împachetat-o, în muzee, şi aţi sterilizat-o în eprubete. Cît despre cunoaşterea de sine, D-ta mi-ai spus de atîtea ori ceea ce şi eu mă convinsesem cu mulţi ani înainte : că procesul acesta de ordin mistic, e complet viciat ca sens şi alterat ca substanţă în Europa. Şi încă D-ta îmi vorbeai despre elită. Dar euorpenii ignoranţi, lucrătorii din uzine şi muncitorii pămîntului ? Care e contactul lor intim, efectiv şi continuu cu sufletul, cu valorile sufleteşti, cu fericirea meditaţiei ? D-ta ai văzut însă ce universală e viaţa meditativă printre indieni. Ai văzut hamali citind noaptea la lumina felinarelor, în Calcutta, povestea Ramayanei. Cititul nu e frivol şi exterior, cum e de obicei în Europa, printre cei de rînd. Lectura unei cărţi sfinte — şi ele sînt puţine în India, de aceea fiecare nu le cunoaşte decît pe ele, dar le cunoaşte bine, aproape pe de rost — e un exerciţiu de punere în scenă şi de dramă care se realizează în sufletul cititorului, în activitatea lui fantastică (dacă vrei D-ta să păstrezi acest termen filosofic). Cititorul e hipnotizat de epica şi drama religioasă la care asistă, bagă bine de seamă, şi de care e emoţionat, superumanizat şi ameliorat spiritualiceşte după fiecare nouă lectură...

Remarca D-tale asupra inexistenţii idolatriei în India (nu risc să mă declar asupra triburilor totemice) a fost atît de justă, încît m-a făcut să-ţi împărtăşesc anumite păreri pe cari le-am expus şi în romanul meu mai vechi, *Gora*, dar pe care nu le-am limpezit încă îndeajuns. Ai dreptate, nu sînt idolatri în India, dar sînt legiune în Europa. Nu sînt idolatri aici pentru motivul că nici un credincios nu se roagă la imaginea zeului, ci ia această imagine, o meditează pînă ce a asimilat-o interior, şi îi oferă apoi ofrandele, sau practică ritualul necesar. Zeul e numai vehiculul imaginii interioare, care e *însufleţită* şi *dramatizată* de către credincios. Iarăşi procesul de interiorizare, de activitate

fantastică, pe care ţi-l amintisem vorbindu-ţi despre Ramayana. Dar ce-ţi spun eu D-tale lucruri pe cari le ştii? Mă bucur mult că le ştii, deşi nu învăţătura ţi le-a relevat, ci privilegiul de a trăi, gîndi şi simţi printre bengalezi. Noi, bengalezii, sîntem mediteranienii Indiei; sentimentali pînă la exces, ascuţiţi în dialectică şi adînciţi în viaţa mistică, dar neorganizaţi şi, mai cu seamă, fără spirit de solidaritate.

Dar Bengalul reprezintă astăzi ceea ce e mai viu, mai preţios şi mai original din viaţa spirituală a Indiei.

...Oh! Europa, cu uzinele ei, cu Molohul civilizaţiei ei. Fiecare dintre voi, europenii, sînteţi o uzină. Iată, e aici la Shantiniketan, un tînăr german care studiază sanskrita şi traduce gramatica lui Panini. Ei bine, e o industrie. Primăvara n-are pentru el virtutea aceea intoxicantă, nebunia aceea de joc, voluptate şi creaţie — aşa cum ştii prea bine că e primăvara bengaleză. Dar poate nu ştii nici D-ta. Nu te supăra. Îmi sînteţi toţi dragi, copii cari munciţi cu o îndîrjire şi o putere înmărmuritoare. Dar de ce sînteţi încruntaţi? De ce aveţi calviţii şi frunţi încremenite? Vezi, prietene, munca voastră parcă ar fi un blestem. Munca noastră e bucurie, e libertate, e joc, adică creaţie. Aceasta aş vrea să înveţi de la noi: că munca e cel mai exact sentiment al omului, căci e asemenea unui dans uriaş, în care prinzi cu fiecare mînă două fete frumoase şi joci ca să slăveşti viaţa, pe Dumnezeu, pe tine însuţi şi propria-ţi iubire. Aceasta nu se ştie, încă, în Europa. Acolo munca încleştează şi doare. Eu sînt bătrîn, am şaptezeci de ani. Dorm trei, patru ceasuri. Mă deştept înainte de zori şi mă duc pe terasă. Acolo, în aşteptarea dimineţii, meditez, meditez, mă rog, cînt. Şi apoi încep lucrul. Am scris şi eu, aproape două sute de cărţi. Dar fiecare linie a fost o desfătare. Căci păcatul cel mai mare este să te împotriveşti bucuriei, vieţii care ţi-a dat-o Dumnezeu, sufletului tău. Am scris patru mii de cîntece, şi am născocit atîtea dansuri. Unul l-ai văzut aici şi am auzit că te-ai apucat acum să înveţi şi cîntece. Numai bagă bine de seamă să nu afle profesorii tăi de acasă. Îi ştiu bine cum sînt, căci astfel e întreaga voastră ştiinţă şi filosofie. Voi credeţi că adevărul e întotdeauna solemn, că bucuria e frivolă, iar dansul şi cîntecul inconsistente cu o educaţie ştiinţifică. Erori puritanice, vii, chiar după ce puritanismul a dispărut. Pentru mine, toate aspectele acestea se integrează unul în altul, căci fiecare exprimă ritmul şi bucuria vieţii, zeiţa care cîntă şi plînge în fiecare boabă de rouă, cu fiecare fir de iarbă, în fiecare gînd şi faptă de-a noastră. Aceasta poate învăţa India omenirea

voastră : că datoria primă și ultimă e împlinirea de sine, iar aceasta e bucurie, e dans și e extaz.

Dar nu mă mai întreba altele. Se înserează și mai am atîția prieteni. Mai vino mîine. Iar într-o zi am să-ți dau și un interviu pentru cititorii tăi. Dar eu nu prea dau interviuri, pentru că nu sînt de felul meu un filosof și la întrebări grele trebuie să răspund pe îndelete. Dar să-ți spun eu ce să faci. Trimite-mi cu o zi mai înainte întrebările pe o hîrtie, iar eu mă voi gîndi și cînd vii D-ta, o să le discutăm. Are să fie și Suren, căci el se pricepe la filosofie. Dar spune-mi, nu-i minunată seara aceasta aici ? Nu e o seară cum nu se poate întîlni în admirabila Europă ? E o liniște și o pace contemplativă și parcă arde undeva flacăra mistică a Mamei Indii. Nu o simți ? De aceea mă întorc eu în India, deși acum aproape o urăsc, robită cum e spiritului politic. Vezi D-ta, nu trebuie să judeci India așa cum o găsești în acest an. E o criză prin care trece țara mea. Și cea mai mare înfrîngere n-ar fi recăderea în robia politică, ci pierderea marilor ei însușiri spirituale, cari acum, provizoriu, nu-și mai au supremația lor milenară. Da, urăsc India unde au început a străbate patimile și întunerecul — dar o regăsesc de cîte ori mă întorc, cu o nestăvilită bucurie. Căci, vezi D-ta, numai aici parcă aș putea crea în voie, așa cum curg apele, așa cum cresc plantele. Și numai prin India, prin conștiința mea indiană, pe care o adîncesc și o cercetez de șaizeci de ani, pot găsi eu Unitatea, Omul, Viața pe Dumnezeu. Și cînd dragostea de oameni mă îneacă, plec în lume. Așa e ; între două dragosti...

Shantiniketan, martie 1930

•

VORBEȘTE SRIMATI DEVI...

În India, orice femeie e Devi, o zeiță. Cînd te adresezi unei doamne sau domnișoare — de orice rang, de orice vîrstă — nu pomenești numele de familie, ci adaugi Devi după numele ei propriu. O domnișoară Indira Sen, ajunge astfel Indira Devi ; unei doamne Kamala Chatterji, îi spui Kamala Devi.

Amănuntul acesta e semnificativ. India nu vede în femeie nici fecioara, nici amanta. India vede numai zeița, numai jertfa creatoare, mama. Orice altă virtute feminină pălește alături de aceasta din urmă. Orice femeie e adorată întrucît este sau va fi o mamă. De aceea, cînd cunoști prea bine o femeie ca să o

mai poți numi Devi. o numești mamă. Chiar dacă ea e numai o fată de țară sau o adolescentă de colegiu.

Despre femeia asiatică, îndeosebi cea indiană, s-au spus și scris o sumă de stupidități. Pitorești și verosimile, ele au fost acceptate pentru că flatează fie imaginația, fie prejudecățile noastre de occidentali civilizați. Ascultați acum și ce spune o indiană. Transcriu fragmente din cele auzite de mult, într-o seară de februarie, pe o terasă în Bhowanipur.

— De obicei, surorile noastre din Europa și America ne plîng de milă. Socot că femeile indiene sînt asuprite în haremuri, sînt lipsite de orice distracție și libertate și tînjesc o desrobire. E adevărat că sînt și astfel de cazuri, dar ele nu aparțin societății hinduse. De fapt, femeile europene văd în viața noastră o existență fără romanță, fără aventură și fără neprevăzut. De aici concluzia că sîntem nefericite, mîhnite și siluite în viața pe care o duc ele, acolo, cu libertatea instinctelor și confuzia socială. În primul rînd, pe noi ne interesează libertatea. Ea e o iluzie, de care mai curînd sau mai tîrziu fiecare se va lepăda. Viața noastră e determinată de ursită, de Karma și orice evadare nu face decît să strîngă și mai aproape lanțul destinului. Apoi, nouă nu ni se pare romanța indispensabilă fericirii. Pentru noi fericirea nu e capriciu, deci nu e ceas pasager și iresponsabil, simplă infatuație pasională sau sentimentală. Noi numim asemenea patimi *moha*, dar aceasta nu e fericirea. Nu știu cît vei putea înțelege d-ta, dar pentru o indiană fericirea nu se află niciodată în inițiativă, ci în instituție, adică în predarea ei completă unui ideal vechi de atîtea mii de ani, idealul familiei, al educației fiilor. Nu există beatitudine și liberare finală decît întrucît renunțăm la capriciile pasionale, efemere, simple tulburări, — și căutăm perfecțiunea mamelor noastre.

De altfel, noi nu sîntem singure : avem cu noi experiența a multor mii de ani, de castitate, mîndrie maternă, demnitate și eroism. În orice ritual religios, noi comunicăm cu imaginea închipuită a străbunelor noastre. Nu ne despărțim niciodată de mame...

Surorile noastre din Europa spun că avem o viață monotonă și că sîntem sclave. Acum, d-ta ai avut destul timp să te convingi că de scalvie nici nu poate fi vorba. Soția e stăpîna casei în cazul cînd nu trăiește mama soțului. Ea păstrează banii, ea face cumpărăturile, ea conduce tot. Dacă nu vezi femei pe stradă, asta nu înseamnă că nu pot ieși, ci că nu vor să iasă, nu le interesează strada, n-au timp de pierdut. Te-ai convins că o casă indiană e mult deosebită de alte case. Mai întîi, orice

casă din India cuprinde între zece şi treizeci de membri. Apoi responsabilitatea şi bunul mers al gospodăriei se află în voința soţiei. Ştii că cel mai mare bine pe care îl poţi face unei indiene, e să-i ceri să te servească : să-ţi dea de mîncare, să-ţi coasă ceva, să-ţi fiarbă laptele, să-ţi curețe odaia. Noi nu avem aristocrația lenii. Sîntem fericite cînd putem spăla şi deretecа o casă întreagă. **Seva,** slujirea, e idealul oricărei indiene Dar, repet, nouă ne place să facem lucrul acesta, nu ni se poruncește. Avem atîţi servitori : dacă nu ne-ar place să muncim, am putea trîndăvi şi casa ar fi curată.

Pe noi ne entuziasmează viaţa surorilor noastre din Europa numai la cinematograf. De aceea vezi cît de populate sînt cinematografele de cartiere cu femei indiene. Socotesc că o femeie europeană are un haz nespus, pentru că face lucruri de bărbat. Noi ne amuzăm în casă, imitînd bărbaţii şi maimuţărindu-le aerul de superioritate. Dar de cînd s-au introdus cinematografele de cartier, ne amuzăm mai bine privind actrițele albe.

Cîteodată ne sufocăm de rîs, dar se întîmplă să rîdem cînd pe ecran e o tragedie şi atunci bărbaţii noştri ne mustră. E admirabil să fii europeană, dar cum rezistă ele unui comic atît de prelungit ? Noi am muri de plictiseală. Ele văd atîţi de mulţi oameni, încît nu mai au timp să gîndească asupra lor, să învețe sau să se ferească de ei. Au o viaţă foarte monotonă. Odată am mers cu mai multe familii indiene la o garden-pary şi am ascultat jazz. Ei, bine, n-am auzit în viaţa mea ceva mai monoton şi mai sgomotos ca această muzică. Aud, totuşi, că jazzul exaltă femeile albe. Ciudat.

...Ştii ce pitorească viaţă duce o soţie indiană. Ce plină, mai ales. Noi ne vedem puţin soţii, dar tot ce facem, facem cu gîndul la ei. De aceea ne auzi tot timpul cîntînd. Nu ne obosim niciodată soţul cu prezența noastră, dar îl lăsăm să ne caute. Vezi că noi nu ne măritām din dragoste, ci iubim după ce ne-am măritat. Îl iubim, pentru că el e soțul ursit. De altfel, orice om ştie că sînt trei acte capitale în viaţa lui, în cari nu poţi interveni ; naşterea, căsătoria şi moartea. Ne naştem, ne căsătorim şi murim conform Karmei. De aceea, soţul nostru e al nostru cu adevărat, de mii de ani, prin atîtea transmigrări. Noi nu facem experiențe cu acest fapt esențial. De aceea există atît de puţine căsătorii nefericite în India şi nu există aproape deloc divorțuri.

...Fiecare femeie indiană tînjeşte să imite una din eroinele **Mahabharatei sau Ramayanei.** Fiecare vrea, să ajungă o zeiţă.

Cu asemenea înălţimi în faţă, ce-am face noi din libertatea capricioasă a surorilor noastre din Europa ? Am risipi-o ca pe nişte petale de lotus pe fluviu, dar am rămîne tot la altarul de pe mal. Căci, vezi d-ta, nu există fericire trecătoare, nu există beatitudine decît în veşnicie. Restul e cinematograf şi jazz...

DURGA, ZEIŢA ORGIILOR...

...Zeiţa locuieşte în munţii Vindhya şi de desfătările ei cu carne, vin şi sînge am aflat prin acel pasagiu din *Mahabharata,* unde Durga, zeiţa fecioară, ucisese pe Mahesha, balaurul spaimei. Durga, zee cu trup negru, asemenea albastrului întunecat al ui Krishna : cu podoabe de păun în jurul frunţii şi cu zîmbetul lung, mesager al orgiilor tantrice. Am istovit săptămîni de muncă grea, urmărindu-i creşterea şi izbînda de-a-lungul efuziunilor sincretiste, în Bengalul evului mediu. Povestea ei o cunosc şi o spun, cu entuziasm devoţional, acei erudiţi *pandit,* cari s-au deprins să nu se piardă în oceanul manuscrisurilor. Soră a lui Krishna, apoi soţie a lui Shiva, la început fecioară crudă, mai tîrziu numită Uma, identificată cu ce are India mai scump — Vedele şi Brahman — iar fecioria înlocuită prin porniri orgiastice, şi toate acele nume, legende, episoade sîngeroase, sălbatice... Cine poate pătrunde şi stăpîni povestea ei obscură şi sacră, în afara credincioşilor învăţaţi, care o adoră cu sînge şi fiori ?...

...Octombrie. Au fost furtuni în Golf : vasele companiilor din Java şi Hongkong vin întîrziate pe fluviu ; ploi lungi, ca în toiul monsoonului ; — şi deodată, seninul tropicei, cu mireasmă zăcută de junglă. Briză proaspătă, răscolitoare a cutreierat oraşul murdar în preajma Pujei.

A fost o săptămînă bogată, cu *samkirtan* — acele coruri mistice, monotone, jeluitoare sau aţîţătoare, lăudînd numele lui Krishna sfîrşite în plîns şi pierdere de sine ;cu vizite la case boiereşti, în cari bengalezi bine crescuţi îţi aduc scaun să-ţi scoţi pantofii şi, în ciorapi, să te poţi apropia de imaginea Durei, grea de juvaeruri şi îmbătată de ofrande vegetale. Săptămîna în care, european jinduit, te poţi desfăta cu *singara* fierbinţi, pipărate sau cu *dud-pede* dulci şi *rasa-gula,* acele incomparabile gogoşi minuscule din orez pisat şi miere. Şi

iarăși ceaiul cu lapte, pe care fecioara casei ți-l oferă nesfioasă, știind că ești ucenic la cutare glorie a Bengalului — și te îndeamnă cu *mango* sau piersici roșii, și te întreabă cuviincios dacă te-ai deprins să citești bengali, și se lasă descusută cu întrebări la cari numai o Kumari ce-a umblat în școli engleze poate răspunde. Dacă ești norocos, fata își aduce prietene — muiate în mătase — cari șovăiesc pe scaune, și se adună toate pe un divan din colț, și sporovăiesc în *chalitphashya*. În timpul acesta, tatăl iți arată manuscrisele sanscrite — pe cari le descifrezi cu degetul — iar vreun unchi bogat insinuează subiecte politice. Sînt toți întineriți, îmbătați de Puja, sărbătoarea Durgei.

...În acea noapte de octombrie, „mama" mi-a așternut saltea grea și șaluri proaspete pe terasă. „Mama" — nu e numai o expresie de respect; e singurul cuvînt ce se potrivește dragostei și bunătății pe care soția învățătorului indian o arată — așa cum se cuvine prin Scripturi — ucenicilor. Aceștia, tineri, nepricepuți și sîrguitori, locuiesc în casa maestrului sau în grădina lui. Nu plătesc, ci ajută rosturile gospodăriei. În schimb, guru le destăinuie tainele gramaticei, retoricei și metafizicei, iar „mama" le poartă de grijă și le țese vestmintele albe.

Se doarme bine pe terasă și cum stai lungit între șaluri nu vezi decît albul moscheei îndepărtate, umbra unui balcon vecin și perechea de palmieri svelți, nelipsită.

Cîndva, ostenit să tot prigonesc amintirile, voi cînta și eu „Laudele" așternuturilor mele pentru că, după metafizică, ceea ce are India mai specific, e așternutul. N-am uitat nici isteria jackalilor, nici incertitudinea sunetelor din junglă — acea inviere fantastică, inimaginabilă a spiritului vegetației, care zîmbește și se amuză, infirmînd superstiția statică. Dar pentru un creier căutător de nuanțe — minime, grotești, pasagere — spasmul frunzișului din vîrful palmierilor gemeni e o comoară. Te obișnuiești cu el anevoie. La început te deșteaptă din somn și se oprește îndată ce ai deschis ochii. E capricios: nu-l anima decît somnul celui de pe terasă; nu-l pironește decît ochii fugărind coșmarul. E imperceptibil, de aceea te asurzește, dilatat în pseudodelirul veghii. E monoton, de aceea nu-i poți surprinde niciodată ritmul. Cîteodată, asemenea țipătului păsării rănite, stins de apele cu albie alburie. E o manifestare izolată care te stingherește și te farmecă, deși îți tulbură somnul și te covîrșește cu doruri.

Cum ai putea dormi? Cine cunoaște ceasul cînd gitanii ostenesc cîntecul dragostei lui Krishna și Radha și jocul ero-

ului cu fecioarele din Vrindavanam ? Orga și viorile (vina) și ersaj și mridanga cu sunet de tobă lungă, și melopeea, „Rama vanasya"... — le-ar putea uita, ca să doarmă somn lung ?...

Zorii te trezesc cu prevestiri de guturai, biet european cu prea multe șaluri. Mai rămîne un ceas. Înainte de șase dimineața ești în curte, pe jumătate gol, și te îmbăiezi scoțînd apa dintr-un bazin de piatră, îngust ca un coșciug. Tot cartierul e o scăldătoare și fiecare cișmea din stradă — izvor pentru cetele sărmane. Ceaiul, și iarăși gălăgia fetelor, și rugăciunile ortodocșilor și, pentru că e Puja, joc, joc, și rîsete, pretutindeni, alături de ofrande.

În templul din Kalighat — vestit în toată India, cel mai prețuit altar al Durgei — am un prieten chiar în clanul de brahmani care stăpînește și se îmbogățește din veniturile templului. El mă călăuzește prin miile de pelerini, unii veniți din Orissa-femeile sînt negre, pietroase, căutătoare —, alții de pe fruntariile Nepalului, alții din Assam. Mă îmbrîncesc șiruri dese de credincioși și sărmani, așteptînd ca zilele să-și ofere „puja" pe o foaie lată. Altarul lui Shivu, cu puțul sacru (în care un ochi pătrunzător zărește *lingam*-ul Zeului), te întîmpină, asaltat de femei. Soțiile vin și revarsă apa din Gange, murmurînd *mantras*, și-și adoră cu o neînchipuită devoție Zeul dăruitor de rod al pîntecului. Mi se îngăduie să privesc pe deasupra altarului, și deosebesc femei din aristocrația Calcuttei, în vestminte grele, mătăsoase, alături de sătence din Oudh, alături de bătrîne cucernice și fecioare desculțe, despletite. Recunosc chipuri și-mi amintesc nume întîlnite la festivaluri artistice. Din capul scării cu brahmanul tînăr lîngă mine, privesc șirurile soțiilor cărora Shiva le-a împlinit ruga și înțeleg rostul cactusului vecin, încărcat cu inele de fier, ofrande.

Viermuiala din ulițele ce duc spre templul principal urlă aceeași chemare : Duurga !... Duurga !... Oamenii așteaptă în soare, cu ofrandele de flori și grăsimi — și oamenii vin, vin, și ofrandele se adună, terciuite, la picioarele Zeei, pe care nu o pot vedea, în întunericul templului asediat. Nu-mi pot face drum nici încai pînă la zid. Ocolesc și ajung în fața porticului unde se jertfesc țapii. Două mii pe zi, pentru că e Puja. Și aici se înghesuiesc spectatori și credincioși. Sînt singurul alb, dar sînt cu un brahman din Kalighat. Țapi, țapi, și călăul activează cu o prodigioasă dexteritate, și sîngele împroașcă pretutindeni. Capetele, membrele sînt adunate de slujitori îndemînatici. Calzi, țapii înjunghiați sînt trecuți din mînă în mînă,

jupuiți, despicați, goliți de măruntaie, îmbucățiți. Ceea ce urmează, nu văd dar fumul se pdartă peste mulțimi. Nu poți rămîne mult ; animalele hipnotizate de panică și de aburii sîngelui se lasă moi în mîna călăului antrenat. Aburii te irită, te excită, deșteaptă nervii nebănuiți. Soarele arde, și oamenii te îmbrîncesc, și toți strigă : *Duurga !... Duurga !...*

Mă îndrept spre fluviu, căci nici un hindus nu-și sfîrșește ofranda fără îmbăiere în Gangele sfînt — de o murdărie fără seamăn, cu ape grase și putrede. Fiecare dughiană din uliță e și un altar : Gabesh, Lakshmi, Krishna, Shiva. Se vînd idoli și imagini roșii : Durga. Te asaltează cerșetorii schingiuiți, leproși nevindecați, brahmani excroci, yoghini și fachiri de bîlci cu plete de *sadhu*, prăfuite în cenușă. Vezi, pe marginea drumului, farseuri cu capul îngropat și tovarășul adunînd banii de aramă ai femeilor din Oudh. Sau falși fachiri tăifăsuind pe plăci cu piroane și cuie, sau vaci cu picioare la ceafă și tot feful de exibiții grotești, odioase, repugnante, pe cari pelerinii le admiră și femeile le ajută cu părăluțe de aramă.

La început, spectacolul te amuză — mai ales dacă înțelegi că e un spectacol de hinduism degenerat, hinduismul care a produs sacrificii umane către aceeași druga și prostituția orgiastică pe care numai puțini o cunosc, dar nimeni nu o poate desvălui. Mai apoi, oboseala se îmbină cu desgustul, un soi de furie desperată împotriva acestei mixturi de devotație și barbarie. Singura mîngîiere e seninătatea femeilor de elită, cari își împlinesc datoriile detașate de îmbulzeală, de patimi, de sînge, de urlete. Mă refugiez pe alee, care duce, de-a lungul fluviului, spre *ghat,* unde se ard cadavrele. O mamă așteaptă teancul de vreascuri peste copilul mort, înfășurat într-o rufă murdară. Un alt „mormînt" abia a înghițit trupul unui bine cunoscut negustor din Shambazar. Cineva, din familie, răscolește tăciunii și descoperă oase pe jumătate albe. Se adună vreascuri, lemne. Trebuie să dispară pînă și cea mai mică urmă. Cînd cenușa nu mai dogorăște, cîte un corb se așează pe praful care poartă, încă, mirosul cărnii fripte. Desperat ciugulește lemnul — dar nimic, nimic nu găsește, căci trupul e de-acum în cerul Durgei.

În fața *ghat*-ului, o grădină cu arbuști parfumați de chiparoși. Mă așteptau atîți prieteni. Și fiecare îmi spune că... Dar de ce să le înșir aici spusele ? În India, sublimul e împletit cu atrocități, cu scîrbă, cu superstiții. De aceea fascinează și nu irită.

Calcuta, 3 decembrie 1929

DE VORBĂ CU UN NAŢIONALIST INDIAN

În ziua de 22 aprilie 1930 mi s-a întîmplat un fapt pe care îl povestesc aici nu pentru că e unicul şi cel mai crud din istoria revoluţiei civile indiene, ci pur şi simplu pentru că mi s-a întîmplat mie. Din auzite, din gazete şi din cărţi, cunosc şi eu, ca şi oricare dintre dumneavoastră, zeci de alte fapte mai crun e şi mai grave. Iată : mă aflam în bine garnisita librărie sanskrită din College Square N. 4, aproape de Universitate. În faţa unui parc cu lac şi palmieri, aşa cum sînt cel puţin două duzini în Calcutta. Eram fericit pentru că răsfoiam cărţi scumpe şi pentru că eram orgolios ca oricare alb care studiază filosofia indiană cu speranţa că va ajunge într-o zi un înţelept.

Ignorasem mulţimea pe care o întîlnisem masată în parc şi pe străzi. O reuniune politică. Se vor ţine aceleaşi discursuri şi vor pleca noi cordoane de studenţi şi studente ca să boicoteze mărfurile englezeşti. Ne aflam în toiul dezobedienţii civile ; nimic nu era nou pentru mine. Văzusem atîtea arestări şi, fiind alb, întîlnisem de atîtea ori priviri cari doar că nu mă scuipau, ale prietenilor mei bengalezi. Foarte bine, mi-am spus eu — şi m-am grăbit spre librărie. 29 aprilie, vă rog să nu uitaţi ; lună dezolantă, fierbinte şi vacuă. Omul nu gîndeşte pe stradă. Nu gîndeşte decît izolat sub conul rece al ventilatorului. Afară e un pustiu exasperant, de sunete şi claxoane, un deşert în care nu simţi pe nimeni, deşi te izbesc din toate părţile oameni vii. Odată ce ţi-ai pus casca de plută pe cap şi ai coborît scările — nu mai ştii nimic altceva decît numărul tramvaiului pe care trebuie să-l iei şi numele staţiei la care vei coborî. Din Bhowanipore unde locuiam eu, pînă în College Square — o jumătate din oraş, aproape un ceas de tramvai, cu schimbări şi aşteptări. Vag, îmi amintesc că sînt cine sînt şi mintea nu e capabilă de un efort mai violent decît o amintire. De la un timp, nici amintirea — ci numai oboseala nesimţită a trupului, deliciile repausului şi bestia bine crescută, cu casă şi cu ochelarii negri, înaintînd inertă într-o pondere fierbinte.

Prelungeam vizita în librărie, din ce în ce mai încîntat de inteligenţa şi ştiinţa mea. Cînd sgomotele din parc se gîtuiră şi se urîţiră nedomestic, ropote se coborîră din susul străzii, apoi strigăte şi urlete ; o învălmăşeală, lumea împinsă afară din parc, o şarjă cu *lathi* (acele bastoane lungi şi sinistre ale poliţiei indiene), alte ţipete, alte învălmăşeli. Totul se petrecuse cu o spontaneitate de coşmar. De abia avusei timpul să aşez cărţile în raft şi să alerg spre uşă. De acolo am putut vedea

poliția călăreață (glorioasa *the mounfed police*) împingînd manifestația studențească și cetățenească pe străzile lăuntrice. Cordoanele de studente bengaleze rupte cu caii, bastoanele lovind prodigios în dreapta și în stînga, în oricine și oricum. Capete sparte și membre rupte — acestea se văd peste tot. Dar ceea ce se vede numai în India Britanică : copii călcați sub cai, copii sîngerați de copite și de bastoane.

Primii răniți au fost aduși chiar în librărie. Și ei au fost numai copii. Unii din ei nu știau nici să scrie. Veniseră la manifestație cu steluțe de foiță tricoloră, veniseră fără voie, ca să strige numai *Bande mataram !* sau fuseseră aduși ca un scut de către manifestanți. Socoteau că nu se va șarja cu poliția călăreață și împotriva copiilor.

Cîțiva din ei leșinați. Unul avea ochiul scos, atîrnînd ca un ou crud însîngerat ; pe gît o zăbală de sînge cu praf. Altul țipa fără sunete ; un sunet pe care îl vezi din gură, pe care îl aștepți să izbucnească și nu izbutește — pentru că se schimbă într-un horcăit de leșin. Cei mai mulți aveau capetele sparte de bastoane și plîngeau inăbușiți, așa cum plîng copiii orientali cînd nu știu ce-i doare. Alții...

Librăria se umpluse toată de sînge, de jale și de apă. Un spital în miniatură, așa cum trebuie să fie casa oricărui indian, după spusa unui swarajist. Mă uitam și eu poate umilit de culoarea miinilor mele, înfuriat și neputincios, neștiind dacă trebuie să plec, sau să-i mîngii, sau să înjur pe englezi. Un tînăr student în *dhoti* de *Khaddar* se apropie de mine provocator :

— D-stră nu sînteți englez ?

— Nu mulțumesc lui Dumnezeu.

— Vă amuză ?

N-aveam chef de discuție. Dar necunoscutul continuă, parcă ar fi simțit urgența insultei rasei albe actualizată în primul alb întîlnit în cale.

— Și totuși e inutil ce au făcut. Pot face și mai mult. Ne pot pune pe toți în temniță. Dar suntem cîteva sute de milioane. N-au locuri nici pentru a mia parte dintre noi. Întreaga administrație britanică va sări în aer dacă va întemnița o jumătate de milion de voluntari... Dar mamele noastre, femeile noastre ? Știți ce-au făcut în Amristar în 1919 ? Le-au violat cu bastoanele. Da, puteți citi Raportul Congresului. Știți d-stră și fără să citiți Raportul. Duceți-vă la sate, și aflați cum procedează poliția. Dar ce-au putut face pînă acum ? Se pot lupta cu copiii ? E absurd ce fac ei, dar i-a cuprins panica, asta e : acționează cu spaima celui care știe că joacă ultima carte...

Sărmanii creştini ! Şi d-stră sînteţi creştin, fără îndoială. Cum scuzaţi crimele astea ?

— Nu le scuză nimeni, răspunsei cu văzînd că necunoscutul îşi repeta întrebarea. Ei sînt creştini de duminică, aşa cum e întreaga Europă. Ei vorbesc de creştinism, atîta tot. Vă rog să nu condamnaţi o religie după faptele aşa numiţilor ei credincioşi.

— Dar e absurd, Sahib (termenul acesta, uzat de un student e batjocoritor ceea ce spuneţi. Pentru că, dacă religia d-stră nu v-a făcut mai buni timp de două mii de ani aruncaţi-o şi găsiţi alta mai bună. Dar d-stră trimiteţi misionari aici, în India. Dacă aţi începe de la d-stră acasă ?

— Nu înţeleg de ce să mă confundaţi cu un englez, răspund eu, stînjenit că începeau să se strîngă ascultători.

— Dar sînteţi şi d-stră european. Şi odată ce nu vă e ruşine de ce fac fraţii d-stră în India, înseamnează că nici nu vă interesează şi atunci sînteţi mărginiţi, ori că vă e frică şi atunci sînteţi laşi.

D-stră, probabil, nu vă interesaţi decît de Europa. D-stră sînteţi popoare glorioase, civilizate şi infailibile. D-stră sînteţi albi. Daţi-ne voie să vă dispreţuim pînă la ură. Şi vă sîntem superiori, oricît v-aţi lăuda cu cărţile d-stră şi filosofii d-stră în cari nu crede nimeni. Vă sîntem superiori pentru că noi ştim tot despre Europa — iar d-stră nu ştiţi nimic despre India. De ce aţi venit d-stră în India ?

— Eu personal ? Ca să studiez limba şi filosofia indiană.

— Şi nu vă e ruşine de ce-aţi văzut de un an încoace ?

— Nu mă solidarizez cu nimeni, răspunsei cu strîns cu uşa. Sînt un apolitic. Nu voi sta decît cîţiva ani în India. Nu am timp să mă ocup cu altceva. Ce voiţi ? D-stră sînteţi un privilegiat : sînteţi născut în India. Aveţi timp şi de politică. Eu mă voi întoarce în ţara mea.

— Dar politica, în India, nu e politică. Lupta noastră pentru independenţă, *swaraj,* e concluzia necesară a întregii noastre metafizici. Ştiinţa care e principiul de bază al metafizicei şi misticei indiene : că nimeni nu se poate mîntui prin altul, că nimeni nu-şi poate ajunge calea, adevărul, libertatea, prin altul, Lupta noastră e consistentă cu însuşi fundamentalul conştiinţei noastre filosofice : că după cum sufletul nu poate ajunge *mukta* decît prin propriul său efort, tot aşa India nu poate libera decît prin propriul ei efort. Nu acceptă ajutor din afară. Nu ni se poate da acest ajutor. Nimeni nu poate interveni în destinele altuia. Nu numai că nu are dreptul, dar nici nu poate. Ştiţi

acesta din filosofia noastră. Atunci, cum crede Anglia că poate interveni în destinele Indiei, fără ca să producă o fărăde-lege cu urmări cîndva fatale ?

— Marea Britanie nici nu-şi pune astfel de probleme.

— Cu atît mai rău pentru ea. Pentru că socoteşte dominaţia ei un act ceresc.

— Dar nu v-a dat, oare, o administraţie mai bună ?

— Bine, sahib, dar aceasta nu are nici de-a-face cu India. Noi nu cerem o administraţie excelentă. Noi cerem o administraţie a noastră. Ştiu că va fi mai proastă, mai nehotărîtă, plină de lipsuri şi de abuzuri. Dar va fi a noastră. Administraţia britanică ne castrează, ne face conştiinţe de sclavi, ne face laşi. După o sută de ani de stăpînire engleză, în ciuda tuturor trenurilor, industriilor şi oraşelor moderne clădite de englezi, poporul indian e pe pragul degenerării. Traiul bun nu înseamnă nimic pentru un popor robit. Cei cari judecă astfel, sînt deja sclavi.

— Dar India, întrerup eu, India nu are o conştiinţă naţională.

— La noi nici nu se pune problema naţională, ca la d-stră în Europa. Pentru indieni, India nu e o ţară sau o naţiune. Sînt aici atîtea rase, atîtea religii, atîtea caste. Un european se pierde ca într-un haos, şi se întreabă : care este India ? Ei bine, sahib, India pentru noi este Mama ! Chiar strigătul nostru revoluţionar şi imnul nostru naţional începe cu *Bande Mataram !* „Plecăciune Mamei !" Întreabă pe orice sărman, din orice colţ al Indiei, ce numeşte el India, şi-ţi va răspunde : Mama. Lupta noastră nu e abstractă, pe principii, nici limitată de revendicări. Lupta noastră e o cruciadă pentru desrobirea mamei. De aceea nu e o luptă politică, ci o mistică : ajungem la libertate, cum spune Mahatma, prin purificare, prin renunţare la individual, prin non-violenţă, prin agonie.

Politica noastră e o ucenicie ascetică. Politicienii noştri îşi încep cariera prin renunţarea totală la funcţie, la avere, la glorie, la orice posesiune pămîntească. Şefii noştri sînt mai săraci decît noi. Nouă nu ne trebuie genii politice, nici tactică politică. Mahatma nu e un geniu, e un sfînt. El nu are o metodă tactică, ci are sinceritate. Asta au recunoscut-o şi cei mai înverşunaţi duşmani ai noştri. El e singurul om care a izbutit să stabilească sinceritatea în lupta politică.

— Şi totuşi, dacă nu va reuşi ? Veţi încerca alte metode, de pildă, metodele europene ?

— Avem şi noi extrema noastră stîngă, centrele teroriste. Vom recurge la teroare numai cînd va abdica Mahatma. Dar

pînă atunci sîntem legaţi de cuvîntul dat lui Gandhi : non-violenţa.

— Dar terorismul e o metodă capitală din Europa.

— Deloc. E perfect încadrată în filosofia şi politica noastră. Se află şi în *Arthashastra* tratatul politic scris cu trei secole înainte de era creştină. Non-violenţa e pe planul satvic, teroarea e pe planul rajasic ; prima prin contemplaţie, cealaltă prin izbucniri de energie. Dar amîndouă aparţin conştiinţei indiene.

— Dar dacă nici prin teroare nu veţi obţine nimic ?

— Atunci rămîn aceştia (arată pe copiii răniţi) să încerce altceva sau să reîncerce non-violenţa. Vedeţi d-stră, aceasta nu e o luptă de ani, ci de generaţii. India ştie să aştepte, pentru că India nu uită. Copilaşii aceştia nu vor uita a doua campanie de dezobedienţă civilă. Chiar dacă vom fi înăbuşiţi acum, ei nu vor putea fi înăbuşiţi peste douăzeci de ani...

O tăcere penibilă. Îmi scot ţigările ; îi ofer una.

— Mulţumesc, sahib, fratele meu a murit în închisoare, pentru că a boicotat fumatul ţigărilor englezeşti...

Mă priveşte zîmbind cînd renunţ şi eu de a fuma.

— Dacă cele ce v-am spus eu v-au dat de gîndit, încercaţi să nu mai fumaţi ţigări englezeşti... Bună ziua, sahib...

Mă salută şi pleacă, în tăcerea librăriei tixite. În acea zi de 22 aprilie n-am scris nimic în caietul meu.

CUPRINSUL

ISBN 973-48-0026-4

Lei 78

EDITURA PENTRU TURISM